

Katarzyna Materska

Biblioteka - Edukacja

NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

*Z czcią i miłością
Rodzicom - poświęcam*

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

*Edukacyjna
funkcja
biblioteki
publicznej
w życiu
młodzieży*

Katarzyna Materska

WYDAWNICTWO

SBP

WARSZAWA 1993

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
<<NAUKA — DYDAKTYKA — PRAKTYKA>>

prof. dr hab Marcin DRZEWIECKI (przewodniczący), dr Stanisław CZAJKA,
prof. dr hab. Zofia GACA-DĄBROWSKA, dr Danuta KONIECZNA, mgr Janusz
NOWICKI (sekretarz), dr Maria PRÓCHNICKA, prof. dr hab. Anna SITARSKA,
dr hab. Jacek WOJCIECHOWSKI, dr hab. Zbigniew ŻMIGRODZKI

Recenzenci
prof. dr hab. Włodzimierz GORISZOWSKI
prof. dr hab. Roman OSSOWSKI

Projekt graficzny okładki i strony tytułowej
Dobrochna BADORA-ZAWADZKA

Redaktor Wydawnictwa
Edward JAKIMOWICZ

Redaktor techniczny
Bożena SOKÓLSKA

Tłumaczenie na język angielski
Monika RYCIĄK

Tłumaczenie na język niemiecki
Władysław LESZCZYŃSKI

ISBN 83-85778-00-4

Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Katarzyna Materska

CIP - Biblioteka Narodowa

Edukacyjna funkcja biblioteki publicznej w życiu młodzieży /Katarzyna Materska. - Warszawa: Wydaw. SBP, 1993. - (Nauka, Dydaktyka, Praktyka/Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich)

Książka wydana staraniem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich przy wsparciu finansowym Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego w ramach badań statutowych <<Biblioteka i informacja w systemie edukacji>>

POLISH LIBRARIANS ASSOCIATION

SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

***Educational
function
of the public library
in the youth's life***

By Katarzyna Materska

WARSAW 1993

SPIS TREŚCI

WSTĘP	13
I. FUNKCJA EDUKACYJNA BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ	
W ŚWIETLE LITERATURY	19
1. Przegląd problematyki w literaturze	19
2. Funkcje założone bibliotek publicznych	22
3. Biblioteka publiczna w procesie edukacji młodzieży	30
3.1. Zadania edukacyjne na dziś	30
3.2. Funkcja wychowawcza biblioteki	32
3.3. Kształtujące formy pracy	41
3.4. Kierunek - współpraca	46
II. MŁODZIEŻ W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH	53
1. Bibliotekarstwo publiczne w badanych województwach	53
2. Młodzież w wieku 15-29 lat w badanych bibliotekach publicznych	60
3. Prezentacja respondentów	62
4. Uczniowie jako czytelnicy bibliotek publicznych	69
III. EDUKACYJNA FUNKCJA BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ	
W ŻYCIU MŁODZIEŻY	73
1. Rozmiary nurtu czytelnictwa służącego szkole i jego przejawy	73
2. Edukacja czytelnicza i informacyjna	76
3. Działalność oświatowa bibliotek publicznych	85
4. Bibliotekarz - pośrednik w edukacji młodzieży	91
5. Biblioteka publiczna jako placówka edukacyjna	97
6. Próba określenia rezultatów edukacyjnych bibliotek publicznych	101
IV. PROGNOSTYCZNE FUNKCJE BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ	109
1. Aspiracje i wykształcenie młodzieży a biblioteka publiczna	109
2. Szkolnictwo bibliotekarskie i zawód bibliotekarza	112
3. Publiczna biblioteka młodzieżowa	113
4. Oczekiwania młodzieży	116
ZAKOŃCZENIE	119
ANEKS	123
Załącznik nr 1	
Struktura społeczno-demograficzna w bydgoskim i pilskim	123
Załącznik nr 2	
Struktura społeczno - demograficzna badanej zbiorowości	
pod względem wieku, typu wykształcenia, osiągniętych	
wyników w nauce, pochodzenia społecznego, zamieszkania,	
wielkości domowego księgozbioru	125
Załącznik nr 3	
Młodzież w wieku 15-29 lat w badanych bibliotekach	
publicznych (w liczbach bezwzględnych)	128

Załącznik nr 4	
Udział badanej grupy wiekowej (15-29) lat w czytelnictwie bibliotek publicznych (w procentach)	134
Załącznik nr 5	
Udział uczniów szkół ponadpodstawowych wśród ogółu zarejestrowanych czytelników bibliotek publicznych (w procentach)	139
Załącznik nr 6	
Zestawienie wystaw i gazetek sporządzonych przez BPMiG w Trzciance w 1987 r. (tematy)	140
Załącznik nr 7	
Pytania ankiety i-go etapu badań	142
Pytania ankiety ii-go etapu badań	145
BIBLIOGRAFIA	149
WYKAZ SKRÓTÓW	154
Spis treści w jęz. angielskim (contents)	9
Spis treści w jęz. niemieckim (inhaltsverzeichnis)	11

CONTENTS

INTRODUCTION.....	13
I. EDUCATIONAL FUNCTION OF THE PUBLIC LIBRARY	
IN THE LIGHT OF LITERATURE.....	19
1. The overview of problems in literature.....	19
2. The assumed functions of public libraries	22
3. The public library in the process of youth's education.....	30
3.1. Educational tasks for today	30
3.2. A didactic function of a library	32
3.3. Educational forms of work	41
3.4. Direction - cooperation	46
II. THE YOUTH IN PUBLIC LIBRARIES	53
1. Library science in examined regions	53
2. The youth aged 15-29 in examined public libraries	60
3. Presentation of respondents.....	62
4. Pupils as readers of public libraries.....	69
III. EDUCATIONAL FUNCTION OF THE PUBLIC LIBRARY	
IN THE YOUTH'S LIFE.....	73
1. The dimension of reading serving school and the ways it shows	73
2. The readerly and informational education	76
3. The educational activity of public libraries	85
4. A librarian - mediator in the youth's education	91
5. Public library as the educational institution	97
6. A trial of summing up the educational results of public libraries	101
IV. THE PROGNOSTIC FUNCTIONS OF THE PUBLIC LIBRARY	109
1. Aspirations and the level of education	
of the youth versus public library.....	109
2. Library schools and the profession of a librarian.....	112
3. The youth's public library	113
4. The youth's expectations	116
CLOSING SECTION	119
ANEX	123
Addition nb.1	
The social - demographic structure in bydgoskie and pilskie regions	123
Addition nb. 2	
The social - demographic structure of the examined community	
with a regard to age, type of education, achieved results	
in education, social background, place of living,	
size of a domestic library.....	125
Addition nb. 3	
The youth aged 15-29 in examined	
public libraries (in irrelative numbers)	128

Addition nb. 4	
Participation of the examined group aged 15-29 in readership of public libraries (in percents)	134
Addition nb. 5	
Participation of grammar schools' pupils among the average of registered readers of public libraries.....	139
Addition nb. 6	
Comparison of exhibitions and newspapers prepared by BPMiG in Trzcianka in 1987 (topics)	140
Addition nb. 7	
Questions of the questionnaire of the first stage of the research	142
Questions of the questionnaire of the second stage of the research	145
BIBLIOGRAPHY	149
REGISTER OF ABBREVIATIONS	154

INHALTSVERZEICHNIS

VORWORT	13
I. EDUKATIOSFUNKTION DER ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEK	
IN DER LITERATUR.....	19
1. Überblick der Probleme in der Literatur.....	19
2. Vorprogrammierte Funktionen der öffentlichen Bibliotheken	22
3. Die öffentliche Bibliothek im Erziehungsprozess der Jugend	30
3.1. Edukationsziele für heute	30
3.2. Erziehungsfunktion der Bibliothek.....	32
3.3. Arbeitsformen die das Erkenntnis erweitern	41
3.4. Richtung - Mitarbeit	46
II. DIE JUGEND IN DEN ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN	45
1. Die öffentlichen Bibliotheken in den durchgeforschten Woiewodschaften	53
2. Jugend im Alter von 15 bis 29 in den durchgeforschten Bibliotheken	53
3. Präsentation der Respondenten	60
4. Die Schüler als Leser in den öffentlichen Bibliotheken	69
III. EDUKATIONSFUNKTION DER ÖFFENTLICHEN	
BIBLIOTHEK IM LEBEN DER JUGEND	73
1. Das Ausmass des Lesertums im Dienste der Schulen	
und seine Symptome	73
2. Leser- und Informationsedukation	76
3. Bildungstätigkeit der öffentlichen Bibliotheken	85
4. Bibliotheker - ein Vermittler im Edukationsprozess der Jugend.....	91
5. Die öffentliche Bibliothek als Edukationsstätte.....	97
6. Ein Versuch - die Edukationsresultate der öffentlichen Bibliotheken	
zu bezeichnen	101
IV. PROGNOTISCHE FUNKTIONEN	
DER ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEK.....	109
1. Aspirationen und Ausbildung der Jugend und die Möglichkeiten	
der öffentlichen Bibliothek	109
2. Bibliothekarisches Schulwesen und der Beruf des Bibliothekars	112
3. Die öffentliche Jugendbibliothek.....	113
4. Die Erwartungen der Jugend.....	116
BEENDIGUNG	119
ANEX	123
Beilage Nr. 1	
Sozial-demographische Struktur in den Regionen Bydgoszcz und Piła	123
Beilage Nr. 2	
Die sozial-demographische Struktur der durchgeforschten Gruppe	
in Rücksicht auf das Alter, die Art von Ausbildung, die erzielten	
Resultate in der Ausbildung, die soziale Abstammung,	
den Wohnort, die Grösse der eigenen Büchersammlung	125

Beilage Nr. 3	
Die Jugend im Alter von 15 bis 29 in den öffentlichen Bibliotheken, welche durchgeforscht wurden (in den absoluten Zahlen)	128
Beilage Nr. 4	
Anteil der durchgeforschten Jugendgruppe im Alter von 15 bis 29 im Lesertum in den öffentlichen Bibliotheken (in Prozenten)	134
Beilage Nr. 5	
Anteil der Schüler in mittleren Schulen im Vergleich zu allen registrierten Leser der öffentlichen Bibliotheken.....	139
Beilage Nr. 6	
Zusammenstellung aller Ausstellungen und Wandzeitungen hergestellt von der öffentlichen Stadt- und Gemeindebibliothek in Trzcianka im Jahre 1987 (Themen)	140
Beilage Nr. 7	
Fragen im Fragebogen der ersten Forschungsstufe	142
Fragen im Fragebogen der zweiten Forschungsstufe	145
BIBLIOGRAPHIE	149
VERZEICHNIS DER ABKURZÜNGEN	154

WSTĘP

W niezwykle szybkim tempie przebiegają zmiany ogólnych warunków życia zarówno na gruncie pracy zawodowej, jak i w całym środowisku życia człowieka. Coraz trudniejszy do rozwiązania staje się problem doboru treści kształcenia. W kontekście tych zmian, zdobyte dzięki kształceniu kompetencje, mogą się bardzo szybko zdezaktualizować, a stwierdzenie, że również i ludziom wykształconym zagraża analfabetyzm w nowej postaci, nie będzie przesadą.

W takiej sytuacji praca z książką staje się samoinwestowaniem w siebie, a rozwój kultury czytelniczej powinien być procesem trwałym, nigdy nie kończącym się, gdyż umiejętność sprawnego odbioru i przekazywania informacji służy nie tylko dla celów szkolnych, lecz w całym późniejszym życiu.

Tym bardziej więc niepokoją niektóre postanowienia nowych regulacji prawnych ostatniego okresu znoszące np. obowiązek posiadania biblioteki przez szkołę publiczną¹, czy obowiązek przygotowania uczniów do korzystania z informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej.² Do tego dochodzą zjawiska sygnalizowane w raportach pedagogów, takie jak: "Dramatycznie zanikają funkcje wychowawcze szkoły, kształtowanie osobowości i charakteru ucznia coraz częściej staje się pustym hasłem."³

Coraz większa świadomość braków w wykształceniu obligatoryjnym na każdym szczeblu szkoły - konieczność ciągłego uzupełniania i aktualizowania wiedzy - zwiększa rolę bibliotek publicznych jako bazę pozaszkolnego i poszkolnego uczenia się i wychowania. Konfrontacja funkcji założonej biblioteki publicznej z rzeczywistością prowadzi do konstatacji, iż w tej części prze-

¹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty art. 67 ust. 1 pkt. 3 (Dziennik Ustaw nr 95, poz. 425). Zapis brzmi: "Do realizacji celów statutowych szkoła publiczna powinna zapewnić możliwość korzystania z ... 2) biblioteki" [powinna, ale nie musi - przyp. aut.].

² Programy nauczania "Przysposobienia czytelniczego i informacyjnego" oraz "Informacji naukowej z elementami naukoznawstwa" funkcjonują na zasadzie fakultatywnej. Szkoły, z powodu kłopotów finansowych, coraz częściej rezygnują z ich realizacji.

³ Edukacja w warunkach zagrożenia. Podstawowe tezy raportu Komitetu Ekspertów do Spraw Edukacji Narodowej. Warszawa - Kraków 1990, s.27.

strzeni społecznej jaką stanowią biblioteki publiczne, tkwią niewykorzystane rezerwy oddziaływania edukacyjnego na młodzież.

Warto w tym miejscu zauważyć, że biblioteka to także coś więcej niż tylko zbiornica książek, to cały system, w którym książka jest tylko jednym z elementów. Pozostałe elementy, takie jak: bibliotekarze (pracownicy), inne zbiory informacyjne (pozaksiążkowe, zbiory specjalne), zespół metod i środków przyjęty dla realizacji określonych celów i czytelnicy (użytkownicy systemu, tu młodzież), baza materialna, służą nie tylko wzmocnieniu oddziaływania książki. Tworzą one dobry obszar np. dla integracji środowiska młodzieżowego, dla powstawania i rozwijania określonych zainteresowań, przygotowania się do życia w "life-long-learning-society". Niewyobrażalna jest idea realizacji "life-long-education" bez bibliotek publicznych, które otwarte są praktycznie na każdy typ czytelnika. Przyzwyczajenie młodzieży do korzystania z nich z pewnością zapoczątkuje w przyszłości.

Mówiąc o funkcji edukacyjnej, należy wyjaśnić, jak rozumiane jest tu pojęcie funkcji. Funkcja oznacza czynność, działanie, pewną określoną działalność, cały zasób zadań do wykonania, pewien zakres ustalonych obowiązków itp. "Funkcja w sensie pedagogicznym oznacza wychowanie organizowane w zależności od potrzeb środowiska, społeczeństwa, zainteresowań i indywidualnych właściwości psychicznych i fizycznych wychowanka."⁴ "Edukacja stanowi zintegrowany i wielostronny proces formowania człowieka, obejmujący postawy, umiejętności i wiedzę."⁵ Tak więc funkcja edukacyjna biblioteki publicznej w życiu młodzieży oznaczać będzie wszelką działalność biblioteki - kształcącą, wychowawczą, dydaktyczną, kulturalno-oświatową, rekreacyjną itd. przynoszącą środowisku młodzieży korzyści intelektualne, moralne, społeczne tak w wymiarze globalnym jak i jednostkowym. Z tych wielorakich funkcji główny nacisk położony zostaje przede wszystkim na zadania kształcące i wychowawcze, które można przyporządkować funkcji edukacyjnej. W pracy użyto zamiennie określeń "funkcja edukacyjna" i "działalność (funkcja) kształcąco-wychowawcza" i "oświatowo-wychowawcza".

Funkcja edukacyjna biblioteki przejawia się nie tylko w realizacji założonego procesu edukacji pojętego jako działalność intencjonalna, kształtująca celowo osobowość czytelnika według przyjętych z góry założeń, lecz także w oddziaływaniu nieuświadomionym lub mimowolnym.

Badaniami wpływu edukacyjnego biblioteki objęto młodzież dwóch województw: bydgoskiego i pilskiego, w wieku 15-29 lat. Przyjęcie takiego konkretnie przedziału wiekowego zostało podyktowane między innymi strukturą danych statystycznych wielu bibliotek, które wyodrębniały w swych sprawozdaniach

4 H. Gąsior: *Miejsce i rola placówek wychowania pozaszkolnego w nowym modelu edukacji narodowej*. "Studia Pedagogiczne" 1975 z.33, s.127.

5 *Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. [Oprac.] Komitet do Spraw Edukacji Narodowej. Warszawa - Kraków 1989, s.14.

czytelników według wieku : do lat 14, od 15-19, od 20-29 oraz od 30 lat i więcej - zgodnie z wymaganiami dla GUS. Formularz sprawozdawczy GUS "K-B1 roczne sprawozdanie z działalności biblioteki publicznej za rok ..." od 1987 r. rejestruje czytelników do 15 lat i powyżej. Tak więc mówiąc o młodzieży w wieku 15-29 lat należy pamiętać, iż od 1987 r. dane dotyczą zasadniczo młodzieży 16-29 lat.

Proces zbierania i opracowywania danych ilościowych, dotyczących np. bazy sieci bibliotek publicznych w obu badanych województwach, jak również wyodrębnienia liczby czytelników w wieku 15-29 lat wiązał się ściśle z analizą dokumentacji bibliotecznej, takiej jak sprawozdania dla bibliotek wojewódzkich, dzienniki biblioteczne, opracowania do użytku służbowego (zarówno sprawozdania liczbowe, jak i opisowe) itp. oraz analizą dokumentacji statystycznej w postaci ogólnopolskiego formularza sprawozdawczo-statystycznego a nadto roczników statystycznych. Dokumentacja biblioteczna okazała się jednak źródłem niewystarczająco dokładnym. Na przykład błędy liczbowe dostrzeżone w dokumentach stwarzały sytuację, że dane w nich zawarte, jako niewiarygodne, należało niekiedy odrzucić. Porównywanie niektórych zjawisk wielce utrudniała niejednorodność kryteriów stosowanych w opisie czytelnictwa czy działalności w poszczególnych bibliotekach. W kilku przypadkach został podjęty trud, by na podstawie dokumentacji miesięcznej (czy nawet statystyk codziennych), bądź z kilkuset zobowiązań czytelniczych "wyłowić" ich liczbę w interesującym badającą przedziale wiekowym 15-29 lat, gdyż wprost w żadnym dokumencie bibliotecznym takiej informacji nie można było znaleźć. Dużym utrudnieniem dla badacza w zakresie czytelnictwa jest także odejście w wielu bibliotekach od tradycyjnej karty czytelnika i zastąpienie jej tzw. kieszonką. W ten sposób nie ma praktycznie możliwości dokładnej analizy tego, co czytają poszczególni użytkownicy biblioteki.

W celu bliższego określenia funkcji bibliotek publicznych w procesie edukacji młodzieży posłużono się ankietą środowiskową, która została rozprawdzona dwukrotnie wśród młodzieży uczącej się w szkołach i bezpośrednio wśród czytelników w bibliotekach - w roku 1988 i 1989⁶. Rozprawdzenie większości ankiet przez szkoły miało dać obraz tego, ile młodzieży uczącej się korzysta z bibliotek.

Kwestionariusz ankiety obu etapów zawierał pytania zamknięte i otwarte. Te ostatnie pozostawiały młodzieży swobodę wypowiedzi w uzasadnieniu wyboru wcześniejszych deklaracji, a także dawały możliwość szerszego opisanie zjawisk czy swoich zapatrywań w danej kwestii. (Z uwagi na brak środków finansowych pytania otwarte I-go etapu nie zostały rozkodowane). Uwzględniając wszelkie zastrzeżenia związane ze sposobem zbierania informacji za pomocą ankiety, metoda ta miała między innymi te zalety, że eliminowała możliwość

⁶ Bliższe objaśnienia metodologii i organizacji podjętych badań - zob. K. Materska: *Edukacyjna funkcja biblioteki publicznej w życiu młodzieży*. Praca doktorska wykonana w Katedrze Pedagogiki Społecznej WSP w Bydgoszczy pod kier. prof. dr hab. E. Trempały. Bydgoszcz 1991 [maszynopis].

konsultowania się respondentów między sobą i czerpania danych z innych źródeł, pozwalając tym samym uzyskać w miarę wiarygodne odpowiedzi.

Bez komentarza pozostawiono tego rodzaju curiosum, iż w obu turach ankietowania młodzież, także klas maturalnych lub przedmaturalnych, kilka razy pytała, co kryje się pod pojęciem "beletrystyka".

Niniejsza praca kieruje się ku problemom działań edukacyjnych bibliotek publicznych podejmowanych wobec młodzieży. Do istoty rzeczy należy wyjaśnienie kwestii, na ile biblioteka publiczna spełnia funkcję ogniwa wspomagającego i utrwalającego realizację programu szkolnego, czy też doskonalenia zawodowego, a na ile ona sama inspiruje i rozwija chęci i potrzeby młodzieży do szeroko pojętego kształcenia, doskonalenia własnej osobowości, samorealizacji i samorozwoju. Pierwsza, teoretyczna część "Edukacyjna funkcja biblioteki publicznej w świetle literatury" - ma na celu pokazanie potencjalnych możliwości oddziaływania biblioteki publicznej w tym zakresie. W związku z powyższym prześledzono, jak podejmowana problematyka odzwierciedla się w literaturze, jakie zadania wyznaczają bibliotece publicznej dokumenty prawne i jakie są teoretyczne możliwości ich wypełnienia.

Część drugą pt. "Młodzież w bibliotekach publicznych" otwiera rozdział, ilustrujący, czym dysponuje bibliotekarstwo publiczne w badanych województwach (sieć placówek, liczba zbiorów, wskaźniki: bazy materialno-organizacyjnej, obciążenia usługami, efektywności, wykształcenia pracowników). Następne rozdziały pokazują jaki jest udział młodzieży w wieku 15-29 lat w czytelnictwie bibliotek publicznych, jaką część młodzieżowych czytelników stanowią uczniowie. Dokonano tu także prezentacji respondentów, którzy udzielili odpowiedzi na pytania ankiety.

Część trzecia pracy, na podstawie zebranego materiału empirycznego, prowadzi do wyjaśnienia, w jaki sposób biblioteka publiczna wypełnia swą funkcję edukacyjną (w jakich warunkach, jakimi środkami się posługuje), czy i jaką rolę odgrywa w tych procesach bibliotekarz. Na szczególną uwagę zasługuje rozdział: "Biblioteka jako placówka edukacyjna", w świetle którego dowiadujemy się, czy i w jakim stopniu działania kształcące i wychowawcze biblioteki znajdują odbicie w świadomości młodzieży i jak są przez nią oceniane. W rozdziale następnym podjęto próbę określenia "rezultatów edukacyjnych" omawianej instytucji.

Zainteresowania autorki książki jako pedagoga in concreto, nie ograniczyły się tylko do analizy bieżącej praktyki edukacyjnej. W nie mniejszym stopniu skierowała ona swoje rozważania na tendencje rozwojowe funkcji bibliotecznych w przyszłości. Stąd też w pracy znalazł się rozdział poświęcony prognozie rozpatrywanego problemu. Starano się w nim uwzględnić zarówno przemiany demograficzne, przemiany świadomości młodego pokolenia, zadania dla oświaty w nowoczesnym społeczeństwie, perspektywy bibliotekarstwa polskiego jak i oczekiwania samej młodzieży.

W zakończeniu znalazły się wnioski wynikające z aktualnego stanu edukacyjnej funkcji biblioteki publicznej, potwierdzonego empirycznie. W celu optymalizacji procesów edukacyjnych na omawianym polu zaproponowano kilka

wniosków praktycznych zaadresowanych przede wszystkim do bibliotekarzy bibliotek publicznych. Dla badań teoretycznych w rozpatrywanej kwestii wysunięto sprawy, które zdaniem autorki są najpilniejsze. Uzupełnienie pracy stanowi aneks, w którym znalazło się szereg tabel zawierających dane liczbowe, ilustrujące określone zjawisko oraz pytania ankiety I-go i II-go etapu badań.

W słowie finalnym autorka niniejszej książki pragnie serdecznie podziękować wszystkim tym, bez których życzliwości i pomocy nie mogłaby jej napisać. Byli to pracownicy wielu bibliotek publicznych i szkolnych, także pedagogicznych, dyrektorzy szkół, w których ankietowano młodzież, a nadto pracownicy Instytutu Badań Problemów Młodzieży w Warszawie oraz często osoby, których imion badająca nawet nie poznała.

Szczególną wdzięczność autorka winna jest Panu prof. dr hab. Stanisławowi Kubiakowi, bowiem podjęcie przez nią niniejszego tematu to rezultat Jego inspiracji. Jemu zawdzięcza zachętę i mobilizację do zebrania bogatego materiału empirycznego oraz klucz do pracy wyrażony w trosce o kompetentne przedstawienie postawionych problemów.

Wyrazy szczerego podziękowania autorka składa Panu prof. dr hab. Edmundowi Trempale. Dzięki Jego celnym uwagom i konstruktywnym radom książka została znacznie wzbogacona - szczególnie w warstwie pedagogicznej - i uzyskała swój ostateczny kształt.

I.FUNKCJA EDUKACYJNA BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ W ŚWIECIE LITERATURY

1. Przegląd problematyki w literaturze

Biblioteka traktowana jako jedno z ogniw edukacji w pojęciu szerszym jest przedmiotem zainteresowania pedagogiki biblioteczej. Dyscyplina ta, rozwinięta głównie dzięki Helenie Radlińskiej, która sformułowała jej zasady, nie doczekała się współcześnie usamodzielnienia i oddzielnych opracowań. "W próbach definiowania pedagogiki biblioteczej kładziono nacisk: na wychowawczą rolę biblioteki (np. L.Bykowski, według którego pedagogika biblioteczna to "nauka o istocie, zasadach, metodach i organizacji procesu oświatowo-wychowawczego w bibliotece"); na książkę ("biblio-pedagogika", obejmująca zespół zagadnień związanych z wychowawczą funkcją książki); na czytelnika (pedagogika czytelnika); na bibliotekarza (np. M.Walentynowicz, R.Wroczyński, według którego zadaniem pedagogiki biblioteczej jest formułowanie metodycznych podstaw pracy pedagogicznej bibliotekarza)."¹ Problemy pedagogiki biblioteczej częściowo poruszane są w nurcie literatury bibliotekarskiej oraz częściowo w literaturze pedagogicznej.

W fachowym piśmiennictwie bibliotekarskim wymienia się i omawia wiele różnych funkcji bibliotek - głównie w sposób wartościujący, często w formie postulatycznej, rzadko w konfrontacji z rzeczywistością, która te role kreuje. O bibliotekach publicznych mówi się przede wszystkim na łamach dwóch periodyków: "Bibliotekarz" oraz "Poradnik Bibliotekarza", chociaż ostatnio nieczęsto. Od 1984 r. wyraźnie dało się zauważyć odejście z zespołu redakcyjnego "Bibliotekarza" Jadwigi Kołodziejkiej - gorącego propagatora i orędownika sprawy bibliotek publicznych.

W zakresie interesującego nas przedmiotu dość szerokie omówienie w literaturze znajduje zagadnienie współpracy bibliotek resortu oświaty i wychowania z bibliotekami publicznymi. Bodźcem w tej kwestii była Uchwała Sejmu PRL z dnia 13 października 1973 r. w sprawie edukacji narodowej, w której wiele uwagi poświęcono także formom indywidualnego samokształcenia, do których zaliczone zostały biblioteki, jako integralne ogniwo całego systemu oświatowego kraju. Niestety, bliższe przyjrzenie się tej literaturze pokazuje, iż dotyczy ona głównie aspektów organizacyjno-metodycznych tej współpracy, z uwypukleniem trudności zachodzących na linii kontaktów szkoła - biblioteka publiczna. Brak natomiast dwóch spraw: po pierwsze - opracowań omawiających problemy współdziałania w sposób kompleksowy w kontekście założeń polityki kulturalno-oświatowej państwa; po drugie - nie zajęto się korzyściami, jaką ta współpraca mogłaby przynieść w odniesieniu do osobowości czytelnika. Ten

¹ *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław 1971, t.1819-1820.

ostatni problem jest poważnym niedomogiem całej literatury bibliotekarskiej, która rozpatruje osobno działalność bibliotek, ich księgozbiory, użytkowników, nie uwzględniając wpływu tych czynników na postawy czytelnicze. Dotyczy to przede wszystkim pracy wychowawczej biblioteki publicznej z młodzieżą starszą. Na tym polu znaleźć można jedynie nieliczne artykuły na temat samokształcenia przez bibliotekę publiczną (J. Szockiego), przygotowania uczniów szkół średnich do samodzielnej pracy umysłowej (H. Kaim-Dubrawskiej) oraz popularyzacji nauki w bibliotekach publicznych (A. Matuszak). Brak jednak kompleksowego ujęcia zagadnień w kontekście edukacji młodzieży.

Odnosić należy, iż na łamach czasopism bibliotekarskich wciąż aktualny jest temat "Reforma szkolna a biblioteki", a szczególnie ostatnio, w związku z nową ustawą o systemie oświaty.² Koncentruje on jednak głównie takie zagadnienia jak kształcenie informacyjne i samokształcenie w bibliotece szkolnej. W pewnym stopniu w ramach problematyki niniejszej książki mieszczą się artykuły J. Andrzejewskiej na temat systemu edukacji czytelniczej oraz kultury czytelniczej jednostki, których realizacja staje się jednym z najważniejszych celów pracy bibliotek. Wynika to z idei kształcenia się ustawicznego i rozwoju społeczeństwa edukacyjnego, gdzie upowszechnianie czytelnictwa - w tym sensie jak je rozumiano w okresie alfabetyzacji społeczeństwa - jest dziś w gruncie rzeczy zadaniem nieco anachronicznym.

W polskiej literaturze pedagogicznej o bibliotece mówi się stosunkowo mało. W pracach z zakresu pedagogiki społecznej, wśród placówek wspomagających rozwój dzieci i młodzieży, wymienia się czytelnie dziecięce i młodzieżowe³ i widzi się je jako instytucje wychowania intencjonalnego, podejmujące planową pracę wychowawczą. Ich cel sprowadza się do upowszechniania książki i rozbudzania zainteresowań czytelniczych. "Wytyczne programowo-organizacyjne w sprawie wychowawczej działalności pozaszkolnej z dziećmi i młodzieżą szkolną" obejmują także inne⁴ placówki kulturalno-oświatowe, w tej części ich działalności, która przeznaczona jest dla pracy wychowawczej z młodzieżą szkolną.⁵ A więc zaliczyć do nich można biblioteki. W literaturze znajdują się one w grupie instytucji pozaszkolnych współdziałających z systemem szkolnictwa.⁶

2 Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dziennik Ustaw nr 95, poz. 425.

3 Zob. np. R. Wroczyński: *Pedagogika społeczna*, Wyd. 4 uzup., Warszawa 1985, s. 156-161; *Edukacja równoległa w polskim systemie oświatowym*: pr. zb. pod red. E. Trempały, T. 1. Bydgoszcz 1985, s. 45, 48; E. Trempała: *Wychowanie równoległe - funkcje założone ośrodków wspomagających rozwój dzieci i młodzieży*. W: *Wychowanie równoległe w polskim systemie edukacji: diagnoza i prognoza*. Pr. zb. pod red. E. Trempały, Warszawa-Poznań 1987 (Bydgoskie Towarzystwo Naukowe - Prace Komisji Pedagogiki i Psychologii; X), s. 8.

4 Poza placówkami wychowania pozaszkolnego podległymi resortowi oświaty i wychowania.

5 *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15 maja 1973 r. Nr DW 2/4242/2/73 w sprawie organizacji placówek wychowania pozaszkolnego*. W: *Pozaszkolna działalność wychowawcza z dziećmi i młodzieżą szkolną*. Warszawa 1973, s. 21-46.

6 *Raport o stanie oświaty PRL* (Warszawa 1973) wymienia biblioteki jako instytucje współdziałające z systemem szkolnictwa dopiero na czternastym miejscu (zob. s. 355-358).

Pedagogika zwraca również uwagę na bibliotekę - jako instytucję i formę udostępniania książki w wychowaniu poszkolnym (oświacie dorosłych).⁷

Ogólnie można zauważyć, iż biblioteki publiczne w pedagogice nie są dokładnie określone. Wynika to prawdopodobnie z mało ścisłego wyrażania się, o jakie biblioteki idzie. Często pada określenie "biblioteka oświatowa", "biblioteka powszechna" - których to określeń nie precyzuje obowiązująca ustawa z dnia 8 kwietnia 1968 r. o bibliotekach.⁸ Często także mówi się tylko o czytelnich, mając zapewne na uwadze oddziały (filie) bibliotek publicznych dla dzieci i młodzieży.

W tym miejscu trzeba odnotować, iż stosunkowo najczęściej mówi się o pedagogicznej, wychowawczej, kształcącej itp. roli książki, a nie biblioteki. Przykładem tego jest chociażby ostatni raport Komitetu Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej pt. "Edukacja narodowym priorytetem".⁹ Podkreśla się w nim oddziaływanie lektury w sferze intelektu, uczuć, postępowania i działalności człowieka. Doniosłą rolę przypisuje się książce w edukacji permanentnej. "Od czasu jej upowszechnienia i udoskonalenia techniki wydawniczej - umożliwia książka rozwój dziedzin oświaty opartych na samokształceniu. Jest to forma poszerzania wykształcenia i zdobywania wiedzy oparta na książce, jako głównym środkiem informacji."¹⁰

Nie można odmówić pedagogom, iż nie dostrzegają oni znaczenia czytelnictwa. - Traktują je bowiem jako jedno z bardzo ważnych źródeł oddziaływania na osobowość dzieci, młodzieży i dorosłych, a wdrażanie młodzieży do czytelnictwa uważają za ważne zadanie na wszystkich szczeblach edukacji. Warto w tym miejscu powiedzieć, iż definicje czytelnictwa są bardzo zróżnicowane - w zależności od tego, kto definiuje: teoretyk czy praktyk, psycholog, pedagog czy bibliotekarz itd. W czytelnictwie rozumianym jako proces pedagogiczny eksponuje się umiejętności doboru lektury i pracy z książką.¹¹ Z pedagogicznego punktu widzenia czytelnictwo można ujmować jako fragment wychowania, którego istotą jest zmiana osobowości, nawyków, sprawności itp.

Analiza literatury pozwala przypuszczać, iż często nie dostrzega się tego, iż dopiero cały system informacyjny, jakim jest biblioteka, może wzmacniać oddziaływanie książki. I nie jest to tylko zadanie dla bibliotek szkolnych, które

7 Zob. np. R. Wroczyński: *Pedagogika...*, s.159.

W zdaniu "Biorąc za podstawę funkcję i programy pracy współczesnych instytucji wychowania pozaszkolnego (oświaty dorosłych)..." prawdopodobnie chodziło o instytucje wychowania poszkolnego, na co wskazuje także klasyfikacja środowiska wychowawczego (s.160-161).

8 Dziennik Ustaw 1968 nr 12, poz. 63.

9 Warszawa 1988.

10 R.Wroczyński: *Edukacja permanentna. Problemy - perspektywy*. Wyd.2 rozsz. Warszawa 1976, s.225.

Autor w rozdziale VII porusza problemy rewolucji książki, książki w procesie upowszechniania kultury, książki w służbie nauki, funkcji współczesnej prasy, nowych technik przekazu (zwłaszcza radia i telewizji). Chyba jednak niesłusznie w stosunku do książki jest objęcie wszystkich wymienionych problemów tytułem "Kariera środków masowego przekazu".

11 Zob. np. W.Goriszowski: *Książka a wychowanie*. Katowice 1973, s.28-29.

w zasadzie jako jedyne (oprócz rzadko omawianych bibliotek pedagogicznych) opisuje się w odniesieniu do systemu szkolnego.¹² Zupełnie sporadyczne na łamach literatury pedagogicznej artykuły dotyczące bibliotek publicznych odnoszą się do czytelnika młodszego - ucznia szkoły podstawowej, tzn. do 15 roku życia.¹³ Wyraźnie widać, iż działania edukacyjne specyficznej instytucji, jaką jest biblioteka publiczna, w odniesieniu do grupy młodzieży starszej (szkół ponadpodstawowych i wyżej) nie doczekały się opracowania. Tę lukę stara się wypełnić, chociaż w skromnym wymiarze, niniejsza książka.

2. Funkcje założone bibliotek publicznych

Biblioteki stanowią rezultat rozwoju struktury społecznej i pełnią na rzecz społeczeństwa określone funkcje. Rozwój funkcji bibliotek jest przyczyną i racją bytu różnych typów bibliotek. Pojęcie funkcji w odniesieniu do bibliotek nie jest jednak jednoznaczne, chociaż wiadomo, że ich rozwój nie polega na zanikaniu jednych funkcji i zastępowaniu ich innymi, lecz na powstawaniu nowych i dalszym rozwijaniu się, modyfikowaniu i różnicowaniu danych. Ich przydatność określana jest funkcjonującym w danym środowisku (społeczeństwie) systemem wartości oraz sposobem "przekształcania różnych normatywnych aspektów kultury tegoż społeczeństwa w nieodłączną treść struktury osobowości poszczególnych jednostek."¹⁴ W powojennej Polsce ustawodawstwo biblioteczne rozpoczyna "Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi" z 17 kwietnia 1946 r., w którym opieką państwa otoczono wszystkie typy bibliotek: naukowe, szkolne i powszechne (publiczne). Główną cechą, która wyróżnia te ostatnie spośród innych placówek jest zróżnicowanie zakresu społecznego oddziaływania biblioteki publicznej (przeznaczone dla wszystkich obywateli zamieszkałych w określonym rejonie) oraz zasada uniwersalizmu w udostępnianiu zbiorów, chociaż powiązania bibliotek publicznych ze zjawiskami zachodzącymi w nauce i technice są coraz wyraźniejsze,¹⁵ co w konsekwencji prowadzi do intensyfikacji usług bibliotecznych.

W pierwszych latach powojennych głównym zadaniem bibliotek była szeroka propaganda czytelnictwa w zakładach pracy, małych miasteczkach, na wsiach; dotarcie z książką do tych środowisk, które nie miały nawyku sięgania po nią. Funkcje bibliotek publicznych, jako instytucji o najszerszym zasięgu społecznym wyznaczały różnorakie czynniki społeczno-polityczne. Zbyt uproszczone upolitycznienie bibliotek w szczególności w latach 1950-1956, nie przyniosło oczekiwanych efektów jakościowych, a imponujące statystyki ilościowe nie

¹² Np. J.Szocki: *Modelowanie biblioteki szkolnej jako systemu wychowania przez bibliotekę i informację*. "Ruch Pedagogiczny" 1988 z.3/4, s.135-149.

¹³ Np. M.Walentynowicz: *Pożądany model funkcjonowania bibliotek powszechnych w środowisku, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci i młodzieży*. "Ruch Pedagogiczny" 1973 z.5, s.692-700.

¹⁴ J.Kołodziejska: *Biblioteka w zmieniającej się strukturze społecznej*. "Bibliotekarz" 1983 nr 3, s.53.

¹⁵ Zob. J.Kołodziejska: *Rola biblioteki publicznej w upowszechnianiu czytelnictwa*. "Bibliotekarz" 1975 nr 1/2, s.22.

przedstawiają rzeczywistego obrazu tego zjawiska.¹⁶ Stopniowe rewidowanie dotychczasowych metod działania i usprawnienie organizacji pracy zmierzało do stworzenia czytelnictwa aktywnego o określonych cechach jakościowych, tj. czytelnictwa uczestniczącego w rozwoju człowieka. Możliwe to stało się między innymi dzięki kolejnej regulacji prawnej, "Ustawie z dnia 8 kwietnia 1968 r. o bibliotekach."¹⁷ Ustawa precyzowała, iż biblioteki, ich zbiory i urządzenia są dobrem narodowym i służą rozwojowi nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz socjalistycznemu wychowaniu społeczeństwa.¹⁸

Wyznaczając zadania bibliotek, dość szczegółowo podano, co do nich należy. A mianowicie:

1. gromadzenie, przechowywanie i konserwacja materiałów bibliotecznych, jak: książki, czasopisma i inne druki, rękopisy, ryciny, nuty, mapy, filmy, mikrofilmy, płyty oraz wszelkie inne zapisy obrazu i dźwięku,
2. opracowywanie zgromadzonych materiałów bibliotecznych,
3. udostępnianie materiałów bibliotecznych, udzielanie pomocy fachowej w ich wykorzystaniu oraz informacji o zawartości zbiorów.

Do zadań bibliotek może ponadto należeć:

1. prowadzenie działalności bibliograficznej, dokumentacyjnej, informacyjnej, naukowo-badawczej, dydaktycznej, popularyzatorskiej, wychowawczej i kulturalno-oświatowej,
2. współudział w organizowaniu działalności społecznej, służącej rozwojowi czytelnictwa,
3. działalność instrukcyjno-metodyczna i szkoleniowa.

W omawianym dokumencie, odpowiednio do spełnianych zadań, ogólnokrajowa sieć biblioteczna podzielona została na biblioteki: naukowe, fachowe, szkolne, pedagogiczne, publiczne oraz inne.

Założono, iż "biblioteki publiczne służą rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb czytelniczych w społeczeństwie oraz współdziałają w upowszechnianiu wiedzy i rozwoju kultury."¹⁹

Jak widzimy, głównym determinantem funkcji biblioteki są tzw. potrzeby czytelnicze. Ich rozwijanie bądź tylko zaspokajanie to dwa różne aspekty działalności biblioteki publicznej. Pierwszy, znacznie trudniejszy, obejmuje postulatyczną funkcję bibliotek w tej dziedzinie, kształtowaną na zasadzie rozpoznanych potrzeb kulturalnych społeczeństwa oraz zadań politycznych i ekonomicznych, jakie stawia przed nimi państwo. Aspekt drugi jest odbiciem ukształtowanych i zróżnicowanych zainteresowań, które realizują się za pośrednictwem biblioteki i nie zawsze są zgodne z postulowanym programem, tzn. odbiegają od założeń pedagogiki bibliotecznej.²⁰ Mamy tu więc dwa typy relacji, które zachodzą, bądź

¹⁶ G.Antończyk: *Rozwój funkcji bibliotek publicznych w woj.szczecińskim w 40-leciu PRL*. "Bibliotekarz Zachodniopomorski" 1984 z.2/3, s.34.

¹⁷ Dziennik Ustaw 1968 nr 12, poz.63; Dziennik Ustaw 1984 nr 26, poz.129.

¹⁸ *Ibidem*, art.1.1.

¹⁹ *Ibidem*, art.23.1.

²⁰ Zob. J.Kołodziejska: *Biblioteka a świat współczesny*. Wrocław 1973, s.86-87.

które powinny zachodzić między biblioteką, a środowiskiem. Przyjęcie sformułowania "zaspokajanie potrzeb" w sensie dosłownym oznacza jednocześnie bierną postawę biblioteki, która stara się tylko sprostać zadaniom wynikającym z inicjatywy czytelnika, wyraża tylko swoją gotowość do ich zaspokojenia.²¹ Ten model w wielu placówkach spotykamy jeszcze dosyć często. Biblioteka nie rozpoznając potrzeb środowiska, w którym działa, wymaga jak gdyby większego uaktywnienia się samego środowiska, ujawnienia swoich potrzeb, zainteresowań, ich precyzowania i stawiania wymagań bibliotece. Oczywiście, dla wielu czytelników jest to zadanie zbyt trudne.

W relacji drugiej pojawia się ambicja biblioteki (przynajmniej w założeniu) oddziaływania i tworzenia potrzeb na wyższym poziomie. Biblioteka wychodzi tu niejako do środowiska, zapraszając do udziału w tym, co oferuje, a więc musi mieć do zaoferowania coś więcej poza tradycyjnym udostępnianiem zbiorów.

Ponieważ posługujemy się tutaj określeniem "potrzeba czytelnicza", zaczerpniętym z ustawy o bibliotekach, przyjrzyjmy się bliżej temu, co ono oznacza.²² Wyjdziemy od definicji terminu potrzeba. - "Jeżeli mówimy, że X ma potrzebę p, znaczy to tyle co, jeżeli p jest niedostępne dla X, to następuje zachwianie homeostazy (równowagi układu), która jest podstawą prawidłowego działania, funkcjonowania X."²³ Potrzeba może, ale nie musi znaleźć swoje odbicie w świadomości, każdej jednak potrzebie można przyporządkować jakościowo i ilościowo pewne bodźce, które ją wywołują, zaspokajają lub wzmagają. Potrzeby ludzkie bowiem nie są czymś stałym, lecz rozwijają się i zmieniają. Wynikiem i wymogiem współczesnej cywilizacji są coraz wyższe potrzeby ludzkie. Życie na poziomie cywilizacji wymaga tym większego przygotowania ludzi, im większy jest jej poziom.²⁴ Generalnie wszyscy psychologowie dostrzegają szczególną wagę i znaczenie potrzeb związanych z aktywnością poznawczą.²⁵

Koncepcja K. Obuchowskiego zakłada, iż "potrzeba poznawcza jest to taka właściwość człowieka, która powoduje, że bez otrzymania określonej liczby informacji w każdej sytuacji i bez możliwości przeprowadzenia czynności poznawczych za pomocą pojęć w sytuacjach częściowo nowych, człowiek nie może normalnie funkcjonować."²⁶ Tak więc warunkiem (bezpośrednim lub pośrednim) zaspokojenia wielu potrzeb, nie tylko poznawczych, jest zdobywanie informacji.

Dość często rozpowszechniane pojęcie "potrzeba informacyjna"²⁷ nie jest

21 A. Danecka: *Praktyczna użyteczność określenia funkcji biblioteki publicznej*. "Bibliotekarz" 1972 nr 10, s.296-297.

22 Ustawa nie precyzuje tego pojęcia. Nie ma go także w podstawowych informatorach (słownikach, encyklopediach) z dziedziny bibliotekoznawstwa i informacji naukowej.

23 K. Obuchowski: *Psychologia dążeń ludzkich*. Wyd. 3 zm. i uzup. Warszawa 1972, s.105.

24 B. Suchodolski: *Rola wychowania w społeczeństwie socjalistycznym*. Warszawa 1967, s.260.

25 Zob. J. Woźniak: *O tak zwanych potrzebach informacyjnych*. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1989 nr 1, s.39-50.

26 K. Obuchowski: *op. cit.*, s.166.

27 Analizę angielskojęzycznej literatury na temat badań użytkowników informacji z lat 1977-1987 przedstawia artykuł J. Woźniak: *Potrzeby informacyjne (przegląd literatury)*. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1988 nr 2, s.107-122.

tożsame z potrzebą poznawczą, właściwą każdemu człowiekowi. W świetle polskich definicji bowiem - potrzeba informacyjna - sprowadzona została do potrzeby użytkownika informacji, czyli "osoby lub zespołu osób korzystających z informacji."²⁸ Przez analogię można zaproponować określenie tzw. potrzeby czytelniczej, tzn. potrzeby właściwej osobie lub grupie osób, zwanej czytelnikiem (czytelnikami). Ci ostatni rozumiani są w dwojaki sposób: 1) jako bezpośredni odbiorcy zawartości książek lub czasopism, 2) bądź jako korzystający ze zbiorów bibliotecznych.²⁹

W związku z powyższym można przyjąć definicję potrzeb czytelniczych w pojęciu szerszym (1) i w pojęciu węższym (2), tzn. ograniczoną do potrzeb użytkowników (czytelników) biblioteki. W niniejszej książce używa się określenia potrzeb czytelniczych w rozumieniu węższym. Konieczne jest zwrócenie uwagi na jeszcze jedną kwestię. - Czytelnik może być indywidualny i zbiorowy, zatem można mówić zarówno o potrzebach czytelniczych - indywidualnych i potrzebach czytelniczych - zbiorowych. Przyjęcie ograniczenia potrzeb czytelniczych do potrzeb użytkowników biblioteki niesie za sobą poważne implikacje. Rezultaty zaspokajania potrzeb czytelniczych bowiem w dużym stopniu zależą od możliwości uzyskania informacji w bibliotece, czyli inaczej mówiąc "warunki" biblioteki są zmienną, w dość poważnym stopniu określającą możliwość realizacji i zaspokojenia potrzeb czytelników.

Czy można badać potrzeby czytelnicze (użytkowników bibliotek)? Jadwiga Woźniak w swoim artykule podjęła próbę wykazania, że tzw. badania potrzeb użytkowników w istocie nie były i nie są badaniami potrzeb, ale zachowań osób, które szukają informacji jako środka niezbędnego do osiągnięcia pewnego celu, czy wręcz badaniami samych systemów informacyjno-wyszukiwawczych (w których tkwi biblioteka).³⁰ Podobne wątpliwości wyraża współcześnie więcej badaczy. "Programy działalności bibliotek skierowane na zaspokajanie potrzeb zawodowych i pozazawodowych dezorientują ze względu na nieostre i powierzchowne definiowanie tych potrzeb. Są nawet powody, aby wątpić w obiektywne ich istnienie."³¹

W świetle powyższych wyjaśnień zaproponowane wcześniej rozumienie "potrzeby czytelniczej" nie jest zadowalające, chociaż wydaje się, że powątpiewanie w istnienie potrzeb jest jednak nieco przesadzone,³² podobnie jak dosyć

²⁸ *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Warszawa 1979, s.91 i 119. Zupełnie inne podejście do potrzeb informacyjnych prezentuje A.W.Sokolow, który mówi: "Potrzeby informacyjne są pojęciem uogólniającym, oznaczającym całokształt potrzeb duchowych w sferze poznania, komunikacji, zapamiętywania i orientacji, właściwych poszczególnym ludziom, grupom społecznym i społeczeństwu." - A. W. Sokółow: *Potrzeby informacyjne* "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1989 nr 1, s.70.

²⁹ *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław 1971, t.484.

³⁰ Zob. J. Woźniak: *O tak zwanych...*, s.44-50.

³¹ A. W. Sokółow: *op.cit.*, s.65.

³² Zob. np. E. Wnuk-Lipińska, E. Wnuk-Lipiński: *Problematyka kształtowania się potrzeb czytelniczych*. Warszawa 1975 (Materiały Informacyjne IKiCz; nr 6). Autorzy dowodzą, że istnienie określonych potrzeb czytelniczych jest koniecznym warunkiem pojawienia się motywacji czytelniczych.

rozpowszechniony w nauce o informacji i bibliotekoznawstwie aksjomat o niechęci użytkowników do ujawniania potrzeb informacyjnych. Niewątpliwie bowiem większość informacji dostarczana jest na konkretne zapotrzebowanie użytkownika (czytelnika), a więc to on precyzuje swoje potrzeby - mniej lub bardziej udolnie. To czytelnik inicjuje zachowania informacyjne, przychodząc do biblioteki i ujawniając swoje potrzeby, nie tylko poznawcze, lecz również, np. emocjonalne, takie jak potrzeba samorealizacji czy uznania.³³ Tak przynajmniej jest w przypadku biblioteki publicznej, dla której typowe jest zupełnie dobrowolne, nieobowiązkowe uczestnictwo w jej systemie informacyjnym.³⁴ Oznaczać to może (nie musi), iż czytelnik przewiduje, lub raczej oczekuje wyższej sprawności i skuteczności działania biblioteki w dotarciu do informacji. Próby rozpoznania potrzeb czytelniczych w środowisku należy uzupełnić o analizę przejawów tych potrzeb (tzn. zachowania czytelnicze) oraz o badania cech informacji, które czytelnicy poszukują.

Poziom potrzeb ustawicznie rośnie, co jest uwarunkowane podnoszącym się wciąż poziomem wykształcenia. Stąd też nakreślenie sztywnych ram zachowań czytelniczych i cech poszukiwanej informacji w ścisłej definicji kryje niebezpieczeństwo tworzenia się schematów, które wpłynęłyby hamująco na rozwój działania bibliotek. Staje się to oczywiste tym bardziej, iż wymogi stawiane poszukiwanej informacji są bardzo zindywidualizowane i zależą, np. od cech osobniczych czytelnika, jego doświadczenia społecznego i ról jakie pełni w społeczeństwie. Możliwe są tu dwa warianty zachowań czytelników - takie, w których sam stara się odnaleźć potrzebną informację i takie, w których nawiązuje kontakt z bibliotekarzem, który pośredniczy między nim a systemem informacyjno-wyszukiwawczym.

Stąd wynika, że określenie "potrzeby czytelnicze", którymi się tak często szermuje, wcale nie jest łatwe i jednoznaczne.

"Biblioteki nie nadążają za potrzebami społeczeństwa, nie tylko dlatego, że brakuje [...] ludzi, kadr, książek itd., ale też - w poważnej mierze - z przyczyny nienadążania pojęciowego za rozwojem potrzeb czytelniczych, a ponadto permanentnie opóźnionego pojęcia "funkcji biblioteki publicznej".³⁵ Potrzeby czytelnicze, podobnie jak wszystkie kategorie potrzeb, oprócz pewnych obwarowań formalnych, ciągle rozwijają się i zmieniają. Dlatego też, żeby biblioteka mogła dobrze wypełniać zadania ustawowo jej przypisane, konieczne jest znacznie głębsze niż dotychczas podejście do problematyki potrzeb czytelniczych. W niniejszej książce zagadnienie to potraktowane jest tylko sygnalizująco; w pewnej mierze uwzględniają tę kwestię jeszcze rozdziały następne.

³³ Potrzeby samorealizacji - Zbiór koniecznych lub pożądaných zgodności pomiędzy uzdolnieniami, zamilowaniami, wykształceniem i pełnionymi rolami społecznymi. - T. K o c o w s k i: *Potrzeby człowieka. Koncepcja systemowa*. Wyd.2 popr. i rozsz. Wrocław 1982, s.183.

³⁴ Nie są to zachowania charakterystyczne dla czytelników wszystkich typów bibliotek.

³⁵ A. D a n e c k a: *op.cit.*, s.297.

Sprawa działalności bibliotek publicznych znalazła zainteresowanie nie tylko w polskim ustawodawstwie, lecz również w deklaracjach takich organizacji międzynarodowych, jak UNESCO.³⁶

"[Biblioteka publiczna] jest instytucją oświatową, kulturalną i informacyjną. Biblioteka publiczna przyczynia się do rozwoju powszechności nauczania, popularyzacji osiągnięć naukowych i kulturalnych ludzkości. Biblioteka publiczna jest instytucją, której zasoby są dostępne dla wszystkich. Biblioteka publiczna umożliwia rozwój ludzkiego umysłu poprzez książki, które służą przyjemności i wypoczynkowi; pomaga ona studiującym i dostarcza najnowszych informacji naukowych, technicznych i społecznych [...]. Biblioteka publiczna powinna umożliwić dorosłym i dzieciom kontaktowanie się ze współczesnością, ciągle kształcenie się i śledzenie postępu w nauce i sztuce. Jej zbiory powinny ilustrować postęp w dziedzinie wiedzy i kultury, być stale uzupełniane na bieżąco i udostępniane w atrakcyjnej formie. Tak gromadzone zbiory pomogą ludziom w formułowaniu własnych opinii oraz w rozwoju twórczych i krytycznych zdolności..."³⁷ W obu omawianych zapisach dość mocno akcentuje się zadania biblioteki publicznej w upowszechnianiu nauki i rozwoju kultury. W zadaniach tych mieści się w jednakowym stopniu popularyzacja literatury pięknej - wprowadzająca do uczestnictwa w kulturze oraz literatury niebeletrystycznej - sprzyjająca upowszechnieniu nauki. Uwzględnienie obu tych elementów umożliwia pełną realizację oświatowo - wychowawczych zadań biblioteki oraz jej kulturotwórczej funkcji w społeczeństwie. W podnoszeniu ogólnego poziomu kulturalnego społeczeństwa mieści się również funkcja wyrównawcza, jaką pełni biblioteka w stosunku do młodzieży wiejskiej, która startuje do szkół średnich i na wyższe uczelnie, i która napływa do stale rozbudowującego się przemysłu.³⁸ Biblioteki są instytucjami i placówkami upowszechniania kultury także w rozumieniu Ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. W realizacji zadań związanych z upowszechnianiem kultury przewidziano takie jednostki organizacyjne, w tym również biblioteki, dla których upowszechnianie kultury stanowi część ich statutowej działalności. Do podstawowych zadań w tym zakresie zaliczono:

1. edukację kulturalną i wychowanie przez sztukę,
2. gromadzenie, dokumentowanie, tworzenie, ochronę i udostępnianie dóbr kultury,

³⁶ W listopadzie 1970 r. na międzynarodowej 16 generalnej konferencji UNESCO dokonano w porozumieniu z IFLA i ISO klasyfikacji bibliotek. Podział bibliotek przyjęty przez UNESCO dla potrzeb statystyki bibliotecznej, wyróżnia biblioteki narodowe, biblioteki szkół wyższych, inne biblioteki o charakterze uniwersalnym, biblioteki szkolne, specjalne, powszechne (publiczne). Do grupy ostatniej należą również biblioteki obsługujące specjalne kategorie czytelników: dzieci, wojskowych, chorych w zakładach leczniczych, więźniów itd. - zob. J.Fercz, A.Niemczykowa: *Wstęp do nauki o książce i bibliotece*. Wyd.2 popr. Warszawa 1976, s.91; *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Warszawa 1976, s.32 (hasło: biblioteka).

³⁷ *Deklaracja UNESCO o bibliotekach publicznych* (Przeł. J. Wierzbicki). "Bibliotekarz" 1972 nr 11/12, s.321-322.

³⁸ J.Kołodziejska: *Biblioteka a świat...*, s.90-91.

3. tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego oraz zainteresowania wiedzą i sztuką,

4. tworzenie warunków do rozwoju folkloru a także rękodzieła ludowego i artystycznego,

5. rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych.³⁹

Z uwagi na ciągle mocne powiązania biblioteki publicznej ze środowiskiem lokalnym, szczególna rola przypada jej w popularyzacji kultury regionalnej i to nie tylko poprzez udostępnianie i informowanie o literaturze regionalnej, lecz również organizowanie spotkań czytelników z twórcami i działaczami kultury regionu.

Planowanie pracy bibliotecznej, przy założeniu, iż upowszechnia ona wartości estetyczne, jest o wiele łatwiejsze, niż potraktowanie jej jako instytucji uczestniczącej w całościowym rozwoju kulturalnym jednostek, grup i całego społeczeństwa. Podjęte przez bibliotekę zadania zaspokajania najpowszechniejszych zainteresowań czytelniczych oraz akcji o charakterze imprezowym, umożliwiają godziwe spędzenie wolnego czasu, Tymczasem w instytucjach upowszechniających kulturę, plan kulturalnego kształtowania życia ludzkiego - wedle poglądu J. Szczepańskiego⁴⁰ - winien obejmować obok działalności estetycznej, również kulturę zawodową, kulturę współżycia zbiorowego, kulturę osobistą, intelektualną itp. Traktowanie tych spraw oddzielnie prowadzi w praktyce do naruszenia harmonijnego rozwoju osobowości jednostek. Ta koncepcja wymaga ciągłej konfrontacji między postulowaną funkcją biblioteki a rzeczywistymi potrzebami kulturalnymi społeczeństwa dla zachowania między nimi rzeczywistej równowagi.

Wedle tej drugiej koncepcji biblioteka jest "rozpatrywana w zespole instytucji o charakterze oświatowym, bliższa programom edukacyjnym, współdziałająca ze szkołą, umożliwiającą permanentne kształcenie jednostkom i grupom (zapewniającą również korzystanie z książki w celach rekreacyjnych), uczestnicząca w realizacji programów ekonomicznych i gospodarczych kraju, włączająca się w systemy informacyjne."⁴¹ Ogólnopolski System Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej SINTO⁴² włączył biblioteki do krajowego obiegu informacji naukowej. Potrzeba takiej systematycznej, a nie doraźnej służby informacyjnej występowała coraz wyraźniej od lat 60-tych w miarę postępów rewolucji naukowo-technicznej. Społeczeństwo polskie wkraczało wtedy na drogę ustawicznego kształcenia i dokształcania, zwiększyła się liczba ludzi, którzy

39 Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dziennik Ustaw nr 114, poz.493 art.32 ust.2).

Poprzednio obowiązywała ustawa z dnia 26 kwietnia 1984 r. o upowszechnianiu kultury oraz prawach i obowiązkach pracowników upowszechniania kultury (Dziennik Ustaw nr 24, poz.129).

40 Podaję za: J.K o ł o d z i e j s k a: *Biblioteka a świat...*, s.73.

41 *Ibidem*, s.74. Fakt w nawiasie włączony został ze stron 220-221 traktujących o tym samym.

42 Obecnie KSINT - Krajowy System Informacji Naukowo-Technicznej.

zmuszeni byli tą drogą - w oparciu o książki i czasopisma - uzupełniać swoją wiedzę i kwalifikacje zawodowe. Skala, na którą rozpoczęły swoją działalność informacyjną biblioteki, w tym także publiczne, odcina je wyraźnie od biblioteki tradycyjnej. Służba informacyjna nazywana jest często nowym wymiarem biblioteki. Funkcja ta stawała się stopniowo nadrzędną, a rozumiane dotąd tradycyjnie funkcje gromadzenia, opracowywania, przechowywania i udostępniania zbiorów pełnią w stosunku do niej rolę służebną.⁴³ Biblioteki współczesne, stanowiące najbogatsze "banki dokumentów", rozbudowują i znacznie usprawniają swe służby informacyjne, by wśród zalewu informacyjnego sprostać wzrostowi potrzeb. "Biblioteki różnych typów: naukowe, publiczne, fachowe wykraczają dziś poza własne zbiory i korzystając z centralnych katalogów i bibliografii, udzielają informacji o zasobach innych bibliotek lub kierują do odpowiednich źródeł informacji. Praktyka ta rodzi konieczność coraz ściślejszej współpracy bibliotek w dziedzinie informacji oraz udostępniania materiałów bibliotecznych, zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej."⁴⁴ Współpraca bibliotek w systemach krajowych, jak i zagranicznych, umożliwia zerwanie z tradycyjnym widzeniem biblioteki jedynie w ramach społeczności lokalnej. System podporządkowujący mniejsze placówki wyżej zorganizowanym daje czytelnikowi dostęp do lepiej zaopatrzonych księgozbiorów i sprawniej zorganizowanych usług informacyjnych.

We wzorcowym statucie biblioteki publicznej do szczegółowego zakresu działania biblioteki przydzielono "współdziałanie z bibliotekami innych sieci, instytucjami naukowymi i oświatowo - wychowawczymi, instytucjami upowszechniania kultury oraz organizacjami społeczno-politycznymi i młodzieżowymi w rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb oświatowych i kulturalnych społeczeństwa."⁴⁵

Ze względu na szeroki zakres społecznego oddziaływania biblioteka publiczna mieści się w zespole środków masowej komunikacji. Oponenti takiego stanowiska skłonni są przypisywać bibliotece jako instytucji oświatowej znacznie szerszy zakres pełnionych przez nią współcześnie funkcji i nie zgadzają się z wyznaczaniem jej ograniczonej roli przekaznika informacji.⁴⁶ We współczesnych badaniach często używa się obszernego pojęcia "społeczna funkcja biblioteki" i rozumie się przez nią całe zespoły zagadnień wynikające z jej roli kulturalnej, oświatowej, politycznej, ekonomicznej w szerokim znaczeniu.⁴⁷ Obok funkcji społecznej wyróżnia się także funkcje organizacyjne, a warunkiem

⁴³ G. Antończyk: *op.cit.*, s.34.

⁴⁴ *Raport o stanie bibliotek polskich*. [Oprac. Państwowa Rada Biblioteczna przy Ministrze Kultury i Sztuki; Biblioteka Narodowa]. Warszawa 1973, s.11 (do użytku służbowego).

⁴⁵ *Wzorcowy statut biblioteki publicznej (zakładowej)*. Załącznik nr 1 do zarządzenia nr 5 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 18 lutego 1985 r. w sprawie określenia wzorcowych statutów instytucji upowszechniania kultury. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Sztuki nr 1, poz.6) paragr. 4 p.5.

⁴⁶ *Sprawozdanie z 36 sesji IFLA w Moskwie - 28 sierpnia - 7 września 1970 r.* [oprac.J.Kołodziej-ska]. "Bibliotekarz" 1970 nr 11/12, s.245.

⁴⁷ J. Kołodziej-ska: *Społeczna funkcja biblioteki publicznej*. Warszawa 1976, s.9.

prawidłowego funkcjonowania bibliotek jest wzajemna współzależność i sprzężenie jednych i drugich.⁴⁸ Wszystkie funkcje biblioteki, bez względu na ich rodzaj, są pochodną społecznego zapotrzebowania na nie. Wszystkie założone funkcje mają odpowiadać rzeczywistym potrzebom społecznym. Brak dokładnej znajomości potrzeb czytelniczych nie oznacza, że biblioteki powinny zrezygnować z realizacji funkcji założonych. Stale aktualne jest stwierdzenie, iż "trzeźwe dostrzeganie rozmiarów dystansu dzielącego wydedukowany z analizy środowiska obraz postulowanej funkcji biblioteki od realnie pełnionej przez nią funkcji jest jedynym sensownym zapoczątkowaniem drogi wiodącej do stopniowego zmniejszenia tego dystansu"⁴⁹ - czyli do unowocześniania bibliotek. Unowocześnianie bibliotek następuje przez rozszerzanie ich funkcji, podejmowanie takich zadań, które dotąd nie wchodziły w zakres ich działania.

3. Biblioteka publiczna w procesie edukacji młodzieży

3.1. Zadania edukacyjne na dziś

Biblioteka publiczna jest z całą pewnością instytucją pośredniczącą w procesie społecznej komunikacji. Edukację (wychowanie i kształcenie) w bibliotece publicznej rozpatrywać tu będziemy w kategoriach aktów komunikacyjnych, tzn. takiego procesu kształcenia i wychowania, w którym dochodzi do kontaktu i wzajemnego oddziaływania (interakcji) dwu lub więcej podmiotów. W procesach wychowawczo-kształceniowych idzie w zasadzie o dwa typy komunikacji: "człowiek-człowiek" oraz "człowiek - środek techniczny" (np. człowiek - książka, człowiek - telewizor, człowiek - komputer).⁵⁰

Biblioteki dysponują trzema podstawowymi środkami działania: zbiorami bibliotecznymi⁵¹, narzędziami bibliotecznymi (katalogi, kartoteki, komputery itp.) oraz pracą i działalnością kadry bibliotekarskiej. W tym ujęciu na gruncie biblioteki można rozważać typy komunikacji: czytelnik - bardzo szeroko pojęta książka, czytelnik - narzędzia biblioteczne, czytelnik - bibliotekarz.

W swej funkcji edukacyjnej biblioteka może oddziaływać zarówno na rozwój intelektualny, jak i na zachowania i postawy młodzieży.

Współczesny priorytet wartości doprowadził do charakterystycznego odwrócenia klasycznych celów edukacji. "Przez całe lata kształcenie orientowane było na wiadomości, umiejętności i wartości jako zasadniczy składnik postaw. Obecnie postawy coraz częściej wysuwane są na plan pierwszy, następne są

⁴⁸ J.Kołodziejska: *Współczesne kierunki badań bibliotekoznawczych. Definicje, zakres i organizacja badań*. "Rocznik Biblioteki Narodowej" 1976/77, s.163.

⁴⁹ K.Remero-wa: *Zmiany funkcji bibliotek w powojennym dwudziestolecu*. Warszawa 1966, s.50.

⁵⁰ Zob. *Systemy informacyjne a szkolnictwo* (J.Cejpek: Informacni systémy a školství. Informace. Praha 1982 Rec.Petr Zak) "Bibliotekarz" 1983 nr 5, s.116-119.

⁵¹ Ujęcie ich, jak to czyniono do tej pory, tylko jako księgozbiór, jest już niewystarczające - co wykaże niniejsza publikacja.

umiejętności, a na końcu dopiero wiadomości. Ta nowa hierarchia odpowiadać ma nowemu zamówieniu edukacyjnemu, postawy bowiem - to określona jakość ludzi, szczególnie dziś potrzebnych, odznaczających się otwartością, wyobraźnią, zdolnością do nieustannej samoedukacji i do intelektualnej autonomii [...]. Edukacja powinna więc w coraz mniejszym stopniu stanowić jednokierunkowy przekaz wiadomości, stając się natomiast systematycznym procesem kształcenia ustawicznego i samokształcenia, wzmacnianym przez etos pracy i zawierającym sztuczną granicę między pracą a tzw. "czasem wolnym". Praca twórcza stanowi przykład takiego pojednania."⁵²

Widzimy więc, iż tak pojęta edukacja wyznacza bibliotece publicznej nowe zadania edukacyjne, które do tej pory koncentrowały się głównie na przekazywaniu treści niesionych przez jej księgozbiór, w mniejszym zaś stopniu na upowszechnianiu kultury. Funkcja przekazywania wiedzy, w której biblioteka występuje jako zbiornica informacji, wymaga rozszerzenia. Idzie przede wszystkim o wykształcenie u czytelnika postawy łaknienia wiedzy, postawy poszukującej i twórczej.

"Współczesna biblioteka to nie tylko wypożyczalnia książek, to przede wszystkim ważne centrum informacji, placówka upowszechniania sztuki, wiedzy o regionie, Polsce współczesnej i świecie, placówka nauki i kultury języka, organizator wielu imprez społecznych, politycznych i kulturalnych. Wdrożenie do powszechnej praktyki tej rozszerzonej funkcji biblioteki, a tym samym pełniejsza realizacja postulatu demokratyzacji dostępu do dóbr kultury nie jest rzeczą łatwą..."⁵³ Wszelkie działania biblioteki: informacyjne, kulturalno-oświatowe, dydaktyczne, szkoleniowe, wychowawcze itd. pełnią w systemie edukacji trzy podstawowe funkcje:

- wspomagają i wzbogacają procesy dydaktyczno-wychowawcze realizowane w systemie szkolnym,
- są jednym ze źródeł kształcenia równoległego,
- stymulują edukację ustawiczną, zarówno w jej formach zorganizowanych, jak i w spontanicznych, samokształceniowych.

W czytelnictwie bibliotek publicznych wyróżnić można jak by dwa nurty. Pierwszy z nich służy potrzebom ukształtowanym przez szkołę i inne ośrodki wychowania młodzieży, towarzyszy kierunkom przez nie inspirowanym. Drugi nurt czytelnictwa kształtuje się i rozwija zupełnie niezależnie od działalności instytucji oświatowych. Nie obowiązują w tym zakresie żadne oficjalne kryteria wartościowania, brak ośrodków propagujących określony typ literatury. Głównie w odniesieniu do tego ostatniego nurtu podkreśla się proces swobodnego (nie ograniczonego ani programem dydaktyki szkolnej, ani koniecznością zdobywania informacji niezbędnych w pracy zawodowej) kształtowania zainteresowań czytelniczych. Takie uczestnictwo w kulturze, pozbawione jakiegokolwiek przymusu, z pewnością jest świadome i wyrasta z ukształtowanych już (przynajmniej częściowo) potrzeb poznawczych czytelnika. Świadomość ta wzrasta

⁵² *Edukacja narodowym priorytetem...*, s.25.

⁵³ S.Krzywicki: *Biblioteki - instytucje edukacji narodowej*. "Nowe Drogi" 1985 nr 5, s.168.

równolegle do wzrastającego poziomu wykształcenia. Tłumaczy to fakt intensywniejszego czytelnictwa ludzi młodych.⁵⁴ Korzystanie z bibliotek nie staje się wszakże automatycznym nawykiem, powstałym w rezultacie ukończonej szkoły, chociaż niewątpliwie rozbudowany system szkolny, a zwłaszcza upowszechnienie wykształcenia na poziomie średnim wśród szerokich kręgów społeczeństwa, wpływa na większe zainteresowanie książką i aktywniejsze korzystanie z biblioteki. Wzrost ilości bibliotek na całym świecie wiąże się bardzo ściśle z upowszechnianiem oświaty. Rozwój bibliotek publicznych jest więc integralnie powiązany z systemem oświaty i stanowi jego produkt.⁵⁵

Trzeba jednak zaznaczyć, iż biblioteki publiczne formalnie nie należą do resortu oświaty i wychowania. Mają w nim swoje miejsce biblioteki szkolne i pedagogiczne, wyszczególnione ustawie o bibliotekach z 1968 r. "Biblioteki szkolne i biblioteki innych placówek oświatowo-wychowawczych, objętych przepisami o rozwoju systemu oświaty i wychowania, służą realizacji programu nauczania i wychowania oraz kształceniu i doskonaleniu zawodowemu nauczycieli."⁵⁶ "Biblioteki pedagogiczne służą potrzebom i rozwojowi oświaty i wychowania przez prowadzenie działalności w zakresie kształcenia i doskonalenia pracowników pedagogicznych."⁵⁷

W świetle tak sprecyzowanych zadań obu typów bibliotek można zastanawiać się, dlaczego mówimy o edukacyjnej funkcji w odniesieniu do biblioteki publicznej. Dodajmy jednak, że ustawa o bibliotekach dopuszcza wykonywanie zadań należących do dwu lub więcej rodzajów bibliotek.⁵⁸

3.2. Funkcja wychowawcza biblioteki

Skuteczność wychowania jest wypadkową oddziaływań wielu różnych instytucji i placówek edukacyjnych. Jedną z nich jest biblioteka. Rozszerzenie wpływu bibliotek na procesy intelektualne ma również znaczenie dla kształtowania osobowości i postaw. W całym procesie wychowawczym rozumianym jako szeroko pojęta edukacja społeczna książka spełnia jedną z głównych ról. Udostępnienie dobrej książki jako czynnika kształtującego ludzkie postawy jest najważniejszą, ale nie jedyną funkcją biblioteki. Helena Radlińska za podstawowe zadanie wychowawcze biblioteki uważała budzenie zaciekawień i zainteresowań oraz nauczanie sztuki wyboru.⁵⁹ Biblioteki publiczne włączając się do

54 W rocznikach ludzi starszych przeważa wykształcenie poniżej pełnej szkoły podstawowej - przy znacznym odsetku analfabetów lub półanalfabetów. Dane z roku 1977 podawały liczbę ponad 400 tys osób nie umiejących czytać i pisać - zob. T.Pilch: *Szkola na wsi a założenia nowego systemu oświaty*. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1977 nr 2, s.20. Według urzędowej statystyki od 1980 r. nie ma w Polsce analfabetów. - Podaję za J. Kołodziejską: *Kultura, gospodarka, biblioteki*. Warszawa 1992, s.94.

55 J. Kołodziejska: *Biblioteka a świat...*, s.84-85, 219.

56 *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach* (Dziennik Ustaw nr 12, poz.63 i z 1984r. nr 26, poz.129), art.22.1.

57 *Ibidem*, art.22.2.

58 *Ibidem*, art.13.3.

59 I.Lepalczyk: *Pedagogika biblioteczna Heleny Radlińskiej*. Łódź 1974, s.65.

ogólnego systemu oświatowego współdziałają z innymi placówkami i służą pomocą w intensywnej pracy nad sterowaniem rozwojem młodzieży i dorosłych. Teoretycznie, możliwości bibliotek są tu niemałe, "gdyż kształcenie szkolne w niewielkim tylko stopniu zajmowało się i zajmuje moralno-społecznymi zagadnieniami rozwoju człowieka. Zagadnienia te w ograniczonym jedynie zakresie znajdują wyraz w treściach tzw. kształcenia obywatelskiego oraz w niektórych aspektach edukacji polonistycznej, kiedy literatura ukazywana jest jako źródło wiedzy o normach i postawach moralnych. Tymczasem zgodnie z postulatami pełnego kształcenia człowieka zasługują one na silniejsze uwypatnienie..."⁶⁰ Można przypuszczać, iż współczesne kierunki w dydaktyce, takie jak np. przejście z nauczania reproduktywnego na generatywne, powstawanie systemów edukacji permanentnej, a także wzrost cen książki sprzyjać będą większemu wykorzystaniu bibliotek publicznych przez młodzież. Wobec tych okoliczności biblioteka publiczna nie może nie oddziaływać wychowawczo.

Fundamentem każdej edukacji jest ogólne wychowanie moralne, umysłowe, estetyczne, fizyczne rozszerzone o cele wynikające z potrzeb egzystencji narodowej i ogólnoludzkiej (wychowanie obywatelskie, patriotyczne, historyczne, internacjonalistyczne). Mówi się w takim wypadku o tzw. edukacji społecznej.

Siła oddziaływania wychowawczego przez bibliotekę niewątpliwie tkwi głównie w książce traktowanej jako "zespół treści psychicznych utrwalonych w tekście elementów materialnych i funkcji społecznej, polegającej na oddziaływaniu tych treści na życie umysłowe i społeczne."⁶¹ oraz w tym, iż w porównaniu z innymi "kanałami" wychowania biblioteka ma przywilej bezpośredniego kontaktu z czytelnikami.

Literatura jest aktywnym czynnikiem kształtowania i postępowania moralnego, budzenia uczuć humanistycznych i odczuć estetycznych. Sprzyja formowaniu u młodzieży moralnych ideałów, aktywnej postawy życiowej i takich cech charakteru jak: człowieczeństwo, przyjaźń, poczucie więzi, miłość do Ojczyzny, do przyrody, poszanowanie pracy, własności społecznej etc. W powstawaniu "świata" młodego człowieka książka odgrywa ogromną rolę, oddziałując jednocześnie z jednakową siłą zarówno na rozum, jak i na uczucia. Tym samym wpływa na budzenie emocji i kształtowanie charakteru młodzieży, uczy też wartościowania. Literatura kreuje obraz osobowego ideału, humanizmu i moralnej aktywności, uczy odpowiednich postaw wobec świata. Warto zwrócić uwagę, iż wychowanie realizuje się nie tylko na bazie literatury społeczno-politycznej, filozoficznej, historycznej, przyrodniczej itp., lecz także na przykładzie literatury pięknej, która oprócz funkcji estetycznych - często, a właściwie zawsze pełni funkcję literatury społecznej, chociażby przez fakt podnoszenia ogólnego poziomu intelektualnego. Istotnym walorem tej literatury jest też rozwijanie wyobraźni. Środkiem w procesie oddziaływania wychowawczego może być, np. bohater literacki. Jego dzieje i zachowania angażują krytyczną refleksję,

⁶⁰ *Edukacja narodowym priorytetem...*, s.172.

⁶¹ *Encyklopedia wiedzy...*, t. 1260.

stanowią przedmiot oceny, wartościowania, sprzyjają więc kształtowaniu postaw - szczególnie wtedy, gdy czytelnik nie ma jeszcze zdecydowanych poglądów, czy wyrobionego zdania o problemie. Jest rzeczą ważną, żeby nie zapomnieć, iż właśnie bohater literacki bardzo mocno mógłby pomóc w kreowaniu wielu pożądanych cech. Uważne podpatrywanie bohatera podpowiada i przygotowuje do pełnienia analogicznych ról w życiu społecznym, kulturalnym, politycznym.

Wychowanie moralne byłoby niepełne bez kształtowania poczucia estetycznego, które jest jednym z elementarnych składników człowieczeństwa. "Edukacja określona mianem kulturalnej czy kulturalno-estetycznej obejmuje dwa współzależne i wzajemnie uwarunkowane zakresy: kształcenie estetycznej kultury człowieka, czyli wychowanie do sztuki oraz wychowanie przez sztukę, kiedy wartości odgrywają rolę szczególnego "instrumentu" wychowawczego skierowanego do całej integralnej osobowości człowieka, a nie tylko jego doznań estetycznych. Mówimy wówczas o swoistym wychowaniu moralnym czy umysłowym przez sztukę, o pobudzaniu dyspozycji twórczych i wyobraźni." ⁶²

Wychowanie estetyczne we współczesnej bibliotece ⁶³ dokonuje się między innymi poprzez udostępnianie utworów literackich wzbogacających moralną sferę osobowości, a nadto pomagających dostrzegać piękno. Dopelnieniem tego wychowania stają się dzieła sztuki, grafika, różnego rodzaju wystawy, utwory muzyczne, a nawet zapisy filmowe (kasety video). W wielu bibliotekach otwiera się specjalne działy literatury z zakresu sztuki, oddziały muzyczne (fonoteki) itd. Niektóre biblioteki utrzymują ponadto kontakty ze stowarzyszeniami pisarzy, malarzy, muzyków, z teatrem, muzeami itp. Liczącym się zadaniem biblioteki jest również dbałość o jej wystrój, dbałość o wnętrze lokalu w ogóle i kulturę obsługi. Wszystkie te elementy razem kształtują smak estetyczny. Powodzenie i efekty w tym względzie zapewni tylko systematyczność i kompleksowość starań ze strony bibliotekarzy.

Biblioteka z jej uniwersalnym księgozbiorem i możliwością bezpośredniego kontaktu z czytelnikiem, z natury rzeczy powinna być jednym z najbardziej aktywnych ogniw ekologicznego wychowania młodych obywateli. Obowiązek ochrony środowiska naturalnego jest doniosłą sprawą, której biblioteki powinny poświęcić dużo uwagi. Problem ten stał się w dobie dzisiejszej wielce palący, o poważnym wymiarze społecznym. Przypominanie młodzieży o tym obowiązku poprzez plakat czy książkę, a tym samym wyrobienie nawyku pamiętania o nim, to sprawa bardzo istotna, i co najważniejsze, możliwa do realizacji w warunkach biblioteki. Praca z czytelnikiem w tym względzie prowadzi do dostrzeżenia wzajemnej więzi zjawisk przyrody i wpływu człowieka na nie, zrozumienia jedności historii przyrody i społeczeństwa. Poprzez właściwie dobraną literaturę

⁶² *Edukacja narodowym priorytetem...*, s.178, szerzej zob.punkt D: Uczestnictwo w kulturze, s.177-181.

⁶³ Ujęte w *Ustawie o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* jako edukacja kulturalna i wychowanie przez sztukę.

i propagandę (np. o obszarach podległych ochronie, czy z zakresu prawa w dziedzinie ochrony przyrody) młody człowiek już w bibliotece uczy się oszczędnego gospodarowania dobrami przyrody i ochrony środowiska przed zagrożeniami, nabiera przekonania, iż społeczne wartości tworzy się dzięki bogactwom przyrody i że naród - ojczyzna - przyroda stanowią niejako nierozdzielalną jedność.

W kwestii poszanowania własności społecznej, oprócz oddziaływania poprzez odpowiednio dobraną treść literatury, biblioteka bezpośrednio uczy poszanowania własności społecznej, jaką jest książka. Uczenie młodzieży właściwego obchodzenia się z książką jest zadaniem bardzo ważnym, wyrabia poczucie dojrzałości i odpowiedzialności za powierzoną rzecz (książkę) oraz poczucie koleżeńskości - by oddać ją w takim stanie aby mogli z niej korzystać inni. Odnosi się to również do pozostałego wyposażenia biblioteki: katalogów, kartotek, regałów, stolików dla czytelników itp. Formowaniu szacunku dla dobra społecznego sprzyjają pewne prace organizowane w bibliotece, np. porządki, drobne naprawy książek i inne.

Należy w tym miejscu dodać, iż biblioteka jest także miejscem wychowania przez pracę. Zapewnia to między innymi program praktyk uczniowskich przygotowany w Instytucie Programów Szkolnych, w którym stwierdza się, że praktyki powinny być dostosowane do zainteresowań i uzdolnień młodzieży, potrzeb przygotowania do studiów, wyboru zawodu, możliwości szkoły i środowiska." Program przewiduje w klasie I-szej i II-giej po 70 godzin zajęć w bibliotece.⁶⁴

Po literaturę popularno-naukową sięga młody czytelnik mając zazwyczaj przed sobą konkretny cel: rozszerzenie horyzontu myślowego, ubogacenie i pogłębienie swojej wiedzy. Niekiedy przy okazji młody człowiek przygotowuje się do podjęcia decyzji o wyborze zawodu. Popularna książka techniczna i literatura społeczno-polityczna dają wyobrażenie o ważniejszych prawidłowościach rozwoju nauki, przemysłu, rolnictwa, o problemach stojących przed teoretykami i praktykami, pozwalają odkryć świat pracy w całej pełni, zgłębić wyobrażenie czytelnika o konkretnym zawodzie, jego prestiżu. W ten sposób czytanie określonego typu literatury sprzyja rozwijaniu zainteresowań, które przekształcają się w zainteresowanie zawodem i w konsekwencji utwierdzają w przekonaniu o prawidłowości dokonanego wyboru. Tak więc bardzo ważnym zadaniem biblioteki jest tu rozwijanie u uczących się stałego czytelniczego zainteresowania literaturą popularno-naukową. Jest to tym ważniejsze, że motywy zdobywania informacji o pracy i zawodzie nie są jeszcze w tym okresie u młodzieży wiodącymi w czytelnictwie książki popularno-naukowej.

Mówiąc o wykorzystaniu druku dla preorientacji zawodowej nie można nie zauważyć różnic w rodzaju informacji dostarczanych przez książkę, gazetę codzienną i czasopismo. Gazety zamieszczają przede wszystkim krótkie materiały o charakterze informacyjnym, agitacyjnym, np. o funkcjonowaniu i naborze

⁶⁴ Zob. *Program Liceum Ogólnokształcącego. Praktyki uczniowskie*. Ministerstwo Oświaty i Wychowania, Instytut Programów Szkolnych. Warszawa, 1986.

do różnego typu szkół, jak i o samych zawodach, wymaganiach stawianych pracownikom. Znacznie szerzej omawia ten temat czasopismo. Sprzyja temu jego większa objętość, a także to, iż wokół każdego czasopisma skupia się grono specjalistów. W zależności od swojego profilu, każde czasopismo naświetla i wyjaśnia problemy zawodowe w określonym aspekcie.⁶⁵ Niestety, wykorzystanie przez młodzież gazet i czasopism w bibliotece publicznej jest niezbyt duże, ale nie należy tej możliwości oddziaływania biblioteki publicznej zaniedbywać, tym bardziej, iż biblioteka, jako ogniwo preorientacji zawodowej, ma dwie dodatkowe zalety: 1) może być dogodnym pośrednikiem pomiędzy wybierającymi a ukierunkowującymi (nauczycielami, rodzicami, przedstawicielami zakładów), 2) biblioteka ma możliwość - poprzez koncentrowanie propagandy na tych, czy innych zawodach - przyczyniać się do wyrównywania prestiżu niektórych zawodów, co jest sprawą prowadzącą do oczekiwanych efektów. Pomyślność w tych założeniach zapewniają bibliotece przede wszystkim: istnienie bogatego księgozbioru, wykorzystanie "uzawodowiających" możliwości prasy, literatury popularno-naukowej, beletrystycznej i innej, a także bogata metodyka kierowania czytelnictwem z wykorzystaniem jej do omawianych celów. Formowanie decyzji młodego człowieka w tym względzie jest wynikiem wpływania biblioteki na rozszerzenie możliwości wyboru zawodu poprzez szeroką i wszechstronną informację o nich, sprzyjając tym samym zmniejszeniu "przypadkowości" w swoim wyborze, a także w tworzeniu kompleksu wartości, które określają stosunek młodzieży do pracy w ogóle oraz do wyboru zawodu.⁶⁶

Biblioteki publiczne uczestnicząc w organizacji czasu wolnego, wypełniają jedną z ważniejszych swoich funkcji, tj. opiekuńczo-wychowawczą. Dlatego też pierwszorzędne znaczenie w ich działalności zajmuje także propaganda tradycji zdrowotnych, moralno-obyczajowych, norm zachowania itp.

"Wychowanie bio-fizyczne człowieka jest także częścią jego formacji intelektualnej, moralnej i społecznej. Przede wszystkim, zaś niezbędna w tej dziedzinie jest edukacja medyczna, a raczej zdrowotna, obejmująca człowieka na tle całego ekosystemu."⁶⁷

Biblioteka publiczna jako placówka wychowawcza daje okazję, by aktywnie uczestniczyć w wykorzenianiu takich chorób społecznych, jak alkoholizm i narkomania, które prowadzą do moralnej i społecznej degradacji osobowości. Biblioteka w tym wypadku może nie tylko stosować propagandę wizualną (np. prezentacja wydawnictw i plakatów poświęconych zgubnym skutkom pijaństwa i narkomanii), lecz może być inicjatorem spotkań z lekarzami, reprezentantami towarzystw antyalkoholowych, z osobami dotkniętymi bezpośrednio lub pośrednio tym nieszczęściem. Niestety, w dokumentacji badanych bibliotek nie znale-

⁶⁵ K. Pi s z c z e k : *Wpływ biblioteki na postawy obywatelskie młodzieży*. "Zeszyty Historyczno - Polityczne Stronnictwa Demokratycznego" 1989 z.2, s.37-38.

⁶⁶ *Ibidem*, s.36-37.

⁶⁷ J.Marlewski: *Formacja osobowości społecznej człowieka w procesie jego edukacji*. "Kultura.Oświata.Nauka" 1984 nr 4, s.29; zob. też: *Biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania*. Pod red. N.Wolańskiego. Warszawa 1979.

ziono żadnego przykładu popierającego tego typu oddziaływanie biblioteki. Niewątpliwie jest to niewykorzystana szansa, której należy poświęcić więcej uwagi w pracy z młodzieżą.

Mówiąc o organizacji czasu wolnego trzeba zaakcentować to, iż czas wolny to nie jest czas uwolniony od odpowiedzialności przed społeczeństwem i samym sobą. Biblioteka publiczna powinna tworzyć warunki do jego efektywnego wykorzystania, wypełniać zajęciami skierowanymi na pomnażanie duchowego i materialnego dobra. Organizacja czasu wolnego powinna sprzyjać odpoczynkowi, podniesieniu wykształcenia i kultury ogólnej, wzmocnieniu zdrowia i fizycznego rozwoju.

Nieumiejętność racjonalnego wykorzystania czasu wolnego najbardziej ostro rysuje się w odniesieniu do młodzieży. W związku z tym niezbędne jest nauczanie jej samodzielnego, celowego gospodarowania czasem i wytworzenie poczucia odpowiedzialności za swoje postępowanie i osiągnięte rezultaty. Odpowiedzialność w tym względzie spada również na biblioteki publiczne. Jednak prześledzenie wszystkich sposobów oddziaływania wychowawczego biblioteki publicznej w aspekcie czasu wolnego młodzieży nie jest możliwe w ramach niniejszej książki.

Nowoczesny człowiek to również homo politicus - orientujący się, jak i przez kogo jest rządzony, w jakim kierunku zmierzają te działania, jaki jest jego udział we władzy itp. Nowoczesne społeczeństwo musi wychowywać politycznie - nie idzie przy tym o żadną indoktrynację, lecz o danie orientacji w funkcjonujących nurtach i kierunkach politycznych, partiach (szczególnie dziś - w warunkach pluralizmu partyjnego). Im bardziej skomplikowany jest mechanizm funkcjonowania państwa, tym wyższej wymaga on kultury politycznej jego obywateli. Każde społeczeństwo wytwarza swoją kulturę polityczną, która obejmuje wiele elementów, np. kulturę dyskusji, tolerancyjne odnoszenie się do ludzi o odmiennych poglądach itd.

"System polityczny wchodzi w różnorodne związki z systemami edukacji. Wynika to chociażby z funkcji, jaką edukacja spełnia w kształtowaniu struktury społecznej oraz z rodzącej się na tym tle gry interesów różnych grup społecznych. Ustalenie zatem priorytetów i celów edukacyjnych jest również decyzją polityczną. Szkoła bowiem kształci przyszłych obywateli i funkcjonariuszy państwowych oraz aktywistów organizacji społecznych i politycznych.

Rozwój więc edukacji implikuje przemiany polityczne. Lepiej i wszechstronniej wykształcone społeczeństwo w większym stopniu uczestniczy w podejmowaniu decyzji politycznych, jest mniej podatne na manipulacje i odgórne sterowanie, wykazuje wyższy poziom politycznej kultury. Faktem zatem jest, że przemiany polityczne uwarunkowane są jakością "produktów" systemu edukacji: wymagają wyższych kwalifikacji od funkcjonariuszy oraz bogatej wiedzy i kultury politycznej od obywateli."⁶⁸

Lecz i polityka wpływa na edukację, warunkując trzy rodzaje procesów, bez których edukacja traci społeczną efektywność. "Po pierwsze każdy system poli-

⁶⁸ *Edukacja narodowym priorytetem...*, s.51-52.

tyczny uruchamia określone mechanizmy kształtowania się osobowości ludzi poprzez społeczne uczestnictwo. Mechanizmy te mogą wspierać działania systemu edukacyjnego, albo też w różny sposób je osłabiać. Po drugie system polityczny państwa determinuje jakość i organizację swych subsystemów, w tym także subsystemu edukacyjnego. Wszelkie anomalie i zniekształcenia tego systemu nie mogą zatem pozostać bez wpływu na sposób funkcjonowania oświaty. I wreszcie, po trzecie, system polityczny zgłasza zapotrzebowanie na określony poziom i rodzaj produktów edukacji.⁶⁹

Zainteresowanie formami i metodami skutecznego wychowania politycznego, szczególnie młodzieży, było i jest zawsze duże. Czym jest owo wychowanie polityczne? Według dość licznych wypowiedzi uczonych, publicystów czy działaczy trudno jest podać jego ścisłą definicję. "Pojęcie wychowania politycznego mieści się bowiem w całości rozważań nad wychowaniem moralno-społecznym, nie ulega jednak wątpliwości, że chodzi tu o to, by każdy obywatel umiał myśleć kategoriami narodu, do którego należy i żeby rozumiał rację stanu państwa, w którym żyje. W rozważaniach nad wychowaniem politycznym należy wyróżnić dwa kompleksy zagadnień: kształcenie myślenia politycznego i kształcenie przekonań politycznych."⁷⁰ Nie sposób by biblioteka publiczna - jako jedno z ogniw systemu edukacyjnego dostarczającego wiedzy - pominęła wiedzę polityczną. Należy jednak zapytać, na ile i w jakiej formie może być do tego wykorzystywana, jakimi sposobami może krzewić kulturę polityczną, jakie będą tego efekty itp.?

Gdy mówimy o bibliotekach publicznych jako ośrodkach edukacji politycznej, z pewnością myślimy głównie o książce społeczno-politycznej. Samo określenie książki społeczno-politycznej nie jest zupełnie jasne, różnie bywa rozumiane i dość dowolnie interpretowane - w zależności od potrzeb.⁷¹

Przyjmujemy tu szerokie rozumienie literatury społeczno-politycznej, tzn. naukowe, popularno-naukowe i publicystyczne opracowania zagadnień ideologicznych, światopoglądowych, historycznych, politycznych, społecznych i gospodarczych.⁷² Rola, jaką się jej przypisuje, jest niebagatelna, mówi się o niej jako "środku wychowania politycznego".⁷³ Książki społeczno-polityczne są doniosłymi instrumentami w realizacji celów założonych w programach edukacji ekonomicznej, historycznej oraz prawnopañstwowej. Co roku w dniach 20-30

⁶⁹ *Ibidem*, s.53-54.

⁷⁰ W.Goriszowski: *Miejsce książki i biblioteki szkolnej w wychowaniu politycznym czytelnika*. "Chowanna" 1969 nr 4, s.530; tenże: *Książka a wychowanie*. Katowice 1973, s.175-176.

⁷¹ J.Wołosz: *Konferencja nt. Problemów upowszechniania czytelnictwa. Rzeszów 15-26 listopada 1986 r.* ("Informator Bibliotekarza i Księgarza na rok 1988", s.34. Zazwyczaj w badanych bibliotekach w grupie literatury społeczno-politycznej uwzględnia się pozycje z następujących działów UKD: O,1,2,3,9 (zob. np. zeszyt wypożyczeń RBP w Inowrocławiu za 1987 r.).

⁷² S.Kwiatkowski: *Literatura społeczno-polityczna - stan i perspektywy*. "Ideologia i Polityka" 1986 nr 2, s.88.

⁷³ Zob. np. W.Goriszowski: *Książka a wychowanie...* Rozdz.9: Literatura społeczno-polityczna jako środek wychowania politycznego.

listopada organizowano Dni Książki Społeczno-Politycznej, które stały się trwałym elementem życia społeczno-politycznego i kulturalnego lat minionych.

Niewątpliwie książka społeczno-polityczna wykorzystywana w określonym nurcie ideologicznym, promuje ideologię, na której opiera się rząd i partia rządząca. Przy tym niesie ona ze sobą również wartości ponadczasowe. Trzeba zatem zauważyć, iż książka społeczno-polityczna z założenia jest zbyt ważnym narzędziem oddziaływania, by mogła zostać zlekceważona. Kto i jakie stanowisko zajmie wobec rozpatrywanej książki w nowym układzie politycznym nie bez znaczenia będzie dla rezultatów edukacyjnych bibliotek.

Edukacja polityczna w znacznym stopniu łączy się z edukacją obywatelską, historyczną itp. Każdy z terminów: wychowanie polityczne, obywatelskie, narodowe, patriotyczne, społeczne oznacza proces wychowania, w którym określony zostaje stosunek jednostki do zbiorowości (np. państwa, ojczyzny, narodu, społeczeństwa) i do wartości przez nie reprezentowanych. Mówiąc o wychowaniu młodzieży, często trudno rozpatrywać je osobno.

Przy okazji warto zaakcentować, iż ważne miejsce w modelu edukacji historycznej i obywatelskiej zajmuje regionalizm. "Kształtowanie więzi uczuciowych i racjonalnych młodzieży z narodem i państwem powinno uwzględniać przywiązanie do stron rodzinnych czy też stałego miejsca zamieszkania. Poznawanie i rozumienie przeszłości i potrzeb rodzinnej miejscowości powinno sprzyjać angażowaniu się w działalność służącą potrzebom tej tzw. "małej ojczyzny."⁷⁴ Mówi się o tym, iż biblioteka publiczna powinna być ośrodkiem wiedzy o regionie.⁷⁵

Od stycznia 1978 r. Departament Bibliotek, Domów Kultury i Działalności Kulturalnej wspólnie z Zakładem Informacji Naukowej Biblioteki Narodowej prowadził prace, których celem było upowszechnienie i ujednolicenie działalności informacyjnej wojewódzkich bibliotek publicznych. Program tej działalności objął między innymi następujący problem: "Biblioteka ośrodkiem wiedzy o regionie". Założono w nim, że regionalny warsztat informacyjny w bibliotece publicznej powinien uwzględnić wszystkie formy dokumentów (druki zwarte, ciągłe, dokumenty życia społecznego, dokumenty audiowizualne, katalogi zbiorów własnych, kartoteki bibliograficzne, kartoteki faktograficzne). Nieocenione usługi informacyjne oddaje zarówno czytelnikowi jak i bibliotekarzowi kartoteka charakterystyki środowiska. Z jednej strony, jako kartoteka faktograficzna prezentuje kompletny zbiór wiadomości o regionie, z drugiej - wykazuje potencjalnych producentów i użytkowników informacji. Stały kontakt bibliotekarza z instytucjami znajdującymi się na terenie określonego miasta lub gminy

⁷⁴ J. Centkowski: *Szkolna edukacja historyczna a kształtowanie postaw politycznych i obywatelskich*. "Kultura. Oświata. Nauka." 1984 nr 4, s.43.

⁷⁵ Zob. np. W.Baszyńska: *Biblioteki publiczne ośrodkami wiedzy i informacji o regionie*. [Fragment referatu]. "Bibliotekarz Lubelski" 1980 nr 3/4, s.3-6; J.Lipczyńska: *Działalność informacyjna wojewódzkiej biblioteki publicznej*. "Biuletyn Informacyjny - Instrukcyjny Miejskiej Biblioteki w Krakowie" 1981 nr 2, s.39-43; B.Zalewska: *Kartoteka charakterystyk środowiska*. *Ibidem*, s.48-52.

w sprawie przekazywania druków własnych bibliotece ułatwi z jednej strony pozyskanie tych materiałów, z drugiej zaś - doprowadzić może do postulowanego współpartnerstwa bibliotek w rozmaitych akcjach oświatowych prowadzonych przez zakłady pracy, szkoły i organizacje. Wiąże się to bezpośrednio z propagandą działalności informacyjnej biblioteki w różnych kręgach społecznych.

Odpowiedzialność za swoją rodzinę, wieś, dzielnicę (gminę) czy miasto, za swój region i kraj staje się punktem wyjścia dla postaw i uczuć patriotycznych, pojmowanych jako postawa służebna człowieka wobec dobra wspólnego. Osiągnięcie celów wychowania patriotyczno - obywatelskiego wymaga oparcia się na rzetelnej edukacji humanistyczno - społecznej, a więc na kulturalnej koncepcji wychowania całej i niepodzielnej osobowości człowieka.⁷⁶ Istotną rolę w takiej edukacji spełnia wiedza i świadomość historyczna, a zwłaszcza nauki historyczne. Gdy weźmiemy pod uwagę ogromne zainteresowanie młodzieży tematyką historyczną, widzimy, iż w tej materii biblioteka może wiele zdziałać. Mówiąc o formacji historycznej, patriotycznej, moralnej itd. młodego czytelnika nie wystarczy jednak przekazywanie wiedzy poprzez proponowanie i udostępnianie odpowiednich książek i czasopism. Trzeba równocześnie kształtować charakter, uczyć wcielenia zasad w życie i bronięcia ich. W tym właśnie tkwi możliwość wychowawczego oddziaływania biblioteki. Wśród wielu wychowawców, w tym również bibliotekarzy tkwi przeświadczenie, że czytelnicy nie dostrzegają ich osobistych przekonań, niezgodnych z tym co mówią, że oddziaływanie światopoglądowe jest skuteczne mimo braku u nich zdecydowanej postawy światopoglądowej. Nie zdają sobie często sprawy z tego, że każdy, nawet drobny element wiedzy, życiowego doświadczenia nie jest zmarnowany, chociaż wpływ jego jest zwykle słabo widoczny.

"Wydaje [...] się, że najbardziej pewnym źródłem informacji o dokonującym się procesie kształtowania się przekonań u młodego człowieka jest, jakie pytania sam stawia, czy szuka odpowiedzi na te pytania. Pytania świadczą bowiem o tym, co wewnątrz nurtuje człowieka, co go zaciekawia i interesuje, czego jeszcze nie rozumie. Wywoływanie pytań młodzieży i pobudzanie do szukania odpowiedzi na nie spełnia więc podwójną rolę: jest najlepszą metodą kształtowania przekonań młodzieży i jest dobrym źródłem poznawania światopoglądu. Pytania najczęściej stawiane są w sytuacjach problemowych."⁷⁷

Z uwagi na możliwość bezpośredniego kontaktu bibliotekarza z czytelnikiem to stwierdzenie wydaje się niezwykle istotne. Pokazuje bowiem realną szansę analizowania i kierowania światopoglądem młodzieży. Biblioteka może więc stanowić dobry teren obserwacji światopoglądu młodzieży. Wymaga to z pewnością wysokich kwalifikacji psychologicznych, pedagogicznych a także kultury osobistej i taktu ze strony bibliotekarzy. Znając obecną sytuację kadrową bibliotek, ta wizja pozostaje chwilowo w sferze postulatów na przyszłość.

⁷⁶ Zob. *Wychowanie moralne i patriotyczne podstawą edukacji społecznej*. "Kultura. Oświata. Nauka" 1984 nr 4, s.8-9.

⁷⁷ J.Galant: *O kształtowaniu światopoglądu młodzieży*. "Wychowanie" 1965 nr 4, s.3-4.

3.3. Kształtujące formy pracy

Istnieje w życiu człowieka ogólny proces zdobywania wiedzy, umiejętności, nawyków oraz proces kształtowania światopoglądu, postawy moralnej, zainteresowań i zamiłowań. Procesy te należy jednak odróżnić od świadomych i celowo podejmowanych zabiegów w tym względzie, tj. od samokształcenia. Samokształcenie łączy w jedno własne uczenie się przedmiotu z jego samowychowaniem i jest istotnym czynnikiem aktywności współczesnego człowieka.⁷⁸ Pojęcie samokształcenia w takim sensie, w jakim występują jego określenia podane przez pedagogów i andragogów oraz socjologów i psychologów, odznacza się następującymi właściwościami: "po pierwsze, jest to własna celowa praca człowieka nad osobistym rozwojem (Radlińska, Znaniecki, Okiński, Wojciechowski, Maziarz), nad przyswojeniem wiedzy i kształceniem (Radlińska, Wroczyński, Okoń, Pułturzycki, Urbańczyk), kształtowanie dojrzałej postawy życiowej (Wroczyński), nad stawianiem i rozwiązywaniem zadań koniecznych (Spasowski); po wtóre, ważną rolę w nim odgrywają wzory osobowościowe, które samouk pragnie przyswoić (Znaniecki, Okiński, Wojciechowski); po trzecie, jego cechą charakterystyczną jest mniejsza lub większa samodzielność co do planu i metod oraz miejsca i czasu samokształcenia tych, którzy je podejmują (Radlińska, Znaniecki, Okiński, Wojciechowski, Okoń, Pułturzycki); po czwarte - i to jest istotne piętno tej czynności - obejmuje samokontrolę jako czynnik regulujący tę działalność (Okiński, Wojciechowski, Pułturzycki)."⁷⁹

"Samokształcenie to swego rodzaju przedłużenie działań szkoły, to szkoła prowadzona systemem indywidualnym w obszarach, do których instytucja szkolna praktycznie nie dociera."⁸⁰ Za podstawowe kryterium wyróżniające samokształcenie od innych czynności człowieka należy więc uznać świadome i celowe kierowanie przez niego własnym rozwojem.

Samokształcenie za sprawą bibliotek publicznych staje się procesem społecznym o dużym zasięgu, szczególnie w placówkach miejskich.⁸¹ Sporą część uprawiających samokształcenie stanowi grupa młodzieży w wieku 20-29 lat. Poważnym jednak mankamentem tego procesu jest brak systematyczności i planowości. Większość czytelników poświęca niezbyt dużo czasu samokształceniu. Wśród przyczyn podjęcia pracy nad rozwojem osobistym czytelnicy wymieniają: obowiązki wobec pracy zawodowej, trudności w kierowaniu dziećmi, chęć dorównania poziomowi koleżanek i kolegów, własne ambicje itp. Samokształceniu stawiają oni następujące cele: rozszerzenie wiedzy zdobytej w szkole, pogłębianie kwalifikacji zawodowych, zdobywanie umiejętności

⁷⁸ Zob. *Samokształcenie jako istotny czynnik aktywności współczesnego człowieka*. Konferencja naukowa. Karpacz, 8-11 października 1984 r. Pod red. J. Semkowskiej. Wrocław 1988 (Acta Universitatis Wratislaviensis; No 1026. Prace Pedagogiczne LXV).

⁷⁹ Podają za: J. Szociński: *Samokształcenie przez bibliotekę publiczną. (Podstawy społeczne, problemy i rezultaty)*. Wrocław 1982, s. 62.

⁸⁰ J. Trzynadłowski: *Pojęcie i podstawy samokształcenia*. W: *Samokształcenie jako istotny...*, s. 13.

⁸¹ J. Szociński: *Samokształcenie przez bibliotekę...*, s. 66. Autor artykułu badał biblioteki publiczne Dolnego Śląska.

współzycia z ludźmi i większych wyników w pracy, zaspokojenie własnych zainteresowań, zdobycie umiejętności pedagogicznych względem własnych dzieci, rozumienie i przeżywanie sztuki.⁸²

Na przebieg samokształcenia mają istotny wpływ warunki, w jakich się je uprawia. Zaspokojenie indywidualnych zainteresowań, uzupełnienie wiedzy szkolnej czy realizacja zadań związanych z pełnieniem różnych ról społecznych, wymagają skoncentrowania znacznej liczby źródeł - książek i czasopism. Biblioteka publiczna spełnia ten warunek. Staje się ona często warsztatem pracy, którego znaczącym składnikiem jest księgozbiór podręczny. Nieograniczony dostęp do księgozbioru podręcznego, kontakt z szeroką skalą czasopism odzwierciedlających aktualne życie społeczno-polityczne, problemy zawodu czy sprawy związane z kulturą w ogólności, wprowadzają czytelnika w krąg szerszych zainteresowań, uczą myśleć kategoriami ponadjednostkowymi.⁸³ Optymalne wykorzystanie księgozbioru podręcznego stwarzają przestronne i wygodne czytelnie, których jednak w bardzo wielu polskich bibliotekach publicznych brakuje. Jest to dość istotna przeszkoda zarówno w pracy wychowawczej biblioteki, jak i w tym, by właśnie ta placówka stała się główną pracownią samokształceniową.

"W dobie oświaty powszechnej, gdy kształcenie jest coraz bardziej indywidualizowane i samodzielne, biblioteki stają się podstawowym centrum uczenia się ludzi dorosłych."⁸⁴ W tej sytuacji zachodzi pilna potrzeba unowocześnienia modelu bibliotek w Polsce - nie tylko w zakresie jej wyposażenia, struktury zbiorów (także zbiorów specjalnych) - lecz także poprzez unowocześnianie metod pracy oraz weryfikację i rozszerzanie funkcji jaką powinna spełnić w społeczeństwie. Szczególnie ważne jest aby działalność bibliotekarzy nie ograniczała się do technicznych czynności rejestrowania, podawania lub wskazywania czytelnikom poszukiwanych przez nich pozycji. Pod wpływem wymagań stawianych przez czytelników znacznie wzrasta rola aktywnej służby informacyjnej w bibliotekach oraz wysoki poziom poradnictwa bibliotecznego. Bez informacji samodzielnemu doksztalcaniu i kształceniu grozi żywiółowość i strata czasu. Upowszechnianie się nowych usług bibliotecznych w postaci służby informacyjnej jest bodaj najznamienniejszym wyrazem zmian dokonujących się w pojmowaniu funkcji bibliotek publicznych. Wyżej zorganizowane biblioteki publiczne już obecnie cenione są jako poważne ośrodki informacyjne. Z ich usług korzystają przede wszystkim ludzie młodzi.

Działalność informacyjna biblioteki ma szereg swoich przejawów. - Z informacji bibliotecznej korzystają prawie wszyscy "nowi" czytelnicy - dotyczy ona głównie sposobów korzystania z biblioteki, jej zbiorów, ich rozmieszczenia,

⁸² *Ibidem*, s.66-67,78.

⁸³ *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*. Wrocław 1986, s.39 (hasła: biblioteki publiczne i czytelnice).

⁸⁴ *Ibidem*, s.39.

urządzeń i organizacji.⁸⁵ Statystyki biblioteczne notują spore ich ilości.⁸⁶ Istnieje także duże zapotrzebowanie na informację rzeczową - dotyczącą konkretnych faktów i liczb. Badania prowadzone w bibliotekach publicznych Dolnego Śląska wykazały, iż sięgają po nią przede wszystkim ludzie młodszy (20-29 lat), ze średnim wykształceniem i niewielkim stażem pracy. "Informacje te najczęściej dotyczą literatury polskiej i obcej kultury, gospodarstwa domowego, polityki, biografii sławnych ludzi, historii, literatury popularno-naukowej i naukowej, książkowych zawartości placówek bibliotecznych, sztuki, szczególnie teatru, wychowania dzieci i młodzieży, mechaniki z elektroniką włącznie, natomiast w mniejszym stopniu problemów przyrodniczych, religioznawstwa, językoznawstwa, psychologii, filozofii i socjologii."⁸⁷

Z informacji bibliograficznej w bibliotece publicznej korzystają najczęściej studenci.⁸⁸ Informacja ta polega głównie na kierowaniu czytelników do wydawnictw o charakterze źródłowym, na sporządzaniu zestawień bibliograficznych na indywidualne zapotrzebowania.

Najbardziej świadczą biblioteki publiczne informacje tekstowe, gdyż zazwyczaj nie posiadają one urządzeń do sporządzania fotokopii, mikrofilmów i odbitek kserograficznych.

Najpopularniejszą formą informacji zbiorowej stosowaną w bibliotekach publicznych są wystawy książek związane tematycznie z rocznicami, obchodami okolicznościowymi, różnymi konkursami, jak też związane z twórczością pisarzy zapraszanych na spotkania autorskie. Inną formą informacji zbiorowej są przeglądy książek, katalogi problemowe oraz zestawienia bibliograficzne sporządzane na tematy cieszące się ogólnie dużym zainteresowaniem. Informacja zbiorowa jest informacją "uprzedzającą", a więc wyprzedzającą konkretne zamówienie czytelnika.

Najbardziej elastycznym składnikiem warsztatu informacyjnego są kartoteki. Pozwalają one na zastosowanie dogodnego układu, uwzględnienie publikacji, których nie posiada dana biblioteka oraz na ujęcie utworów niesamodzielnych wydawniczo. Biblioteki publiczne tworzą różne kartoteki w zależności od potrzeb, głównie z myślą o dzieciach i młodzieży szkół średnich.⁸⁹ Służą one pomocą również samym bibliotekarzom w ich działalności informacyjnej.

W trakcie uczenia się i studiowania czytelnicy stykają się z różnymi formami słowa mówionego, jak: wykłady, referaty, prelekcje, dyskusje itp. Biblioteki publiczne nie powinny pozostać obojętne wobec tego rodzaju pozapiśmienniczych

⁸⁵ Informację katalogową rozumianą jako informacja o katalogach, ich budowie, zawartości, sposobie korzystania itp. autorka widzi w grupie informacji bibliotecznych - w przeciwieństwie do tego, co podaje *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław 1971, t.1001.

⁸⁶ Przeczy to twierdzeniu o znikomym wykorzystaniu informacji bibliotecznych - zob. St. Siekierski: *Informacja i popularyzacja wiedzy o książce*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 3/4, s.62.

⁸⁷ J. Szocki: *Samokształcenie przez bibliotekę...*, s.72.

⁸⁸ Zob. J. Szocki: *Z doświadczeń bibliotek publicznych w procesie kształcenia studentów*. "Życie Szkoły Wyższej" 1982 nr 11, s.103.

⁸⁹ Kartotekom przyjrzymy się w części opisującej badania empiryczne - na przykładzie kartotek Biblioteki Publicznej Gminy Złotów z siedzibą w Radawnicy.

źródeł wiedzy. Należy sądzić, iż lepsza propaganda i częstsze organizowanie wykładów i prelekcji w bibliotece publicznej przyniosłoby nie tylko wymierne korzyści w postaci przyrostu wiedzy faktograficznej uczestników, lecz wpłynęłyby pozytywnie na rozwój intelektualny w ogóle, a w sposób pośredni przyczyniłyby się także do wdrożenia i większej sprawności w wykorzystywaniu tego rodzaju źródeł informacji.

Przy rozpatrywaniu edukacyjnego oddziaływania biblioteki publicznej na młodzież odczyty i prelekcje nie mogą być jedynymi pozapiśmienniczymi źródłami wiedzy, którymi operuje i powinna operować biblioteka publiczna. "Współczesna edukacja nie może efektywnie funkcjonować bez symbiozy z możliwościami stwarzanymi przez publikatory, nowe technologie kształcenia i informacji oraz współczesną technikę, której szybki rozwój otwiera nowe horyzonty edukacyjne zarówno w kształceniu szkolnym, jak równoległym i ustawicznym."⁹⁰ Tak więc przy preferowanym obecnie kształceniu wielozmysłowym, o jakości pracy dydaktycznej będzie decydować wielość racjonalnie stosowanych metod i środków. Nie wszystkie nowe techniki w nauczaniu mogą mieć zastosowanie w pracy biblioteki zarówno szkolnej, jak i publicznej. Placówki te z całą pewnością mogą jednak wykorzystywać materiały audiowizualne.⁹¹ Jako środki kształcenia odgrywają one doniosłą rolę w działalności dydaktyczno-wychowawczej, gdyż wywierają istotny wpływ na przebieg i efektywność procesu kształcenia, a także często współdecydują o atrakcyjności placówki bibliotecznej, szczególnie wśród młodzieżowych czytelników. Wiedząc o tym, iż z dydaktycznego punktu widzenia kształcenie multimedialne jest najbardziej optymalne, biblioteka nie może zbagatelizować tej kwestii. Już w tej chwili na Zachodzie istnieje wiele bibliotek publicznych, które spełniają rolę tzw. centrum mediów (ang. media centres, resource centres), gromadząc w swoich zbiorach mikrofilmy, mikrofiszę, płyty, kasety magnetofonowe, kasety video, compact dyski, dyskietki komputerowe z gramami i różnego rodzaju programami nauczającymi (choćby uczące szybkiego i poprawnego pisania na maszynie) itp.⁹² Należy zwrócić uwagę, iż w dydaktyce multimedialnej istotną rolę odgrywają publikatory (masowe środki informacji) nie tylko poprzez bezpośrednie oddziaływanie, lecz również poprzez utrwalanie (nagrywanie) programów edukacyjnych oraz

⁹⁰ *Edukacja narodowym priorytetem...*, s.313.

⁹¹ W propozycjach maksymalnych przedstawionych przez Unesco takie "centrum materiałów dydaktycznych" może zajmować nawet 30 proc. powierzchni lokalowej szkoły. Jest to związane z częściowym przejściem z klasowego systemu nauczania na uczenie się indywidualne lub w małych grupach. - Przedstawione przez Unesco wzory nie są dostosowane do systemu oświaty w Polsce. - A. Niemczykowa: *Funkcja biblioteki szkolnej we współczesnej dydaktyce. Wybrane problemy*. "Przegląd Biblioteczny" 1978, z.2, s.135.

⁹² W konsekwencji coraz powszechniejszego stosowania materiałów dydaktycznych, nie tylko graficznych, ale i wizualnych i słuchowych, wzbogacanych dodatkowo materiałami wytwarzanymi przez uczącego się, pojawiło się nowe pojęcie "podręcznika obudowanego", którego przykładem są książki dla dzieci zawierające wmontowaną płytę lub przeźroczka. - zob. J. Orzechowski: *Koncepcja podręcznika obudowanego*. W: Z prac nad koncepcją podręcznika dla ucznia szkoły średniej. Instytut Programów Szkolnych. Warszawa 1977, powiel.

ich rozpowszechnienie w szkolnictwie i poza nim. W tym znaczeniu telewizja i radio stają się najpotężniejszymi i najtańszymi "wytwórniami" materiałów dydaktycznych, szczególnie jeśli uwzględnić ich zasoby archiwalne. Nie idzie przy tym o to, by biblioteka stała się salą telewizyjną czy też wypożyczalnią kaset video, lecz by młodzież mogła korzystać w trakcie nauki ze środków audiowizualnych, które pomogą jej zrozumieć, ułatwią przyswojenie, zapamiętanie materiału itp., np. przez diagramy, wykresy, schematy. Magnetofon i taśmy magnetofonowe mogą być spożytkowane w trakcie dyskusji. Dużą pomoc w studiowaniu wyświadczą audycje radiowe i telewizyjne.⁹³ Biblioteki publiczne powinny wręcz zachęcać do systematycznego korzystania z radia i telewizji, wskazując jednocześnie, iż nieodzowne jest dokonywanie selekcji programów pod kątem ich przydatności do nauki.

Trzeba niestety powiedzieć, iż niewiele bibliotek publicznych poświęca uwagę temu zagadnieniu. Na ten stan rzeczy wpływa niewątpliwie niktłe zaopatrzenie bibliotek w środki audiowizualne, a często niewykorzystanie tychże wskutek braku znajomości podstawowych zasad ich działania i obsługi.⁹⁴ Zbiory audiowizualne w bibliotece należą do grupy tzw. zbiorów specjalnych. W grupie tej biblioteki publiczne - oprócz wyżej wymienionych - gromadzą: stare druki, rękopisy, dokumenty, materiały biograficzne, dyplomy, kartografię, grafikę, ekslibrisy, medale i plakiety, mikrofilmy, taśmy magnetofonowe, fotografie, płyty, nuty, przeźrocza, dokumenty życia społecznego, ulotki, pocztówki, kasety video, znaczki, afisze i plakaty.⁹⁵ Ich wykorzystanie w bibliotekach publicznych nie jest jeszcze zbyt duże, co wynika między innymi z natury organizacyjnej (brak odpowiednich warunków do udostępniania) i sprzętowej oraz z braku przeszkolenia do obsługi i korzystania nie tylko użytkowników, lecz i samych pracowników biblioteki. Zmiana oblicza zbiorów wymaga od bibliotek umiejętnego wdrażania swoich czytelników do coraz częstszego i efektywnego wykorzystywania tego typu materiałów. Służyć ma to postulowanej w nauczaniu integracji utrwalonej mowy, pisma i obrazu.⁹⁶ Zauważmy, w tym miejscu, iż nic nie stracił na aktualności postulat Heleny Radlińskiej uczenia techniki różnych sposobów czytania, co wiąże się z techniką pracy umysłowej.⁹⁷ Wobec potrzeb współczesnego życia tego typu działania powinien podejmować nie kto inny, a właśnie

⁹³ Zob. np. J. Szocki: *Z doświadczeń...*, s.105.

⁹⁴ Wprowadzony w roku akad. 1978/79 na olsztyńskiej WSP, w ramach zajęć fakultatywnych na kierunku bibliotekoznawstwa, przedmiot: "techniczne środki nauczania" został uznany przez studentów - przyszłych bibliotekarzy - za niezwykle przydatny i pożyteczny. Zob.: Cz. Wrótkowski: *Środki techniczne w opinii studentów bibliotekoznawstwa olsztyńskiej WSP*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 5, s.117.

⁹⁵ Wyszczególniono na podstawie "Planu pracy i sprawozdań" Działu Zbiorów Specjalnych Woj.Bibl.Publ. w Bydgoszczy.

⁹⁶ *Uczyć się aby być*. Raport Międzynarodowej Komisji do Spraw Rozwoju Edukacji. [Oprac. E.F. a u r e i in.] Warszawa 1975, s.148-149.

⁹⁷ Zob. I. Lepalczyk: *op.cit.*, s.47-50.

biblioteka publiczna.⁹⁸ Także ona powinna prowadzić zajęcia z zakresu technicznych środków, umożliwiających korzystanie z wszelkich zbiorów specjalnych i obsługi komputerów, z którymi prawdopodobnie każda większa biblioteka wejdzie w XXI wiek

3.4. Kierunek - współpraca

Współczesna szkoła musi być szkołą otwartą, optymalnie powiązaną ze środowiskiem lokalnym, wykorzystującą je jako naturalny teren swej działalności dydaktyczno-wychowawczej oraz współdziałającą z organizacjami społecznymi i placówkami wychowania pozaszkolnego, także bibliotekami publicznymi. I odwrotnie, biblioteki publiczne jako instytucje środowiskowe⁹⁹ winny pozostawać w stosunkowo ścisłym kontakcie z bibliotekami szkolnymi.

Biblioteki publiczne aczkolwiek należą do resortu kultury i sztuki, to jednak obsługują głównie młodzież szkolną. W czasie międzynarodowej konferencji na temat planowania krajowych infrastruktur w zakresie dokumentacji, bibliotek i archiwów, która odbyła się pod patronatem UNESCO w Paryżu (23-27 września 1974 r.), podniesiono, iż w wielu krajach bibliotekom szkolnym brakuje wystarczających środków materialnych umożliwiających skuteczne działania co prowadzi do sytuacji, że udział bibliotek publicznych w utrwalaniu nawyków korzystania z książek staje się nieodzowny. Zwłaszcza, że w niektórych, nawet zamożnych krajach, obserwuje się całkowitą utratę kontaktu z książką wśród dorosłych i nierzadkie przypadki wtórnego analfabetyzmu.¹⁰⁰

Ocena realiów polskich w końcu lat 80-tych niewiele odbiega od tego obrazu. "Uwzględniając trudną sytuację materialną szkół i ograniczone zakupy zbiorów bibliotecznych przez szkoły, biblioteki publiczne w coraz szerszym zakresie zaspokajają potrzeby edukacyjne tej grupy użytkowników. Z danych statystycznych wynika, że ok.70 proc. młodzieży szkolnej korzysta ze zbiorów bibliotek publicznych. Jest wiele rejonów, gdzie biblioteki publiczne skupiają ponad 90 proc. młodzieży szkolnej..."¹⁰¹ Próbą rozstrzygnięcia kompetencji i rozsądnej koordynacji zadań pomiędzy Ministerstwem Oświaty i Wychowania¹⁰² i Ministerstwem Kultury i Sztuki stały się "Zasady

⁹⁸ W wielu krajach znane są tzw. kliniki czytania - usprawniające na specjalnych kursach szybkość czytania różnych grup uczestników. Doskonalenie sztuki czytania polega na usprawnieniu tempa czytania, na szybkim wyszukiwaniu potrzebnych informacji, biegłym sporządzeniu notatek, rozszerzeniu zasobu słownikowego itd. - Zob. M. Walentynowicz: *Pożądany model*..., s.699.

⁹⁹ Biblioteki publiczne powołane zostały do zaspokajania zbiorowych potrzeb wspólnoty - gminy. Zob. *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*. Dziennik Ustaw nr 16, poz.95 art.7.1.

¹⁰⁰ J. Kołodziejska: *Rola biblioteki publicznej*..., s.22.

¹⁰¹ Stanowisko Ogólnopolskiego Zespołu Partyjnych Bibliotekarzy i Księgarzy przy Wydziale Kultury KC PZPR w sprawie dalszego upowszechniania książki i rozwoju bibliotek, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska wiejskiego, przyjęte na obradach w dniu 3 maja 1988 roku w Szczecinie. "Bibliotekarz" 1989 nr 4/5, s.16.

¹⁰² Obecnie Ministerstwo Edukacji Narodowej.

współpracy bibliotek publicznych z bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi" z 17 lipca 1980 r.¹⁰³

Ich nadrzędnym celem jest zapewnienie społeczeństwu, a szczególnie młodzieży szkolnej, nauczycielom i osobom kształcącym się oraz pogłębiającym kwalifikacje zawodowe - dogodniejszych warunków korzystania z bibliotek oraz lepszego i pełniejszego zaspokajania ich potrzeb czytelniczych.¹⁰⁴ Wskazano tu możliwości szczególnie efektywnej współpracy w następujących zakresach:

1. racjonalizacji rozmieszczenia placówek bibliotecznych oraz wykorzystania i doskonalenia ich bazy materialnej,
2. gromadzenia i opracowania zbiorów bibliotecznych,
3. udostępniania zbiorów i działalności informacyjno- bibliograficznej,
4. działalności oświatowo-wychowawczej,
5. doskonalenia zawodowego bibliotekarzy.

W propozycjach obu ministerstw przewidziano uzgadnianie planów w zakresie prac oświatowo-wychowawczych i popularyzatorskich oraz udzielanie wzajemnej pomocy w ich realizacji (np. udostępnianie sprzętu audiowizualnego), organizowanie wspólnych akcji upowszechnieniowych, imprez, wystaw, konkursów. Zwrócono szczególną uwagę na wybór tematów zmierzających do ułatwienia młodzieży wyboru dalszej nauki i upowszechnienia kultury pedagogicznej w społeczeństwie.

Wszystko to stwarza możliwość włączenia nauczycieli w orbitę działań bibliotek, a bibliotekarzy w przedsięwzięcia szkolne.

Niestety, realizacja współpracy w praktyce pozostawia wiele do życzenia. Dzieje się tak z powodu niedomogów samego aktu regulującego, na które zwracano uwagę. Dotyczą one przede wszystkim braku określenia odrębności funkcjonalnych i strukturalnych poszczególnych typów bibliotek, ponieważ tylko pełne rozpoznanie odmienności ich zadań może stać się podstawą do ustalenia zasad ich współpracy.¹⁰⁵

Zarówno biblioteki szkolne, jak i publiczne mają do spełnienia wobec młodzieży szkolnej podobne funkcje: kształcąco-wychowawczą, diagnostyczno-prognostyczną, opiekuńczo-wychowawczą oraz kulturalno-rekreacyjną.¹⁰⁶

¹⁰³ Inne przepisy regulujące współpracę bibliotek publicznych z bibliotekami szkolnymi - zob.: P. Choryński: *Problemy współpracy bibliotek szkolnych i pedagogicznych z bibliotekami publicznymi*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 1, s.1-4 (dotyczą głównie bibliotek publicznych dla dzieci).

Warto wspomnieć, iż już w okresie międzywojennym postulowano bliską współpracę między tymi placówkami. Propagatorem tej idei był np. K.Wojciechowski. Opracował on szczegółowe wskazówki dotyczące akcji nastawionej na rozszerzanie czytelnictwa i prowadzenie lekcji bibliotecznych dla młodzieży szkolnej.- zob. K. Wojciechowski: *Systematyczne rozpowszechnianie czytelnictwa*. Warszawa 1938.

¹⁰⁴ W tym celu też powstała idea, tzw. bibliotek publiczno-szkolnych (szkolno-publicznych), mająca swoich zwolenników, jak i gorących przeciwników, zob.np. J. Burakowski: *Biblioteki publiczno-szkolne w województwie olsztyńskim*. "Bibliotekarz" 1974 nr 1/2, s.1-9; A.Niemczykowa: *O bibliotekach szkolno-publicznych. Wypowiedź dyskusyjna*. "Bibliotekarz" 1975 nr 5/6, s.98-101; też: *Dziwne jest w tej materii rzeczy pomieszanie*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 5, s.112-114.

¹⁰⁵ A. Niemczykowa: *Dziwne jest w tej materii...*, s.112-114.

¹⁰⁶ Zob. J. Andrzejewska: *Model dziesięcioletniej szkoły średniej*. Wrocław: IKNiBO, 1970; też: *Biblioteki szkolne w perspektywie powszechnej szkoły średniej*. "Roczniki Biblioteczne" 1977 z.1/2, s.391-425.

Skoro nie są jednak identyczne, idzie o to, by pamiętać o różnicach celów i form pracy placówek obu sieci, o tym, że te same funkcje realizowane przez biblioteki szkolne i publiczne, zajmują w ich pracy nieco odmienne miejsce.

Trudno odmówić współczesnej bibliotece publicznej realizowania funkcji kształcąco-wychowawczych, przypisywanych bibliotece szkolnej, tj. takich jak:

- rozbudzanie i rozwijanie potrzeb czytelniczo-informacyjnych związanych z nauką szkolną i indywidualnymi zainteresowaniami uczniów,
- kształtowanie naukowego poglądu na świat oraz postaw moralnych zgodnych z ideałami wychowawczymi współczesnej szkoły polskiej,
- stwarzanie warunków do samodzielnego zdobywania, poszerzania, pogłębiania i utrwalania wiedzy (wdrażanie do samokształcenia),
- rozwijanie zdolności i predyspozycji twórczych młodzieży,
- kształtowanie kultury czytelniczej, przyzwyczajanie ich do lektury w czasie wolnym od zajęć obowiązkowych.

Trzeba jednak dostrzec, iż w odniesieniu do systemu szkolnego biblioteka publiczna sytuowana może być dwojako:

1. jako "narzędzie" dla systemu szkolnego, którym szkoła i inne placówki oświatowe się posługują. Biblioteka publiczna może tu być rozumiana jako zbiornica informacji - głównie lektur. W tym wypadku mówić można o funkcji wspierania szkoły, utrwalania wyników pracy szkolnej przez bibliotekę publiczną,

2. jako instytucja sprawcza procesu wychowawczego (sama z siebie), głównie w zakresie kultury czytelniczej, tj. kształtowania stosunku do książki, instytucji ją propagujących, samorządnego pogłębiania i poszerzania wiedzy. Działania te mogą przebiegać w nurcie równoległym do szkoły, być kontynuacją wykształcenia szkolnego lub prowadzić do rozwiązań różnorodnych problemów w ogóle pominiętych w szkole. W tym wypadku wyeksponowana zostaje funkcja uzupełniania i rozszerzania wiedzy młodego czytelnika.

Zarówno jedna jak i druga rola zyskuje na znaczeniu w chwili, gdy nieaktualne może stać się stwierdzenie, iż biblioteka szkolna jest jedyną biblioteką, z którą każdy w ciągu swego życia musi się zetknąć na zasadzie obowiązku szkolnego.¹⁰⁷ W świetle nowej ustawy o systemie oświaty, w szkole publicznej nie musi istnieć biblioteka.¹⁰⁸ "Obecnie może się...zdarzyć, że w miejscowości stanowiącej siedzibę szkoły oraz biblioteki publicznej działać będzie tylko jedna biblioteka wykonująca dwie funkcje - funkcję biblioteki publicznej i funkcję biblioteki szkolnej."¹⁰⁹ Rozwój sieci bibliotek szkolnych, pedagogicznych oraz omawianych bibliotek publicznych ma duże znaczenie dla realizacji szkolnego

¹⁰⁷ A. Niemczykowa: *Miejsce i funkcja biblioteki szkolnej w realizacji systemu wychowawczo-dydaktycznego nowoczesnej szkoły*. W: *Miejsce i zadania biblioteki szkolnej w nowym systemie wychowawczo-dydaktycznym szkoły*. Materiały sesji pod red. St.Kubiaka. Poznań 1975, s.64.

¹⁰⁸ Zob. wstęp - przyp. nr 1.

¹⁰⁹ B. Howorka: *Biblioteki a ustawa o systemie oświaty*. "Poradnik Bibliotekarza" 1992 nr 1, s.10.

programu, gdyż przede wszystkim one zaopatrują nauczycieli i uczniów w książki, służą im informacją.¹¹⁰

Ich księgozbiory decydują o efektach dydaktycznych wielu przedmiotów, są bazą dla kształcenia ogólnego i zawodowego. W odniesieniu do programów nauczania książki pełnią funkcję dydaktyczną - jako podręczniki, lektury obowiązkowe i uzupełniające do nauki poszczególnych przedmiotów (zarówno literatura piękna, jak i książka popularno-naukowa), jako podstawa do samokształcenia. Zdecydowanie najczęściej wykorzystywanym środkiem dydaktycznym jest podręcznik. W każdym z wymienionych przypadków książka pełni przede wszystkim funkcję źródła informacji i wiedzy. Jako narzędzie pracy (podręcznik, lektura) jest też ona przedłużeniem i uzupełnieniem programu oraz jest formą spędzania wolnego czasu.

Mówiąc o pedagogicznych aspektach książki warto powiedzieć, iż uczenie się przez lekturę powoduje trwałe i łatwe przyswojenie wiadomości, ponieważ umożliwia czytanie w dowolnym miejscu i w dowolnym czasie, pozwala na zachowanie własnego tempa pracy i dobór materiału według indywidualnych potrzeb i zainteresowań. Rozwój zdolności poznawczych czytelnika realizuje się nie tylko poprzez materiał dany do przemyślenia, ale i przez dydaktyczny układ treści, który kształci logiczność myślenia.

Kształcący charakter czytania zaznacza się również poprzez wzbogacanie zasobu słownictwa, kształcenie stylu pisania, a także utrwalanie poprawnego obrazu graficznego słowa, co sprzyja pisaniu zgodnie z zasadami ortografii.

Dla wielu ludzi, a zwłaszcza dla młodzieży kończącej swą edukację w szkole podstawowej, książka, w głównej mierze beletrystyczna, stanowi jedyne źródło wszelkiej wiedzy, co oznacza, że spełnia jednocześnie rolę podręcznika w przygotowaniu do życia.

Psychologowie podkreślają między innymi kompensacyjną rolę lektury, która polega na dawaniu namiastki przeżyć, takich jak: satysfakcja, miłość, radość, cierpienie, konflikty wewnętrzne itd. W ten sposób realizują się przynajmniej w wyobraźni niezaspokojone w życiu praktycznym potrzeby i życzenia jednostki i rozładowuje się frustrujące napięcie.¹¹¹ Zasadnicza rola, jaką w procesie kształcenia pełni nadal tekst drukowany, nakłada na biblioteki obowiązek aktywniejszego włączania się w procesy dydaktyczne, mające na celu przygotowanie wszystkich uczniów w szkole (niezależnie od stopnia ich aktywności czytelniczej) do umiejętności korzystania: ze wszystkich typów dokumentów, z wszelkich narzędzi i nośników informacji, ze wszystkich instytucji gromadzących dokumenty lub informujących o ich zawartości i sposobie korzystania.¹¹²

¹¹⁰ J. Szocki: *Biblioteki w systemie szkolnym*. "Oświata i Wychowanie" Wersja A 1984 nr 9, s. 16.

Inne biblioteki: naukowe, fachowe i biblioteki organizacji społecznych odwiedzane są przez młodzież szkolną i nauczycieli raczej sporadycznie, stąd też nie zawsze można je traktować w procesie kształcenia szkolnego na równi ze wspomnianymi wyżej księżnicami.- zob. J. Szocki: *Biblioteki podstawą polonistyki szkolnej*. "Oświata i Wychowanie" Wersja A 1983 nr 19, s. 19.

¹¹¹ M. Walentynowicz: *Wybrane problemy czytelnictwa*. Wrocław 1966, s. 108-109.

¹¹² Postulat wprowadzenia do programu szkolnego nauki o książce i bibliotece zgłaszała już w latach 30-tych H. Radlińska - zob. I. Lepalczyk *op.cit.*, s. 35.

Przygotowanie do samodzielnej pracy umysłowej dotyczy:

1. WYROBIENIA nawyku sięgania po książkę i czasopismo dla zdobycia potrzebnych wiadomości, kształcenia umiejętności wyszukiwania odpowiednich publikacji przy pomocy bibliografii, katalogów (bibliotecznych, wydawniczych i księgarskich), kartotek itp.

2. WYROBIENIA sprawności w korzystaniu z książek i czasopism (posługiwanie się aparatem pomocniczym książki, szybka orientacja w treści i poziomie) oraz z informatorów typu encyklopedycznego.

3. WDRAŻANIA do samokształcenia poprzez rozszerzanie programu obowiązkowego o lekturę uzupełniającą oraz rozwijania zdolności i zainteresowań indywidualnych.

4. ZAZNAJOMIENIA w skrócie z dorobkiem naukowym i kulturalnym utrwalconym w piśmiennictwie.¹¹³ Obowiązywać tu powinny zasady ciągłości i stopniowania trudności, a wtedy cały proces oddziaływań pedagogicznych zamykałby się w czterech następujących po sobie etapach: zdobywania wiadomości, kształcenia umiejętności, nabywania sprawności oraz utrwalania nawyków. Nawyki stanowiąc będą ważny element aktywnej postawy czytelnika.¹¹⁴

"Aby warunek pełnego wdrożenia uczniów do samodzielnego korzystania z biblioteki i jej warsztatu był w pełni zrealizowany, muszą oni już w trakcie nauki zetknąć się z biblioteką innego typu, w której uczestnictwo odbywa się na zasadzie dobrowolności, a nie obowiązku szkolnego. Jest to ważne nie tylko ze względu na absolwentów. Młodzież szkolna ma rozmaite zainteresowania indywidualne, których nie jest w stanie zaspokoić biblioteka szkolna."¹¹⁵

W takiej sytuacji właśnie biblioteka publiczna powinna wziąć czynny udział w pracy szkoły. Idzie przy tym nie tylko o utrwalenie wyników pracy szkolnej, która w dużym stopniu marnuje się na skutek braku dalszej pomocy kulturalnej względem młodzieży opuszczającej szkołę podstawową, ale także o uzupełnienie działalności szkoły i biblioteki szkolnej. Najogólniej rzecz biorąc, biblioteka szkolna powinna przygotować czytelnika do korzystania z biblioteki publicznej i innych, a biblioteka publiczna - przygotowanie to pogłębiać, upowszechniać i dać właściwe ukierunkowanie. Znaczenie biblioteki publicznej dla procesów kształcenia odbiorcy polega więc nie tylko na bardziej wszechstronnym poznaniu przez niego dziedzin, problemów, czy szczegółowych zagadnień dzięki zgromadzonym tam zbiorom, lecz przede wszystkim na organizowaniu się do samodzielnej pracy, na tworzeniu nawyku do stałego kontaktu z książką i czasopiśmem, bo to są przyczynki na drodze do samokształcenia. Biblioteki publiczne zdają sobie z tego sprawę i podejmują w miarę swych możliwości i warunków przedsięwzięcia mające na celu przysposobienie czytelników do korzystania z zasobów, którymi dysponują.

Kontakt ucznia z biblioteką publiczną, jeżeli ma być stały, powinien się utrwalić w czasie jego pobytu w szkole. Zacieśnienie współpracy z bibliotekami

¹¹³ H. Kaim-Dubrawska: *Rola biblioteki publicznej i szkolnej w przygotowaniu uczniów szkół średnich do samodzielnej pracy umysłowej*. "Bibliotekarz" 1975 nr 5/6, s. 104.

¹¹⁴ W tym kontekście zdobywanie wiadomości nie jest celem samym w sobie, lecz stanowi etap w tworzeniu oczekiwanej postawy.

¹¹⁵ H. Kaim-Dubrawska: *op.cit.*, s. 104.

publicznymi należy do bibliotekarzy szkolnych, których w ramach obowiązków dydaktycznych obciąża między innymi organizowanie wycieczek do innych bibliotek i ośrodków. Biblioteka publiczna jest często jedyną placówką biblioteczną dostępną młodzieży po ukończeniu nauki szkolnej. Szczególnie istotna jest więc rola biblioteki publicznej w środowiskach małych, liczących kilkanaście lub kilkadziesiąt tysięcy mieszkańców, które to środowiska wymagają od niej pełnienia funkcji szerszych, niejako zastępczych, z racji brakujących lub małej liczby innych placówek kulturalno-oświatowych i naukowych.

Odpowiednio prowadzona praca biblioteki publicznej w małym ośrodku może przyczynić się do poważnego zredukowania różnic między warunkami kulturalno-oświatowymi młodzieży małomiasteczkowej i wiejskiej a warunkami młodzieży z miast dużych. Tym samym będzie się zmierzać do demokratyzacji oświaty, a więc równocześnie - do zredukowania różnic w poziomie ich przygotowania i umiejętności z zakresu techniki pracy umysłowej, jak i zasobu określonych wiadomości. Ma to ogromne znaczenie, chociażby ze względu na studia wyższe, do których młodzież małomiasteczkowa jest z reguły gorzej przygotowana.

Na wkład biblioteki publicznej w przygotowanie młodzieży do samodzielnej pracy umysłowej składają się wyniki jej dwutorowej działalności. Pierwszy nurt - to praca bezpośrednia z młodzieżą szkolną (niestety, najczęściej tylko młodszą) organizowana i prowadzona w ścisłym powiązaniu ze szkołą; drugi nurt - to działalność obejmująca swym zasięgiem całe środowisko.

W pierwszym nurcie mieszczą się ukierunkowane działania dydaktyczne, tzw. lekcje biblioteczne (przysposobienie biblioteczne, przysposobienie informacyjno-bibliograficzne, przysposobienie czytelnicze). Powszechnie w bibliotekach publicznych stosuje się tylko elementy tego przysposobienia, teoretycznie bowiem zakłada się, iż młodzież szkolna powinna przyswoić sobie niezbędną wiedzę w bibliotekach szkolnych. Do bibliotek innych sieci - w tym publicznej - powinni zgłaszać się uczniowie w pewnym stopniu przygotowani już przez bibliotekę szkolną i o określonych zainteresowaniach, a więc można przyjąć, element wyselekcjonowany in plus. W przeciwnym przypadku, młody człowiek po wyjściu ze szkoły, ani nie chce, ani nie umie stawiać bibliotekom wymagań w zakresie usług, jakie mu one dawać powinny, brak mu podstawowych technik samokształcenia i stopniowo odchodzi od biblioteki.¹¹⁶

W rozpatrywanej kwestii bardzo wiele mogą pomóc bibliotece publicznej nauczyciele - wykładowcy wszystkich przedmiotów. Zarówno dobór treści nauczania jak i sposób prowadzenia zajęć powinien zmuszać (czy tylko zachęcać) do korzystania z biblioteki i wyrabiać nawyk stałego uzupełniania swej wiedzy w danej dziedzinie. Współczesny proces kształcenia obejmuje bowiem z jednej strony zajęcia dydaktyczne, a więc lekcje, wykłady, ćwiczenia itp., podczas których realizuje się program przewidziany dla określonego typu i zakresu nauczania, z drugiej zaś systematyczną pracę własną uczniów, studentów, która polega głównie na studiowaniu lektury, przygotowywaniu się do zajęć, a także samodzielnym przygotowywaniu się do egzaminów, pisaniu prac kontrolnych, dyplomowych czy innych. Nauczyciel powinien położyć główną uwagę na meto-

¹¹⁶ K. Remerowa: *Zmiany funkcji...*, s.66.

dy i środki aktywizujące uczniów, a więc na ich samodzielne odkrywanie wiedzy, zdolności do stawiania i rozwiązywania problemów, posługiwanie się w procesach kształcenia dokumentami bibliotecznymi i korzystanie z różnych instytucji je gromadzących i udostępniających.¹¹⁷ Są to podstawowe umiejętności pozwalające planowo zdobywać wiedzę.

Nie bez znaczenia jest tu postawa samego nauczyciela - ciągle aktualizującego swoją wiedzę - który w ten sposób daje przykład młodzieży. Młodym trzeba uświadomić, iż wartość wykształcenia szkolnego, ze względu na szybki postęp wiedzy i techniki dewaluje się już po kilku latach.¹¹⁸ Ten fakt oraz unowocześnione działania dydaktyczne, takie jak: przejście z nauczania reproduktywnego na generatywne, indywidualizacja nauczania, nauczanie problemowe, przygotowanie uczniów do korzystania z informacji - w wielu krajach zmierza do przesunięcia uczniów i studentów z tradycyjnych klas i sal wykładowych do bibliotek, w których może rozwijać się bardziej intensywna praca nad pogłębianiem zainteresowań i przewidzianej programem wiedzy. Wymienione wyżej działania charakterystyczne dla współczesnej pedagogiki stają się podstawą do przygotowania absolwenta szkoły do kształcenia ustawicznego. Raport Międzynarodowej Komisji do Spraw Rozwoju Edukacji powołanej przez UNESCO w 1971 r. nosi tytuł: "Uczyć się aby być".¹¹⁹ Trudno o bardziej zwięzłe wyrażenie konieczności permanentnego kształcenia, którego system powstaje także w Polsce. Warunkiem "sine qua non" realizacji nowoczesnych założeń edukacyjnych wpływających z idei kształcenia permanentnego jest "rozwinięcie działań samokształceniowych i właściwe przygotowanie uczniów i absolwentów szkół do samodzielnego uczenia się i doskonalenia."¹²⁰ Znalazło to swój wyraz - między innymi - w urzędowych postanowieniach nakładających na szkoły obowiązek przygotowania przyszłych absolwentów do korzystania z informacji.¹²¹

117 J. Szocki: *Z doświadczeń...*, s.97-99, 103.

118 W zależności od specjalności okres ten wydłuża się lub skraca. Najszybciej dezaktualizacja informacji następuje w dziedzinach technicznych. Obliczenia z 1964 r. wskazywały na okres mniej więcej 10 lat (M. Walentyłowicz: *Dydaktyka i wychowawcze znaczenie czytelni w bibliotekach szkolnych*. "Z Doświadczeń Bibliotek Szkolnych" 1964, s.20). Dziś, dla takich nauk, jak elektronika, cybernetyka artykuły z czasopism już po 3 latach są nieaktualne. (*Poradnik metodyczny dla wykładowców przedmiotu "Podstawy informacji naukowej" w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych*. Cz.1. Poznań-Warszawa 1984 (Mat. Szkoleniowe CINTe; 36), s.30).

119 [Oprac.E.Faure i in.]. Warszawa 1975.

120 J. Półturzycki: *Samokształcenie a oświata ustawiczna*. W: Samokształcenie jako istotny czynnik aktywności współczesnego człowieka. Wrocław 1988, s.33.

121 Uchwała nr 35 Rady Ministrów z dnia 12.02.1971 w sprawie informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (Monitor Polski 1971 nr 14, poz. 104) oraz Wytyczne programowe z dn.17.09.1971 w sprawie przygotowania uczniów liceów ogólnokształcących, techników i liceów zawodowych do korzystania z informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. (Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego 1971 nr B-13, poz.84).

Uchwałą Rady Ministrów nr 84 z dnia 30 maja 1990 r. w sprawie uznania niektórych uchwał Rady Ministrów ogłoszonych w "Monitorze Polskim" za nieobowiązujące (Monitor Polski nr 24, poz.181) uznano za nieobowiązującą m.in. Uchwałę nr 35 z 12 lutego 1971 r.

Por. wstęp przyp. nr 2.

II. MŁODZIEŻ W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH

Nie bez znaczenia dla efektów edukacyjnych biblioteki są warunki, w których cały proces się odbywa. Do istoty zagadnienia należy kto go realizuje i kim jest czytelnik. Środowisko młodzieżowe jest szczególnie wrażliwe i podatne na oddziaływanie wszystkich elementów tworzących bibliotekę.

Przedmiotem penetracji uczyniono biblioteki publiczne dwóch województw: bydgoskiego i pilskiego. Ich usytuowanie, baza lokalowa, materialna i kadrowa nie pozostają bez wpływu na rozmiary oddziaływania i siłę przyciągania młodzieży do biblioteki.

1. Bibliotekarstwo publiczne w badanych województwach

W uprzywilejowanej sytuacji są - jak zawsze w sprawach kultury - mieszkańcy miast. Duży obszar miejski zapewnia łatwiejsze połączenia komunikacyjne, sprawniej działającą łączność telefoniczną oraz wszelkie usługi. W miastach łatwiej pozyskać kwalifikowanych bibliotekarzy, lepsze lokale i wyposażenie biblioteczne. W województwach, w których przeważają obszary wiejskie zarządzanie siecią biblioteczną jest bardziej skomplikowane. Bibliotekarze wiejscy muszą mieć systematyczną opiekę instruktazową itd., a tymczasem komunikacja i łączność z bibliotekami wiejskimi jest często utrudniona (zwłaszcza zimą).¹

Z dwóch badanych w tym względzie województw - teoretycznie - w lepszej sytuacji dla rozwoju bibliotekarstwa jest woj. bydgoskie. Czy znajduje to odzwierciedlenie w rzeczywistości? Czy stopień urbanizacji jest czynnikiem decydującym dla sprawniejszego funkcjonowania sieci bibliotek publicznych?

Sieć bibliotek publicznych woj.bydgoskiego stanowiły w 1986 roku 283 placówki - 58 bibliotek i 225 filii (w 1987r. przybyły 4 filie) oraz 634 punkty biblioteczne (w 1987r. 654), z czego w miastach było 27 bibliotek i 82 filie biblioteczne (w 1987r. 84 filie), na wsi natomiast 31 bibliotek i 143 filie (w 1987r. 145). Większość punktów bibliotecznych rozmieszczona była na wsiach - 560 z 634 (w 1987r. 577 z 654). Pod względem liczby mieszkańców na 1 placówkę (bez punktów bibliotecznych) woj. bydgoskie zajmowało aż 40-te miejsce w Polsce, a w rok później 30-te miejsce.² W końcu 1986 roku biblioteki publiczne dysponowały zbiorem 3789,9 tys. woluminów, w tym na wsi 1530,0 tys.wol. W 1987 r.³ było 3907,0 tys. wol. (w tym na wsi 1580,5 tys.).

¹ J.Kołodziejska: *Biblioteki publiczne po reformie...*, s.42.

² Średnia arytmetyczna w kraju w 1986 r. wynosiła 3568 mieszkańców na 1 placówkę (w 1987 r. 3542 mieszkańców na 1 placówkę). - *Biblioteki Publiczne w Liczbach 1986*, s.83 oraz *Biblioteki Publiczne w Liczbach 1987*, s.65.

³ W publikacji "*Biblioteki Publiczne w Liczbach 1988*" na str.35 pomyłkowo wpisano stan na 31 XII 1986r.

Bibliotekarze woj. pińskiego prowadzili swoją działalność w 148 placówkach - 42 bibliotekach i 106 filiach (w 1987r. w 110 filiach) oraz w 402 punktach bibliotecznych (394),⁴ z czego w miastach w 24 bibliotekach i 18 filiach (19), na wsi natomiast za pośrednictwem 18 bibliotek i 88 filii (91). Podobnie jak w woj. bydgoskim, większość punktów bibliotecznych rozmieszczona była na wsiach - 306 z ogólnej liczby 402 (302 z ogólnej liczby 394). Pod względem liczby mieszkańców na 1 placówkę (bez punktów bibliotecznych) w 1986 r. woj. pińskie zajmowało 21 miejsce w kraju, a więc znacznie lepsze niż 40-te miejsce bydgoskiego, i na tej pozycji utrzymało się w rok później. W końcu 1986 r. biblioteki publiczne woj. pińskiego dysponowały potencjałem 1899,5 tys.wol., w tym na wsi 928,4 tys. (w 1987 r. 1959,1 tys. wol., w tym na wsi 947,9 wol.).⁵

W ostatnim czasie wzrosła rola zbiorów specjalnych, co jest zgodne nie tylko z nowymi tendencjami w dydaktyce, ale i z oczekiwaniami samej młodzieży. Zwiększanie z roku na rok zasobów zbiorów specjalnych potwierdziły dane z bibliotek w skali kraju, poszczególnych województw oraz uzyskane w badanych bibliotekach publicznych, a co przedstawia się następująco:⁶

Tabela 1

Zbiory specjalne w bibliotekach publicznych

Rok	Obszar	Ogółem zbiorów w tys. wol.	Zbiory specjalne w jedn.inwent.			
				proc. og.	w tym audiov.	proc. og.
1985	K	119735,3	1730330	14,5	1213114	10,1
	B	3679,6	34883	9,5	7146	1,9
	P	1835,8	21327	11,6	1957	10,6
1986	K	124265,7	1924444	15,5	1364880	11,0
	B	3789,9	36936	9,8	9251	2,4
	P	1899,5	26744	14,1	24903	13,1
1987	K	128946,2	2086833	16,2	1547788	12,0
	B	3907,0	41447	10,6	26207	6,7
	P	1959,1	31814	16,2	29435	15,0
1988	K	133753,2	2311866	17,3	1717222	12,8
	B	4029,1	42752	10,1	22695	5,6
	P	2008,3	36297	18,1	33387	16,6

4 Dane w nawiasach dotyczą roku 1987.

5 *Biblioteki Publiczne w Liczbach 1986*, s.50-59 (1987, s.28-35).

6 Dane na podstawie formularzy sprawozdawczych dla GUS za lata 1987-88. W przypadku WiMBP w Bydgoszczy źródło stanowią: "Plany pracy i sprawozdania 1987, 1988" -teczka w Dziale Zbiorów Specjalnych. Przyjęte oznaczenia obszaru: K-kraj, B-bydgoskie, P-pińskie.

Tabela 2

Zbiory specjalne w badanych bibliotekach publicznych

biblioteka	1987				1988			
	ogółem zb. specjalnych		w tym audio-wizualnych		ogółem zb. specjalnych		w tym audio-wizualnych	
		proc.		proc.		proc.		proc.
WiMBP Bydgoszcz	27325	2,5	16042	1,5	29859	2,6	18309	1,6
RBP Inowrocław	459	0,1	459	0,1	601	0,2	601	0,2
RBP Inowrocław bibl.miejska	148	0,1	148	0,1	168	0,2	168	0,2
WBP w Pile	20350	7,8	19650	7,6	23503	8,8	22777	8,5
wypożyczalnia główna	15522	8,6	14838	8,2	18075	10,0	17365	10,0
MBP Złotów	3069	5,7	2658	4,9	3405	6,2	2682	4,9
BPG Złotów z siedzibą w Radawnicy	348	1,1	348	1,1	498	1,5	498	1,5
BPMiG Trzcianka miasto	1202	2,3	994	1,9	1882	3,5	1472	2,7
wieś	787		659					
	415		335					

Jakkolwiek dane w wybranych bibliotekach są niższe od średniej krajowej i przeciętnej w województwie, widać tendencję zwykłą udziału zbiorów specjalnych wśród ogółu gromadzonych materiałów bibliotecznych.

Na podstawie tego, co ilustruje tabela 3 możemy powiedzieć, że stopień wykorzystania zbiorów specjalnych biblioteki publicznej (głównie zbiorów audio-wizualnych) jest zróżnicowany. W przypadku, np. RBP w Inowrocławiu i WBP w Pile można przypuszczać, iż jeden dokument audiowizualny statystycznie (!) wykorzystywany był dwa razy w ciągu roku. Są jednak biblioteki (np. BPG w Radawnicy), gdzie wykorzystanie omawianych zbiorów było niewielkie.

W bibliotekach woj. pilskiego wypożyczono ogółem 44.766 jednostek zbiorów specjalnych, w tym 43.064 audiowizualnych (głównie książka mówiona). "Zbiory specjalne w bibliotekach terenowych wykorzystywane są przede wszystkim do zajęć oświatowo - wychowawczych. WBP [w Pile] posiadająca największą

Tabela 3

Stopień udostępniania i wypożyczania zbiorów specjalnych w bibliotekach publicznych

biblioteka	1987				1988			
	zbiory specjalne		w tym audio-wizualnych		zbiory specjalne		w tym audio-wizualnych	
		proc.		proc.		proc.		proc.
RBP Inowrocław	962	209,6	962	209,6	1141	189,9	1141	189,9
RBP Inowrocław bibl.miejska	52	38,5	57	38,5	35	20,8	35	20,8
WBP w Pile	38712	190,2	38645	196,7	51716	218,8	51122	224,9
wypożyczalnia główna	33194	213,9	33127	223,3	44605	246,8	4411	255,8
MBP Złotów	1758	57,3	123	4,6	3706	108,8	139	5,2
BPG Złotów z siedzibą w Radawnicy	25	7,2	25	7,2				
BPMiG Trzcianka	3		3					

szy zasób zbiorów specjalnych - 20.350 jednostek, udostępnia je na zewnątrz na teren całego województwa."⁷

Jeśli idzie o inne wskaźniki bazy materialno-organizacyjnej w obu województwach, przedstawia je tabela 4.⁸

Jak wynika z zestawienia baza materialno-organizacyjna bibliotekarstwa bydgoskiego jest wyraźnie słabsza od pilskiej. Świadczą o tym także miejsca zajmowane w skali kraju - i tak w 1986 r. woj. bydgoskie zajmowało dopiero 39-te miejsce (w 1985 r. 31-sze miejsce, a w 1987 35-te), woj. pilskie natomiast w 1986 r. uplasowało się w czołówce, tzn. na 4-tym miejscu (w 1985 r. na miejscu 13-tym, a w 1987 na 9-tym).

Dość dużą różnicę wykazuje także wskaźnik obciążenia usługami - w 1986 r. woj. pilskie na miejscu 14-tym w skali kraju, a bydgoskie na 27-ym, w 1987 r. pilskie na miejscu 6-tym, a bydgoskie na 30-tym (w 1985 r. odpowiednio miejsce 7-me i 27-me). Jest to wynik owej słabszej w bibliotekarstwie bydgoskim bazy materialno-organizacyjnej, której siłami trzeba obsługiwać większą liczbę czytelników (tabela 5).

⁷ Sprawozdanie opisowe z działalności bibliotek publicznych woj. pilskiego w 1987 r. Punkt I.4: Wypożyczenia. -Teczka:Opisówka 1973-80/84/85/86 -w dziale instrukcyjno-metodycznym WBP w Pile.

⁸ Skróty przyjęte na oznaczenie województw: B-bydgoskie, P-pilskie.

Tabela 4

Wskaźniki bazy materialno-organizacyjnej

woj	mieszkańcy na 1 placówkę		miejsca dla czytelników		woluminy		zakupy książek w wolumin.		zakupy książek w zł na 1 mieszk.		wskaźniki zakupu	
			na 100 mieszkańców									
	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987
B	3583	3821	0,3	0,3	348	356	16,8	17,3	43	52	-1,2	-0,7
P	3127	3109	0,3	0,4	405	415	28,3	26,1	66	76	10,3	8,1

Tabela 5

Wskaźniki obciążenia usługami

woj	czytelnicy na 1 placówkę		czytelnicy na 100 woluminów		czytelnicy na 1 miejsce		odwiedziny na 1 miejsce		udostępnianie na 1 miejsce	
	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987
B	778	771	6	6	68,4	brak danych	80	84	148	brak danych
P	685	705	5	5	65,0	brak danych	67	69	125	brak danych

W odróżnieniu od danych z roku 1986 "Biblioteki Publiczne w Liczbach 1987" nie zawierają informacji o liczbie czytelników i liczbie udostępnień na jedno miejsce. Zawierają natomiast dodatkowo informacje o takich wskaźnikach obciążenia usługami, jak liczba czytelników na 1 pracownika i liczba wypożyczeń na 1 pracownika. I tak w bydgoskim na 1 pracownika przypada 378,2 czytelników (24-te miejsce w kraju licząc od najbardziej obciążonych) i 6900 wypożyczeń (29-te miejsce w kraju w kolejności od największej liczby wypożyczeń na 1 pracownika). Analogicznie w pilskim przypadało na 1 pracownika 303,6 czytelników (44-te miejsce w kraju) i 5644 wypożyczenia (również 44-te miejsce).

Konsekwencją powyżej ukazanego stanu jest również niższy w woj. bydgoskim wskaźnik efektywności. Jednak należy w tym miejscu powiedzieć, iż w niektórych typach działalności, jak np. "udostępnianie książek i czasopism na miejscu" oraz "wypożyczenia na 1 czytelnika" bibliotekarze bydgoscy są bardzo blisko wyników pracy swoich kolegów z pilskiego, a w 1986 r. przewyższyli ich nawet swoimi efektami. W hierarchii krajowej sieci bibliotek publicznych bydgoskie zajmowało pod względem efektywności w 1986 r. miejsce 33-cie, a pilskie 29-te, w 1987 r. odpowiednio miejsce 37-me i 22-gie.

Tabela 6
Wskaźniki efektywności

woj	czytelnicy		wypożyczenia		wypożyczenia z literatury niebeletrystycz.		zbiory udostęp. w czytelniach i kącikach czyt.		wypożyczenia na 1 czytelnika	
	na 100 mieszkańców									
	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987
B	20,2	20,2	375	368	64	61	44	46	18,6	18,2
P	21,6	22,7	398	422	65	70	42	46	18,4	18,6

Koniecznym uzupełnieniem wydają się dane o kadrze bibliotekarskiej. Niestety, "dane o liczbie i kwalifikacjach pracowników działalności podstawowej zbierane są w urzędowej statystyce państwowej nieregularnie"⁹. Ostatnie informacje o pracownikach były zbierane za 1982 i 1987 rok. Przytoczone dane dotyczyć będą tylko tego ostatniego roku.

Tabela 7
Pracownicy według wykształcenia

woj	ogółem	wyższe		w tym bibliote- karskie		policealne		w tym bibliote- karskie		średnie		w tym bibliote- karskie	
		P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N
Pol-ska	20594	2373	578	1562	109	4335	703	3937	400	7356	3524	2300	367
B	585	48	29	32	5	110	28	108	24	164	128	37	6
P	353	35	6	25	-	64	4	57	-	158	42	44	5

Biorąc pod uwagę bazę materialno-organizacyjną i stopień "obciążenia" bibliotekarze województwa pińskiego znajdują się w sytuacji o wiele bardziej korzystnej, wręcz łatwiejszej.

Odrębną kwestią jest "jakość" kadry. Z uwagi na dane jakimi dysponujemy, można zająć się tylko jednym aspektem tej kwestii, to jest strukturą formalnych kwalifikacji bibliotekarzy, zaprezentowaną w tabeli poniżej. Łącznie w Polsce

⁹ *Biblioteki Publiczne w Liczbach 1987*, s.16. W zestawieniu "P-N" skróty oznaczają: P - pełnozatrudnieni, N - niepełnozatrudnieni.

bibliotekarze z wyższym wykształceniem stanowili 14,3 proc. ogółu (w tym z przygotowaniem bibliotekarskim 8,1 proc.), z wykształceniem policealnym 24,5 proc. (w tym z bibliotekarskim 21,0 proc.), ze średnim 52,8 proc. i podstawowym 8,4 proc..¹⁰

Dwa interesujące nas województwa wyglądały w badanej grupie, jak przedstawia to tabela 8:¹¹

Tabela 8

Formalne kwalifikacje bibliotekarzy

woj	wykształcenie	liczba zatrudn.	proc. ogółu	proc. ogółu w kraju
B	ogółem	585	100	2,84
P		353	100	1,71
B	wyższe	77	13,16	2,61
P		41	11,61	1,39
B	w tym bibliotekarskie	37	6,31	2,21
P		25	7,08	1,50
B	policealne	138	23,59	2,74
P		68	19,26	1,35
B	w tym bibliotekarskie	132	22,56	3,04
P		57	16,15	1,31
B	średnie	292	49,91	2,68
P		200	56,66	1,84
B	w tym bibliotekarskie	43	7,35	1,61
P		49	13,88	1,84
B	podstawowe	78	13,33	4,52
P		44	12,46	2,55

¹⁰ *Ibidem*, s.17.

¹¹ Obliczenia własne.

Podane obliczenia pozwalają stwierdzić, że woj. bydgoskie ma więcej kadry bibliotekarskiej z wykształceniem wyższym i policealnym niż pilskie, chociaż dziwić może fakt, że w stosunku do ogółu pracowników z wykształceniem wyższym, większa procentowo część uzyskała wykształcenie bibliotekarskie w woj. pilskim. Bydgoszcz bowiem ma nieporównywalnie większe możliwości w tym zakresie - np. poprzez studia bibliotekoznawcze w Wyższej Szkole Pedagogicznej i miejscową filię Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy (CUKB), w Warszawie, których brak w Pile. Jednak w bibliotekach bydgoskich pracuje dużo osób z wykształceniem średnim bez przygotowania bibliotekarskiego (ok.40 proc. zatrudnionych) oraz dość dużo w skali kraju (i więcej niż w woj. pilskim) osób tylko z wykształceniem podstawowym (ok.13 proc. bibliotekarzy województwa).

Jak widzimy formalne kwalifikacje bibliotekarzy, przynajmniej w przypadku połowy osób, mogą budzić wątpliwości odnośnie ich kompetencji. W pracy bibliotekarskiej nie liczy się jednak tylko fachowa wiedza - potrzebna jest ciekawa i silna osobowość oraz zaangażowanie w pracę. Z jakimi bibliotekarzami styka się młodzież, wypowiedzą się sami czytelnicy.

2.Młodzież w wieku 15-29 lat w badanych bibliotekach publicznych

W celu określenia rozmiaru udziału młodzieży w korzystaniu z sieci bibliotek publicznych w podjętych badaniach prześledzono okres czterech lat (lata 1985-1988). Idzie tu o to, jaką część wszystkich czytelników bibliotek publicznych stanowią ludzie młodzi w wieku 15-29 lat.

Jak pokazują dane liczbowe odnośnie obsługi w bibliotekach publicznych, w statystyce czytelniczej młodzież w wieku 15-29 lat stanowi sporą jej część. Jej udział w wielu przypadkach waha się w granicach od trzydziestukilku do sześćdziesięciu procent ogólnej liczby zarejestrowanych.¹² Jednak w większych miejscowościach średnia wartość procentowa nie daje obiektywnego obrazu udziału młodzieży w czytelnictwie publicznym. Na tę liczbę bowiem składa się zarówno bardzo wysoka frekwencja młodych czytelników w jednych filiach i bardzo niska w drugich. Potwierdza to chociażby przykład Inowrocławia, w którym różnice pomiędzy filiami - w omawianym zagadnieniu - sięgają przeszło 30 proc.¹³ Nie jest to nic nadzwyczajnego, jeśli zważyć, że przyczyną tego stanu rzeczy jest np. bliskość szkoły, uczelni, osiedla mieszkaniowego lub też zwykłe nawyki i przyzwyczajenia do korzystania ze "starej" biblioteki (do nowo powstałych filii młodzież przekonuje się stopniowo, w miarę upływu czasu). W związku z wyżej wymienionymi różnicami, odzwierciedlonymi w aneksie dla ich potwierdzenia, podano także dane z kilku wybranych pojedynczych filii.

¹² Zob. aneks, zał. nr 4.

¹³ *Ibidem*, por.np. RBP w Inowrocławiu filia nr 1 (w granicach 20 proc.) oraz filia nr 4 (około 50 proc.).

Nie można jednoznacznie odpowiedzieć, która z uwzględnionych grup wiekowych: 15-19 lat czy 20-29 lat ma swą większość wśród czytelników. Dokładniejsza analiza pozwala zauważyć, iż więcej czytelników starszych (tzn. od 20-29 lat) we wszystkich swoich placówkach notują biblioteki miasta Piły i miasta Bydgoszczy - a więc tylko obydwie miasta wojewódzkie. Młodsza młodzież (15-19 lat) przeważa w bibliotekach złotowskich, także w bibliotece gminy Złotów z siedzibą w Radawnicy oraz w bibliotekach trzcieńskich - zarówno w mieście, jak i na wsi. W pozostałych miejscowościach obydwie grupy występują zmiennie w zależności np. od pory roku lub różnie w różnych placówkach. Badania z terenu wsi, tj. gminy Złotów (z bibliotek w Radawnicy oraz filiach w Kleszczynie i Świętej) oraz z okolic Trzcianki (Biała) zdają się potwierdzać dwie tezy. Pierwsza zauważalna tendencja do przewagi na tym obszarze młodzieży młodszej (objętej prawdopodobnie jeszcze nauką szkolną) sugeruje, że młodzież starsza czyta mniej, bo zdobyła już wykształcenie zasadnicze albo średnie i podjęła pracę na roli lub w zawodzie, czy też założyła własną rodzinę. To z kolei można interpretować jako brak czasu na książkę, albo jako brak wyrobionego nawyku, chęci do czytania, preferowanie innych rozrywek i form spędzania wolnego czasu.

Druga obserwacja potwierdzona w badaniach to fakt, iż do biblioteki publicznej zagląda mniej młodzieży wiejskiej niż miejskiej. Powody są na ogół znane: większa odległość do biblioteki, dojazdy do szkoły, praca w gospodarstwie i stąd brak czasu, brak dopingu do kontaktu z książką w rodzinie, ze strony innych czynników itp. Zjawiska te potwierdzone zostały przez samą młodzież w odpowiedziach na pytania ankiety. Powyższe znajduje także swoje odbicie w wynikach całego - bardziej rolniczego woj. pilskiego.¹⁴

Zagadnienie udziału młodzieży w czytelnictwie bibliotek publicznych, występuje z różnym nasileniem w różnych miejscowościach. Wiąże się to również ściśle z tym, co mają w tychże miejscowościach do zaoferowania inne placówki kulturalno-oświatowe i całe otoczenie. Na pytanie czy bogatsza "konkurencja" bibliotek publicznych może od nich odciągnąć młodych i co na to wpływa dodatkowo, badająca stan rzeczy próbuje poszukać odpowiedzi w następnych rozdziałach pracy.

Podsumowując, można skonstatować, iż na przestrzeni czterech badanych lat (1985-88) biblioteki odnotowały w sumie sporą liczbę młodych czytelników w wieku 15-29 lat. Ten fakt najdobitniej świadczy o skali potrzeb czytelniczych, kierowanych w stronę tej instytucji. Z drugiej strony, skupiając tak pokaźną liczbę czytelników młodzieżowych biblioteka musi zrobić wszystko, by spełnić zgłaszane przez nich oczekiwania i w końcowym efekcie szczerzyć się ich stałą frekwencją. Można dodać, iż ten tak duży udział młodzieży w czytelnictwie bibliotek publicznych potwierdza wagę podejmowanego tematu i konieczność przyjrzenia się pracy biblioteki publicznej z tą akurat grupą czytelniczą.

¹⁴ Zob. aneks, zał. nr 3 i 4.

3. Prezentacja respondentów

Źródłem do prezentacji respondentów są przede wszystkim odpowiedzi samych zainteresowanych na pytania ankiety - nie tylko w części "Dane o respondencie" - lecz również w pozostałych punktach. Dla pełniejszego obrazu danych wyniki poszczególnych kwestii korelowane są ze sobą w celu pokazania zachodzących zależności.

W I-szym etapie badań odpowiadały na ankietę ogółem 1182 osoby, w II-gim 589. Szczegółowy rozkład danych z podziałem na mężczyzn i kobiety oraz w rozbiu na województwa pokazują tabelki 9 i 9A¹⁵

Tabela 9

Respondenci (według płci i województwa)

I etap		brak odpowiedzi	kobieta	mężczyzna	ogółem w województwie
woj.	respondenci	10	425	244	679
BYDGOSKIE	procent respondentów w województwie	1,5	62,6	35,9	
	procent ogółu danych odpowiedzi	50,0	52,6	54,3	
	procent ogółu respondentów	0,8	36,0	20,6	57,6
woj.	respondenci	8	288	205	501
PILSKIE	procent respondentów w województwie	1,6	57,5	40,9	
	procent ogółu danych odpowiedzi	40,0	40,4	45,7	
	procent ogółu respondentów	0,6	24,4	17,3	42,4
ogółem	ilość	20	713	449	1182
	procent	1,7	60,3	38,0	100,0

¹⁵ Pozostałe dane dotyczące struktury społeczno-demograficznej badanej zbiorowości wykazane zostały w aneksie - zał. nr 2.

Tabela 9A

Respondenci (według pki i województwa) c. d.

II etap		brak odpowiedzi	kobieta	mężczyzna	ogółem w województwie
woj.	respondenci	5	202	67	274
BYDGOSKIE	procent respondentów w województwie	1,8	73,7	24,5	
	procent ogółu danych odpowiedzi	55,6	50,5	37,2	
	procent ogółu respondentów	0,8	34,3	11,4	46,5
woj.	respondenci	4	198	113	315
PILSKIE	procent respondentów w województwie	1,3	62,9	35,9	
	procent ogółu danych odpowiedzi	44,4	49,5	62,8	
	procent ogółu respondentów	0,7	33,6	19,2	53,5
ogółem	ilość	9	400	180	589
	procent	1,5	67,9	30,6	100,0

Jak wynika z obu tabel, większość respondentów - zarówno w I-szym, jak i w II-gim etapie badań - stanowiły kobiety (powyżej 60 proc.). W odniesieniu do danych o strukturze młodzieży w wieku 16-29 lat w obu województwach¹⁶ stwarza to sytuację nadreprezentacji kobiet w badanej populacji. Jest ona nieunikniona w przypadku uczestnictwa w badaniach uczniów (w kolejności): liceów ogólnokształcących, liceów zawodowych, techników i zasadniczych szkół zawodowych, bowiem w dwóch pierwszych wymienionych typach szkół zdecydowanie przeważają dziewczęta.

W badaniach starano się dotrzeć przede wszystkim do uczniów klas trzecich i czwartych, a więc uczniów klas starszych, wychodząc z założenia, iż ich

¹⁶ Zob. aneks, zał nr 1. Struktura społeczno-demograficzna w bydgoskiem i pilskim.

wypowiedzi na temat funkcji kształcącej i wychowawczej biblioteki będą bardziej dojrzałe. Wiąże się z tym fakt, iż w interesującej nas grupie wiekowej najwięcej, bo ok.50 proc. osób było w wieku 16-18 lat. Drugą co do liczebności grupę stanowili młodzi ludzie w wieku 19-21 lat (ok.30 proc.). Starsza młodzież to głównie studenci i młodzież pracująca zawodowo.

Najliczniej reprezentowane przez respondentów są następujące profile klas: medyczny, ekonomiczny, techniczny, biologiczno-chemiczny, matematyczno-fizyczny, ogólny i humanistyczny.¹⁷ Największe grupy stanowią uczniowie słabsi (przeciętna ocen w szkole 3,0-3,5) i uczniowie dobrzy (przeciętna ocen 4,0-4,5). Na pytanie czy średnia ocen może być uzależniona od korzystania w ogóle lub od częstotliwości korzystania z biblioteki publicznej, spróbujemy odpowiedzieć w dalszym ciągu pracy.

Wśród respondentów wyróżnić można dwie grupy młodzieży uczącej się - tę, która tylko się uczy (stacjonarnie) oraz młodzież uczącą się i pracującą zawodowo jednocześnie. Bardzo niewiele w badanej populacji jest młodzieży tylko pracującej. Grupę uczących się i pracujących zawodowo stanowią słuchacze Centrum Kształcenia Ustawicznego (w trybie wieczorowym lub zaocznym) oraz uczniowie szkół zawodowych, w których pół tygodnia przeznaczają się na naukę, a pół tygodnia na pracę, np. w zakładzie państwowym czy u rzemieślnika. Młodzież ta stanowi przynajmniej 22,8 proc. badanych, tj. 269 osób w I-szym etapie i przynajmniej 14 proc. tj. 82 osoby w II-gim etapie. Określenie "przynajmniej" wypływa tu z metody jaką się posłużono, tzn. zliczenia słuchaczy szkół dla pracujących, od których odebrano ankiety. Tymczasem podkreślenia samych respondentów obliczone komputerowo w I-szym etapie wykazały, że do pracy umysłowej przyznały się 102 osoby, do pracy fizycznej 141 osób, czyli łącznie 243 osoby. Wynika z tego, że przynajmniej 26 osób, które mogły wypełnić tę rubrykę, tego nie uczyniło. Z kolei, w II-giej turze badań, do pracy umysłowej przyznały się 84 osoby i do pracy fizycznej 45 osób (łącznie 129 osób). Porównując te dane do wymienionych już 82 uczniów ze szkół dla pracujących, należy przypuszczać, iż powyżej 40 osób pracujących znalazło się w grupie odpowiadających na ankietę za pośrednictwem bibliotek publicznych, bądź też rubryka ta została wypełniona nieprawidłowo, tj. przez część osób tylko uczących się.

Z podobną rezerwą należy odnieść się do wypowiedzi respondentów w kwestii wykształcenia. Biorąc pod uwagę typy szkół z pewnością przeważa tu wykształcenie niepełne średnie (uczniowie LO i liceów zawodowych) oraz wykształcenie zawodowe (uczniowie szkół zawodowych).

W obydwu turach badań najwięcej ankietowanych rekrutowało się ze środowiska robotniczego, w następnej kolejności wystąpili reprezentanci rodzin inteligentnych, chłopskich i rzemieślniczych. W kilkunastu przypadkach

¹⁷ Jak wygląda korzystanie z biblioteki publicznej w poszczególnych profilach kształcenia pokażą wyniki badań opisane niżej.

bezpośrednią odpowiedź respondenta na pytanie o pochodzenie społeczne należało skorygować wobec dalszych wyjaśnień, które podawał on w odpowiedzi na pytanie: "Czym się zajmują (zajmowali) Twoi Rodzice - podaj zawód i miejsce pracy?" - tak, by odpowiadała ona rzeczywistości. (Kilka razy, np. w przypadku, gdy matka jest nauczycielką a ojciec kierowcą, ślusarzem itp. podawano pochodzenie inteligenckie).

Jeśli idzie o miejsce zamieszkania respondentów, badania I-go etapu objęły w kolejności najwięcej osób z miast średnich (50-100 tys. mieszkańców), miast małych (poniżej 50 tys. mieszk.), mieszkańców wsi, a następnie miast dużych (tj. Bydgoszczy). W II-gim etapie najwięcej było mieszkańców małych miast i wsi, następnie miast średnich i na końcu Bydgoszczy. W obu przypadkach udział przedstawicieli miejscowości podmiejskich jest bardzo niski.

Dość interesujące, z uwagi na badany temat, wydaje się pytanie o domowe biblioteczki respondentów. "W badaniach nad czytelnictwem przyjmuje się często, że nabywanie książek na własność, gromadzenie ich w najbliższym otoczeniu, jest sprawdzianem trwałości kontaktów z literaturą. Obecność książki w domu pozwala wnosić o charakterze związków z tą formą przekazu, jest też szczególnie ważnym czynnikiem kształtowania biografii czytelniczej, zwłaszcza w odniesieniu do osób młodych. W badaniach potwierdza się, że obecność książki w kręgu rodzinnym, domowym ma dla ukształtowania czytelniczych nawyków znaczenie podobne, jak wykształcenie zdobywane w szkole. Jest to po prostu wrastanie w pewien model kulturalnej konsumpcji, model kulturalnego uczestniczenia, w którym zagwarantowane jest miejsce dla książki."¹⁸

Na pytanie ankiety: "Czy w Twoim domu znajduje się biblioteczka domowa?" 550 osób odpowiedziało "tak" (93,4 proc.) i 21 osób (5,3 proc.) odpowiedziało "nie". 8 osób (1,4 proc.) nie udzieliło w tym względzie wyjaśnienia. Wielkości domowej biblioteczki nie określiło aż 27,5 proc. badanych, tj. 162 osoby). Respondenci podczas wypełniania ankiety nie ukrywali, iż mają pewne problemy z wyrażeniem tej wielkości w liczbach. Stąd też i pozostałe dane należy traktować z pewną tolerancją błędu (a nawet w kilku przypadkach na pewno dużą). Z obserwacji prowadzącej badania wynika, iż część osób podała tu liczbę zbyt dużą, a część zbyt małą.

Badania ankietowe potwierdzają, że młodzież w wieku 15-29 lat stanowi dużą grupę czytelników bibliotek publicznych. Na pytanie: "Czy korzystasz z biblioteki publicznej?" pozytywnie odpowiedziało 923 respondentów I-go etapu (78,1 proc.) i 482 II-go etapu (81,8 proc.). Warto zaznaczyć, iż pytanie skierowane było do respondentów różnych miejscowości, różnych typów szkół, środowisk itp. Wynika stąd, że proces edukacji, któremu podlega duża część młodzieży w tym wieku, nie tylko sprzyja kontaktom z książką, ale wręcz je wymusza,

¹⁸ J. Ankudowicz: *Dynamika rozwoju czytelnictwa książek w mieście i na wsi*. "Bibliotekarz" 1978 nr 11/12, s.325.

trudno bowiem wyobrazić sobie nauczanie bez książek (nie tylko podręczników).¹⁹

Przy określaniu stażu czytelniczego, gdy weźmiemy pod uwagę, że około 50 proc. badanych to młodzież w wieku 16-18 lat i ponad 30 proc. w wieku 19-21 lat, można sądzić, iż spora część młodzieży trafia do placówek bibliotecznych dla młodzieży na zasadzie "przedłużenia" czytelnictwa w oddziałach dla dzieci i młodzieży. Natomiast 16-18 proc. rozpoczyna swój staż czytelniczy w bibliotece publicznej na poziomie szkoły ponadpodstawowej. Na powyższe ustalenia pozwalają wyniki umieszczone w tabeli 10.

Tabela 10

Staż czytelniczy młodzieży w bibliotekach publicznych

staż w latach	w liczbach bezwzględnych		w procentach	
	I etap	II etap	I etap N=1182	II etap N=589
1-3	190	105	16,1	17,8
4-6	254	138	21,5	23,4
7-10	271	138	22,9	23,4
powyżej 10	137	107	11,6	18,2
brak odpowiedzi	330	101	27,9	17,1

Zakładając, że korzystanie z biblioteki publicznej wiąże się z wypożyczeniem i przeczytaniem przynajmniej jednej książki, respondenci w blisko 38 proc. łącznie ujawnili dość dużą aktywność czytelniczą, deklarując swoje odwiedziny 1-2 razy w miesiącu, co z kolei można wiązać z motywacjami czytelniczymi.²⁰

W wynikach II-go etapu badań (tabela 11) rzuca się w oczy dość znaczny spadek częstotliwości odwiedzin, tzn. więcej jest osób, które przychodziły do biblioteki publicznej tylko 1 raz na dwa miesiące, mniej natomiast tych, które bywały w niej 1 raz na dwa tygodnie i częściej. Jednocześnie wzrosła liczba osób rzadko korzystających z biblioteki, tj. 1 lub 2 razy w roku. Z uwagi na dwuletnią tylko egzemplikację tego faktu nie ma podstaw do uznania go za infor-

¹⁹ Badania ogólnopolskie potwierdzają, że osoby uczące się (w szkołach różnego szczebla) nie deklarują braku kontaktu z książką i mieszczą się w przedziale wysokiej aktywności czytelniczej (powyżej 24 książek rocznie) - szczególnie w kategoriach od średniego wykształcenia wzwyż. - zob. A.R. Zieliński: *Spółeczny zasięg książki w Polsce (raport z badań)*. Warszawa 1988 (Materiały Informacyjne IKiCz; nr 21), s.36.

²⁰ Zerowa motywacja czytelnicza (0 książek), słaba motywacja (1-6 książek), średnia motywacja (7-24 książek) i wysoka motywacja (powyżej 24 książek rocznie) - podaje za E. i E. Wnuk-Lipińscy: *op.cit.*, s.36.

mację alarmującą, a jedynie sygnałną. Zjawiska te, jak wykazują poniższe parametry (tabela 12), nie wiążą się z przynależnością do konkretnej grupy społecznej, lecz są charakterystyczne dla wszystkich trzech rozpatrywanych grup.

Tabela 11

Częstotliwość korzystania przez młodzież z biblioteki publicznej

częstotliwość		w liczbach bezwzględnych		w procentach	
		I etap	II etap	I etap N=1182	II etap N=589
1.	rzadko (rzadziej niż raz w roku)	52	32	4,4	5,4
2.	raz na pół roku	24	47	2,0	8,0
3.	raz na dwa miesiące	55	123	4,7	20,9
4.	raz w miesiącu	209	147	17,7	25,0
5.	raz na dwa tygodnie	236	74	20,0	12,6
6.	często (raz w tygodniu i częściej)	155	49	13,1	8,3
7.	inne	125	38	10,6	6,5
8.	brak odpowiedzi	326	79	27,6	13,4

Ponieważ przytoczone dane nie wykazały żadnej prawidłowości, obalily tezę o zależności między częstotliwością korzystania z biblioteki publicznej, a pochodzeniem społecznym (tj. tezę, że młodzież inteligencka (głównie szkolna) częściej korzysta z biblioteki publicznej niż młodzi ludzie z rodzin robotniczych czy chłopskich). Dość istotne natomiast okazało się oddalenie biblioteki publicznej od miejsca zamieszkania respondentów. Jak wykazują badania, bliskość biblioteki sprzyja częstszym odwiedzinom w bibliotece, mało natomiast jest osób, które mając daleko do biblioteki, korzystają z niej często (1 raz w tygodniu i częściej). Większość respondentów obu etapów (powyżej 60 proc.) zadeklarowała, że ma "blisko" lub "średnio daleko" do placówki bibliotecznej, przy czym w II-gim etapie mniej było osób, które miały do biblioteki publicznej blisko - 39,0 proc. (w stosunku do 46,2 proc. I-go etapu) i bardzo blisko -14,4 proc. (w stosunku do 15,2 proc. I-go etapu). Więcej natomiast było osób o oddaleniu określonym jako

Tabela 12²¹

Rozkład częstotliwości korzystania z biblioteki publicznej w poszczególnych grupach społecznych (w procentach)

częstotliwość pochodzenie	I etap						
	1	2	3	4	5	6	7
R	3,9	2,0	4,6	18,4	19,9	14,5	10,0
Ch	4,1	-	7,1	16,3	18,4	15,3	9,2
I	5,6	2,8	4,8	19,2	18,9	11,6	11,9
częstotliwość pochodzenie	II etap						
	1	2	3	4	5	6	7
R	6,1	8,2	22,2	27,6	12,2	6,5	5,4
Ch	6,1	4,5	24,2	16,7	22,7	9,1	4,5
I	3,8	8,5	17,1	25,6	10,9	10,9	9,0

"średnio daleko" - 26,1 proc. (do 23,3 proc. I-go etapu) i "daleko" - 8,7 proc. (do 5,3 proc. I-go etapu). Tak więc przyczyn spadku częstotliwości zadeklarowanych odwiedzin w bibliotece publicznej w II-gim etapie można doszukiwać się między innymi w gorszych warunkach dotarcia do niej.

Z powyższych danych wynika, że respondenci sami określili się w przeważającej mierze (ok.80 proc.) jako korzystający z biblioteki publicznej. Najczęściej deklarowali oni jedne odwiedziny na przestrzeni okresu od dwóch miesięcy do dwóch tygodni. Potwierdzona, ale jednocześnie pozytywnie zweryfikowana została przez nich dokumentacja biblioteczna, wykazująca dużą

²¹ Numery 1-7 - zob. oznaczenie częstotliwości w tab. 11.

R - pochodzenie robotnicze, Ch - pochodzenie chłopskie, I - pochodzenie inteligenckie.

liczbę młodzieżowych czytelników. Za niepokojący sygnał należy przyjąć pewien spadek częstotliwości korzystania przez młodzież z biblioteki publicznej w roku 1989 w stosunku do 1988.

4. Uczniowie jako czytelnicy bibliotek publicznych

Sprawozdawczość biblioteczna wśród ogółu zarejestrowanych czytelników uwzględnia kategorię uczniów.²² Mówiąc o bibliotekach publicznych dla dorosłych mamy na uwadze uczniów szkół ponadpodstawowych.²³

Udział uczniów w grupie czytelniczej bibliotek publicznych jest znaczny, chociaż nie można w świetle przeprowadzonych badań podać jednoznacznie wielkości problemu. Zjawisko to występuje w dość zróżnicowanym nasileniu w różnych placówkach.²⁴ I tak np. w Bydgoszczy prawie połowę czytelników stanowią uczniowie, w Pile powyżej 30 proc., w wypożyczalni głównej w Inowrocławiu powyżej 40 proc., w Złotowie i Trzciance od 60-70 proc.. Na podstawie analizy danych liczbowych w okresie czterech lat, we wszystkich badanych miejscowościach globalnie (z wyjątkiem Trzcianki), zaobserwowano stopniowy, lecz systematyczny wzrost liczby udziału omawianej kategorii w stosunku do wszystkich czytelników. Ustalenie wielkości tej grupy wśród młodzieżowych czytelników (w wieku 15-29 lat) sprawia trudności ze względu na brak tego typu danych w bibliotekach. Zauważalna natomiast jest (oprócz miast wojewódzkich) przewaga młodzieży młodszej, tzn. w przedziale 15-19 lat, co pozwala wnosić, że są to w przeważającej mierze uczniowie. Dość niski procent czytelników w wieku 20-29 lat, może świadczyć o tym, iż okres spędzony w szkole nie wystarcza do ugruntowania nawyków obcowania z książką na tyle, by przezwyciężyć trudności związane z brakiem czasu na lekturę, na bibliotekę. Jest to zauważalne szczególnie w bardziej rolniczym woj. pilskim, które odciąga sporą część młodzieży po ukończeniu szkoły do pracy na roli lub też innych zawodów, a te okoliczności nie niosą konieczności ciągłego kontaktu z książką lub czasopiśmie.

Młodzież z różnego typu szkół pozostaje w stosunkowo częstym kontakcie z biblioteką publiczną. Ilustruje ten fakt zestawienie umieszczone niżej. Wzięto tu pod uwagę czytelników zarejestrowanych w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Pile, Miejskiej Bibliotece Publicznej w Złotowie i Bibliotece Publicznej Miasta i Gminy w Solcu Kujawskim.

²² Dziennik biblioteki publicznej rejestruje czytelników według zajęć w następujących grupach: U=umysłowi, P=pracownicy fizyczni, R+Ch=robotnicy i chłopci, M=młodzież ucząca się (uczniowie), Nz=niezatrudnieni, I=inne.

²³ Sporadycznie, ze względu na rozwinięte zainteresowania młodego czytelnika, przyjmuje się do filii dla dorosłych uczniów szkół podstawowych.

²⁴ Zob. aneks: zał. nr 5 : Udział uczniów szkół ponadpodstawowych wśród ogółu zarejestrowanych czytelników bibliotek publicznych.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile²⁵:

typ szkoły	b-ka miejska	f.1	f.2.	f.6 ²⁶
lic.ogólnokształcące	356	107	16	10
lic. ekonomiczne	78	31	bd	5
lic.medyczne	59	14	bd	1
lic. zawodowe	25	8	8	3
technikum budowlane	45	14	bd	-
technikum gastronomiczne	43	23	6	2
technikum mechaniczne	44	7	4	bd
technikum naftowe	64	bd	3	bd
technikum leśne	9	bd	bd	bd
technikum rolnicze	13	bd	bd	bd
technikum ogrodnicze	17	bd	bd	bd
policealne studium zawodowe	57	5	9	3
średnie studium zawodowe	2	-	bd	bd
zasadnicza szkoła zawodowa ²⁷	180	85	13	9
ZSZ Min.Górnictwa i Energ.	7	38	bd	-
uczelnie wyższe	246	30	7	3

Miejska Biblioteka Publiczna w Złotowie: ²⁸

liceum ogólnokształcące	169
zasadnicza szkoła rolnicza	113
zasadnicza szkoła zawodowa	89
liceum medyczne	66
technikum mechaniczne	42
uczelnie wyższe	37
technikum przemysłu spożywczego	33
technikum gastronomiczne	3
technikum górnictwa naftowego i gazownictwa	1

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Solcu Kujawskim:²⁹

liceum ogólnokształcące	101
liceum zawodowe	10
zasadnicza szkoła zawodowa	49
technikum dzienne	11

²⁵ Dane uzyskane po przejrzeniu wszystkich zobowiązań czytelniczych za rok 1988. Materiały z filii nr 1,2,6 dostarczyli pracujący tam bibliotekarze.

Skrót "bd" oznacza brak danych.

²⁶ Jest to nowa filia funkcjonująca dopiero od 1986 r., w której nie ma zbyt dużo młodzieży.

²⁷ Liczba czytelników podana jest tu łącznie dla wielu szkół zawodowych (np.budowlanej, samochodowej, gastronomicznej itd.)

²⁸ Na podstawie: Ilość czytelników zarejestrowanych w 1987 r. wg szkół. - Sprawozdanie z czytelników MBP w Złotowie.

²⁹ Na podstawie rejestracji czytelników pod kątem typów szkół, w których się uczą, specjalnie prowadzonej w okresie od czerwca do grudnia 1988r.

technikum wieczorowe	3
studia dzienne	24
studia zaoczne	2.

Powyższe dane liczbowe, a także codzienna obserwacja bibliotekarzy, świadczą o tym, iż zdecydowanie najwięcej czytelników w grupie szkół ponadpodstawowych stanowią uczniowie liceów ogólnokształcących. Przewagę tę można wytłumaczyć profilem kształcenia, w którym szkoły typu ogólnokształcącego bazują na dokumencie i wymagają pracy z książką, w przeciwieństwie do szkół przygotowujących do zawodu, preferujących zajęcia praktyczne. Ponadto uczniowie szkół zawodowych mają w bibliotece publicznej mniejszą możliwość zaspokajania swych potrzeb związanych z nauką, gdyż książki specjalistyczne kupuje się w bibliotekach publicznych w niewielu egzemplarzach (lub wcale). W tym przypadku biblioteki szkolne prawdopodobnie spełniają lepiej rolę bibliotek specjalistycznych (gromadzą księgozbiór pod kątem specjalistycznego kierunku kształcenia przyjętego w szkole). Niestety, odejście od tradycyjnej karty czytelnika w bibliotekach publicznych i zastąpienie jej tzw. kieszonką uniemożliwia przestudiowanie tego, co czyta młodzież i w jakim czasie.

Ogólnie duże notowania uczniów w rejestrach czytelniczych (od 40-70 proc.) dają podstawę do uznania biblioteki publicznej za instytucję wspomagającą szkołę w realizacji potrzeb jej wychowanków, z którymi zwracają się do biblioteki. Siła wsparcia dla szkoły ze strony bibliotekarstwa publicznego uzależniona jest od typu szkoły, która w dużym stopniu kreuje potrzeby czytelnicze uczniów. Głównie wiążą się one z szeroko pojętą książką i wszelką informacją, a więc jednocześnie z nauką.

III. EDUKACYJNA FUNKCJA BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ W ŻYCIU MŁODZIEŻY

1. Rozmiary nurtu czytelnictwa służącego szkole i jego przejawy

Jednym ze wspierających działań biblioteki publicznej wobec szkoły jest dostarczanie uczniom lektury. "Książki i czasopisma z biblioteki publicznej wykorzystuję do pomocy w opanowaniu materiału szkolnego lub do pracy zawodowej." - tę odpowiedź zakresliło 605 (51,2 proc.) osób ankietowanych w pierwszym etapie badań. W etapie drugim zapytano młodzież nieco inaczej: Czy preferowana tematyka dokumentów z biblioteki publicznej jest zgodna z profilem nauki (wykonywanego zawodu).¹ W tym przypadku twierdząco wypowiedziało się tylko 10,4 proc. badanych (37,4 proc. nie udzieliło odpowiedzi).

Sporo młodzieży sięga w bibliotece publicznej do publikacji zaspokajających ich pozaszkolne zainteresowania. - Wykorzystanie zbiorów w celu "samokształcenia - pogłębiania i rozszerzania własnych zainteresowań" zadeklarowały w I-szym etapie 463 osoby (39,2 proc.).

W bibliotece publicznej młodzież sięga najczęściej po książki beletrystyczne - w I-jej turze badań ten typ zbiorów podkreśliło 510 osób (43,1 proc.), a w II-jej 251 osób (42,6 proc.). Większość wymienionych książek beletrystycznych stanowią lektury - wynika to z wyjaśnień respondentów, udzielonych na pytanie "dlaczego?" - Bo "przydatne w szkole" czy wręcz "potrzebuję lektur". Literaturę beletrystyczną podkreślali najczęściej uczniowie LO (29,5 proc. tych, którzy ją wybrali). Ze wszystkich ankietowanych licealistów ten typ literatury wymieniło 41,8 proc. Dość duży odsetek sięgających po ten rodzaj książek zanotowano też wśród uczniów techników - 39,1 proc. tej grupy. Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych wymienili literaturę beletrystyczną w 11,8 proc. swojej reprezentacji. Stwierdzono także, że największy stopień zainteresowania omawianym typem literatury wykazali uczniowie klas matematyczno-fizycznych (46,4 proc. uczniów tych klas) i ekonomicznych (45 proc. uczniów tych klas). Uczniowie klas o profilu humanistycznym i ogólnym łącznie wypowiedzieli się w tym przypadku na "tak" w 31,8 proc.² Jak więc widzimy, beletrystyka wcale nie cieszy się największym powodzeniem wśród humanistów, a sięgają po nią częściej przedstawiciele kierunków "ścisłych". Potwierdzają to także informacje z wywiadów z bibliotekarzami wielu bibliotek szkolnych.

¹ W opozycji do zainteresowań pozaszkolnych (pozazawodowych).

² Z uwagi na to, że liczności reprezentowane przez poszczególne profile klas nie są równe, wobec tego uwzględnienie tych, którzy najczęściej podkreślili dany typ literatury preferowałoby profile klas liczniej reprezentowane w badanej populacji. Stąd też wyniki analizowane są w pionie poszczególnych profili klas, co wydaje się bardziej obiektywne.

Drugim, najczęściej wykorzystywanym typem zbiorów, są książki popularno-naukowe - tak twierdzi młodzież w 423 (35,8 proc.) wypowiedziach w etapie I-szym i 203 (34,5 proc.) w II-gim. Młodzież przeważnie traktuje je jako poszerzanie wiedzy, źródło ciekawych informacji. Najczęstszymi czytelnikami książek popularno-naukowych w bibliotece publicznej okazali się uczniowie LO - 45,8 proc., a dalej techników - 37,7 proc. i liceów zawodowych dla pracujących - 33,3 proc. Najmniejszą popularnością cieszy się ta literatura wśród uczniów ZSZ - 11,8 proc. Podobnie jak w przypadku literatury beletrystycznej i tu - w czytelnictwie książek popularno-naukowych - największą aktywność wykazali uczniowie klas biologiczno-chemicznych (50,0 proc.) oraz klas matematyczno-fizycznych (44,6 proc.), następnie klas ogólnych plus humanistycznych (łącznie) - 36,5 proc. W tym przypadku jest to całkowicie zrozumiałe, gdyż tematykę interesującą uczniów tych klas omawia się głównie w tym rodzaju literatury.

Tak więc głównym motywem zainteresowania czytelników literaturą popularno-naukową jest realizacja programu nauki szkolnej. Młodzież poszukuje materiałów do referatów i dyskusji na tematy wyznaczone przez szkołę. W pewnych jednak wypadkach literatura popularno-naukowa wykorzystywana jest do planowego samokształcenia oraz zaspokajania zainteresowań indywidualnych.

W obu etapach - wydawnictwa informacyjne (encyklopedie i słowniki) - zgodnie wymieniono na trzecim miejscu - w I-szym zaznaczyło tak 290 (24,5 proc.) osób i w II-gim 146 (25,0 proc.) respondentów. W tym przypadku mówiono o potrzebie informacji, a także o kłopotach z nabywaniem tych publikacji i o ich braku w domu. Jak pokazują analizy wyników ankiety, do wydawnictw informacyjnych najczęściej zaglądają w bibliotece publicznej uczniowie liceów zawodowych (głównie medycznych) - 26,9 proc. badanych w tej grupie, a dalej uczniowie LO (23,7 proc.) i LZ dla pracujących (20,0 proc.), uczniowie ZSZ (14,5 proc.) oraz techników (14,5 proc.). Biorąc pod uwagę profile klas, słowniki i encyklopedie cieszą się największą popularnością w grupie ogólnej i humanistycznej (łącznie) - 31,8 proc. oraz w medycznej - 29,0 proc., co potwierdza tę popularność wśród młodzieży uczniów szkół zawodowych. Największą zaletą tego typu wydawnictw jest ich uniwersalność i szybkość w docieraniu do potrzebnych informacji. Są one bardzo pomocne w poszukiwaniach doraźnych. Korzysta się z nich przeważnie na miejscu w czytelni, która sprzyja przysposobieniu użytkownika do korzystania z informacji dzięki łatwemu i szybkiemu dostępowi do licznych źródeł oraz poradnictwu fachowemu wyspecjalizowanych bibliotekarzy.

Pewna różnica w wyborze najczęściej wykorzystywanych zbiorów ujawniła się w obu etapach badań pomiędzy książkami i czasopismami naukowymi oraz czasopismami popularnymi (społeczno - kulturalnymi i młodzieżowymi). Te pierwsze znalazły się w I-szym etapie badań przed czasopismami popularnymi (16,8 proc. w stosunku do 15,7 proc.). Czasopisma popularne zostały podkreślone w większej liczbie przypadków (procentowo) w etapie II-gim, tj. 19,4 proc. (114 osób), w I-szym zaś 15,7 proc. (186 osób). Wynik I-go etapu wydaje się mniej prawdziwy, gdyż pyt. nr 7 w pierwszej turze ankietowania o to, jakie czasopisma naukowe młodzież czyta, dowodzi, iż nie rozumie ona istoty "naukowości" czasopisma i wymienia tu wszelkie, często młodzieżowe tygodniki.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na dwie sprawy. Otóż zadaniem bibliotek publicznych nie jest gromadzenie literatury stricte naukowej, fachowej, specjalistycznej. Tej czytelnicy poszukują najczęściej w innych bibliotekach. "Literatura gromadzona w bibliotekach publicznych ma być pomocą w poznawaniu wszystkich otaczających zjawisk współczesnego życia, ma służyć przede wszystkim popularyzacji różnorodnych treści oświatowych i naukowych."³ Zjawiskiem niepokojącym jest słabe czytelnictwo czasopism, które odgrywają ogromną rolę w orientacji o świecie, w którym żyjemy.

Jak wynika z badań, bardzo mało młodych osób korzysta w bibliotece z gazet. - W I-szym etapie 51 osób (zaledwie 4,3 proc.) i w II-gim tylko 29 osób (4,9 proc.). Przyczyny tego tkwią w tym, że prawie codziennie w wielu domach (szczególnie miejskich) kupuje się prasę, a poza tym w wielu bibliotekach brak warunków, by przebywać tam dłużej i czytać gazety. Spośród tych, którzy przyznali się do czytania gazet w bibliotece publicznej, najwięcej było młodzieży woj. piłskiego, głównie uczniów LO i technikum, a dominował profil ogólny i humanistyczny oraz techniczny. Dziwić może, że nie zanotowano ani jednej twierdzącej odpowiedzi w 62 osobowej grupie biologiczno-chemicznej i taki sam stan odnotowano w grupie 40 osób z klas ekonomicznych.

Dokładna analiza odpowiedzi na pytanie: "Do jakiego typu zbiorów sięgasz najczęściej w bibliotece publicznej? Dlaczego?" - przeprowadzona na podstawie ankiet II-go etapu badań (pyt. nr 4)⁴ wykazuje, że aż 60,4 proc. respondentów nie udzieliło takiego wyjaśnienia. Pozostałe 40 proc. wypowiedzi posegregowano w 6-ciu kategoriach. Z uwagi na zbyt małą ich reprezentatywność dla badanej populacji można jedynie stwierdzić, iż najczęściej mówiono o zaspokajaniu zainteresowań, poszerzaniu wiedzy i traktowaniu książek po prostu jako ciekawych i interesujących źródeł informacji (131 wypowiedzi, tj.22,2 proc.). Na drugim dopiero miejscu wymieniano pomoc w nauce, potrzebę lektur itp. (38 wypowiedzi, tj.6,5 proc.). A oto kilka wybranych wypowiedzi: "Jestem uczniem, a więc potrzebne mi są materiały pomocnicze - naukowe i jestem również człowiekiem - pragnę odpoczynku, relaksu, a to mają ułatwić mi książki beletrystyczne" (In LO III,21); "Dzięki bibliotekom publicznym mam w ogóle możliwość korzystania z literatury fachowej, gdyż nie jestem w stanie posiadać jej w internacie" (In LO III,24); "Książki z biblioteki publicznej pomagają mi wczuć się w rolę bohaterów, uczą wychowywać" (In LM Ic,23).

Niewątpliwie do istotnych należy pytanie, jakiego typu literatura najbardziej interesuje młodzież, po jaką sięga dla siebie samej, dla rozwijania własnych zainteresowań (pyt. nr 5 II etapu). Zdecydowanie na pierwsze miejsce (296 wypowiedzi, tj. 50,3 proc.) wysuwa się tu literatura młodzieżowa. Młodzież pragnie przeżywać przygody swoich rówieśników, wczuwać się w ich rolę, rozwiązywać kłopoty bohaterów, które są ich własnymi, podpatrywać życie itp. Na drugim miejscu stawia się literaturę przygodową (200 wypowiedzi - 34,0 proc.). Trzeba

³ J.Ankudowicz: *Dynamika rozwoju czytelnictwa...*, s.330.

⁴ Uzasadnienie, jako pytanie otwarte, nie było kodowane w I-szym etapie.

mocno podkreślić, iż w wielu ankietach, w różnych miejscach i nierzadko z wykrzyknikiem akcentowano brak obu typów literatury w bibliotekach publicznych lub ilości nieadekwatne w stosunku do ogromnych potrzeb.

Na trzecim miejscu, z 1.siążek cieszących się największym zainteresowaniem młodzieży, uplasowała się literatura historyczna (24,4 proc.), na czwartym science fiction (17,1 proc.), dalej - geograficzna i przyrodnicza (16,3 proc.), techniczna (11,0 proc.), na przedostatnim miejscu literatura społeczno-polityczna (8,8 proc.) i na ostatnim regionalna (tylko 2,4 proc.).

W 52 proc. (w 308 wypadkach) stwierdzono, iż tematyka najbardziej interesująca młodzież, wcale nie wynika z obowiązków szkolnych i kształcenia zawodowego, lecz z zainteresowań indywidualnych. Można więc założyć, iż również w tym przypadku biblioteka publiczna pełni niebagatelną funkcję. Wskazuje na to pośrednio fakt, iż biblioteka szkolna (nastawiona przede wszystkim na gromadzenie lektur i dokumentów związanych z profilem kształcenia szkoły) nie jest w stanie zaspokoić odmiennych gustów i upodobań czytelniczych. Warto także odnotować, iż dla wielu czytelników powodem do korzystania z kilku bibliotek równolegle, są ograniczenia formalne co do możliwej liczby wypożyczonych książek (najczęściej 3-5).

W zasadzie można odrzucić tezę o bezpośrednim wpływie nauczyciela na kierowanie wyborem literatury w bibliotece publicznej. Wyniki ankiet pokazują, co następuje: najchętniej korzysta się z doradzania przez rówieśników - 43,3 proc., przez bibliotekarzy - 25 proc., przez nauczycieli - 5,1 proc. i przez rodziców - 2,5 proc.⁵

Wnioski wynikające z powyższego pozwalają przyjąć, że zbiory sieci bibliotek publicznych, aczkolwiek wspierają młodzieżowych czytelników nie tylko w potrzebach związanych ze szkołą (ok.50 proc.), to jednak są wydatnym wsparciem dla systemu szkolnego. Przyczynianie się do rozwoju formacji intelektualnej i osobowościowej młodego człowieka poprzez zaspokajanie jego zainteresowań indywidualnych, nie pozostaje bez wpływu na wyniki uzyskiwane w nauce. Badanie tego zagadnienia pokazuje, iż aktywny czytelnik lepiej radzi sobie z nauką szkolną.⁶

2. Edukacja czytelnicza i Informacyjna

Jednym z głównych zadań współczesnej szkoły jest przygotowanie uczniów do samokształcenia, które jest niezbędne w kształceniu się ustawicznym. Temu też między innymi służy przejście na nauczanie generatywne, które w swej istocie wymaga od ucznia bardziej samodzielnego udziału w procesie poznawania wiedzy, zwiększając tym samym jego kontakt z książką, czasopismem i innymi dokumentami oraz źródłami niepiśmienniczymi.

⁵ Pyt.nr 8 II-go etapu badań. Wyniki przeprowadzonych badań są zgodne z ogólnokrajowymi badaniami empirycznymi, które wskazują wyraźnie, iż "głównym nosicielem informacji o książce, którą warto przeczytać jest wśród młodzieży grupa rówieśnicza." - zob. St.Siekierski: *Informacja i popularyzacja...*, s.62.

⁶ Zob. rozdział III.6: Próba określenia rezultatów edukacyjnych bibliotek publicznych.

Proces przygotowania uczniów do samokształcenia stanowi edukacja czytelnicza i informacyjna.⁷ Schemat edukacji czytelniczej i informacyjnej powinny tworzyć trzy zasadnicze komponenty: proces edukacji, jego realizatorzy oraz uczniowie - jako przedmioty i jednocześnie podmioty tego procesu. Zgodnie ze schematem zaproponowanym przez J. Andrzejewską⁸ wśród realizatorów, obok pedagogów, uczniów i rodziców, w grupie wychowania równoległego na pierwszym miejscu wymieniono biblioteki pozaszkolne.

"W pojęciu "edukacja" mieści się zarówno wychowanie, czyli kształtowanie postaw, w tym wypadku - motywacji do korzystania z lektury i informacji, jak i kształcenie, w tym wypadku - kształtowanie kompetencji czytelniczych i informacyjnych, zwane w praktyce szkolnej przysposobieniem czytelniczym i informacyjnym."⁹

Dla ułatwienia wyjaśnień w omawianym temacie wykorzystano schemat kultury czytelniczej jednostki według J. Andrzejewskiej (zob. schemat 1).

Kultura czytelnicza jednostki pojmowana jest tu jako system dyspozycji motywacyjnych i instrumentalnych oraz wynikających z nich zachowań czytelniczych, umożliwiających człowiekowi wykorzystanie przekazów piśmienniczych w samorealizacji.

Programem edukacji czytelniczej i informacyjnej jest kształtowanie coraz wyższej kultury czytelniczej jednostki.

Czy biblioteka publiczna może mieć wpływ na kształtowanie dyspozycji motywacyjnych (kierunkowych) czytelnika?

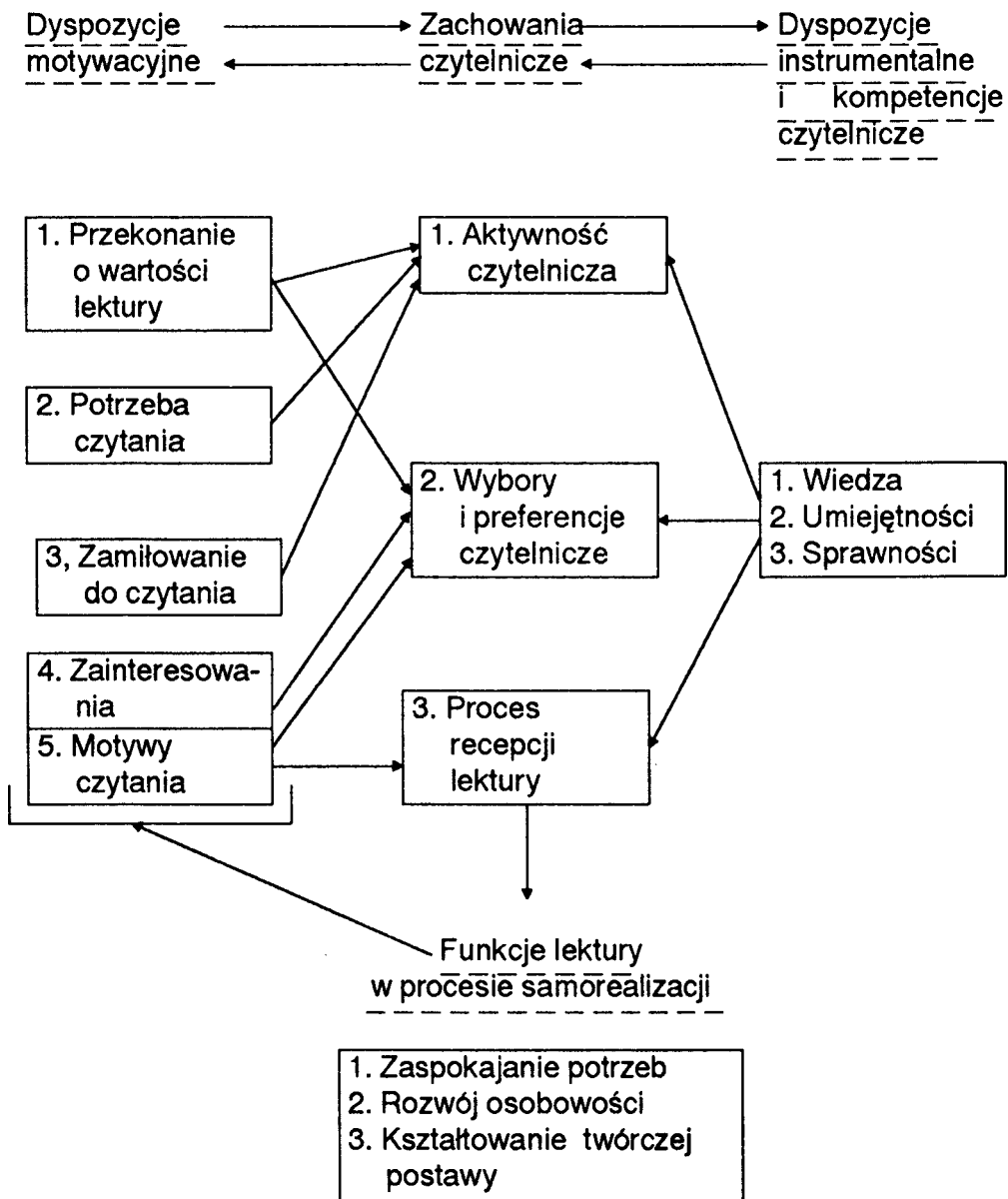
Rozwój indywidualnej kultury czytelniczej zależy nie tylko od czynników osobistych ale i społecznych, do których należy środowisko. Biblioteka publiczna, jako jeden z elementów środowiska, przede wszystkim umożliwia dostęp do książki, przez co realizować się może potrzeba czytania i zamiłowanie do czytania. Większość bibliotek publicznych oferuje młodzieży wolny dostęp do półek. System ten zwiększa samodzielność wyboru czytelnika, rozszerza krąg jego zainteresowań, ułatwiając sięganie do książek o pokrewnej tematyce i z pogranicza, zmniejsza dystans między czytelnikiem a bibliotekarzem wytworzony przez ładę biblioteczną. Młodzi czytelnicy bardzo cenią sobie tę formę kontaktu z książką.¹⁰

7 W r.szk. 1983/84 wszedł w życie program przysposobienia czytelniczego i informacyjnego w szkołach podstawowych, w r.szk. 1986/87 - w zasadniczych szkołach zawodowych i szkołach średnich. Do jego realizacji zobowiązano bibliotekarzy szkolnych.

8 Zob. J. Andrzejewska: *System edukacji czytelniczej i informacyjnej w szkole* "Bibliotekarz" 1988 nr 10/11, s.8-9 (schemat nr 1).

9 *Ibidem*, s.3.

10 Trzeba dodać, iż wolny dostęp do półek, jako forma przybliżania książki do czytelnika, zyskał obecnie poparcie, w czym niemałą zasługę przypisuje się H. Radlińskiej. Jednak kwestia ta wywoływała wiele kontrowersji. Przeciwnicy podają argumenty następujące: Wolny dostęp do półek ogranicza rolę bibliotekarza jako wychowawcy, zmniejsza kontakt osobisty z czytelnikiem, stwarza zagrożenie sięgania przez czytelnika do książek zbyt trudnych, nie "na miarę" itd. Jednym z takich przeciwników był np. Walter Hoffman, który stał na stanowisku, że "biblioteka z wolnym dostępem do półek to biblioteka bez bibliotekarza", że jego rola w kierowaniu czytelnictwem schodzi na plan dalszy, co ogranicza możliwość oddziaływania wychowawczego na członków biblioteki. - zob. I. Lepalczyk: *op.cit.*, s.39.

Budzeniu ciekawości poznawczej w postaci zainteresowań czytelniczych sprzyja wiele form propagandy czytelnictwa ujmowanych jako działalność oświatowa (oświatowo-wychowawcza).¹¹

Warunkiem zaspokojenia rozbudzonej ciekawości poznawczej jest atrakcyjny, dobrze zorganizowany i łatwo dostępny księgozbiór. Atrakcyjność zbiorów może pomóc w pozyskaniu potencjalnych czytelników. Sprawozdawczość biblioteczna pokazuje, iż w bibliotekach, które kupują więcej nowości, wzrasta czytelnictwo.

Dla kształtowania dyspozycji motywacyjnych bardzo ważne są takie zasady wychowania jak: zasada dostępności książek, atrakcyjności form pracy z czytelnikiem, ich cykliczność i systematyczność, a także zasada podmiotowego traktowania czytelników oraz zasada indywidualizacji oddziaływania na nich. Na podstawie analizy wywiadów z bibliotekarzami można stwierdzić, iż ta ostatnia zasada - szczególnie w większych bibliotekach - jest zaniedbywana. Wynika to przede wszystkim z braku odpowiedniej ilości kadry bibliotekarskiej, która mając wiele innych zajęć, stosunkowo mało czasu może poświęcić indywidualnemu czytelnikowi.¹² Wynika to też z faktu, że młodzież nie posiada biblioteki tylko dla siebie, lecz korzysta z bibliotek dla dorosłych. W nich - przez niektórych bibliotekarzy - młody czytelnik traktowany jest jak w pełni ukształtowana już i dojrzała osobowość, od której wymagać można precyzyjnego uświadomienia i sformułowania swoich potrzeb. Tymczasem wielu młodzieżowych czytelników ma zrozumiałe problemy ze ścisłym precyzowaniem swoich zapotrzebowań i oczekuje pomocy ze strony bibliotekarza. Uwzględnienie odrębności natury psychologicznej i społecznej tej grupy czytelników bez wątpienia jest konieczne.

Drugim, obok dyspozycji motywacyjnych, elementem niezbędnym dla sprawnego przebiegu zachowań czytelniczych są kompetencje czytelnicze (wiedza, umiejętności, sprawności czytelnicze) zwane też kwalifikacjami czytelniczymi lub przygotowaniem czytelniczym.

W określonych obszarach poszukiwań, prowadzonych przez czytelnika, potrzebne są bardziej szczegółowe umiejętności, np. na polu poszukiwania i wyboru lektury - kompetencje czytelnicze i bibliograficzne, na polu korzystania z książek i czasopism oraz recepcji tekstów - kompetencje księgoznawcze, prasoznawcze, literaturoznawcze, odbiorcze, różne techniki czytania. Te umiejętności czytelnika są czynnikami oddziałującymi w znacznym stopniu na proces recepcji, a także sprawność wykorzystania materiałów bibliotecznych.¹³ W celu zbadania kompetencji czytelniczych respondentów skierowano do ankietowanej

11 Zob. tab.15 : Działalność oświatowa bibliotek woj. pińskiego w 1988 r.

12 Stąd biorą się niezbyt wysokie oceny roli bibliotekarza jaką odgrywa on w życiu młodzieży.

13 Wysoką korelację zachodzącą między stopniem opanowania przez ucznia podstaw techniki pracy umysłowej, w tym pracy z książką, a czytelnictwem literatury popularnonaukowej potwierdzają np. badania W.Goriszowskiego - zob. tenże: *Książka a wychowanie...*, s.171.

młodzieży pytanie: Czego nauczyłeś się w bibliotece publicznej?¹⁴ Wyniki tego sprawdzianu ujawnia następująca tabela:

Tabela 13

Kompetencje czytelnicze respondentów

Kompetencje czytelnicze		I etap	II etap
1.	obcowanie, właściwe obchodzenie się z książką	33,8 proc.	42,6 proc.
2.	sprawne poszukiwanie potrzebnych informacji	54,3 proc.	53,7 proc.
3	korzystanie z katalogów i kartotek	30,0 proc.	40,4 proc.
4	umiejętność wyboru literatury	33,4 proc.	39,2 proc.
5	korzystanie z materiałów uzupełniających tekst główny (przypisy, aneksy) i aparatu pomocniczego książki (indeksy, słowniki użytych terminów, objaśnienia skrótów, spisy treści itp.)	15,0 proc.	19,7 proc.
6	poszerzanie wiedzy faktograficznej poprzez udział w prelekcjach, odczytach, oglądaniu wystaw itp.	3,4 proc.	8,3 proc.
7	niczego się nie nauczyłem	-	5,1 proc.

Jak widzimy, w badaniach młodzież deklaruje przede wszystkim kompetencje biblioteczne i bibliograficzne.

Do kompetencji bibliotecznych i bibliograficznych należy umiejętność poszukiwania dokumentów za pośrednictwem odpowiednich narzędzi i nośników informacji, takich jak np. katalogi, kartoteki, bibliografie. Wszystkie badane biblioteki posiadały katalog alfabetyczny oraz jeden z katalogów rzeczowych - najczęściej systematyczny w układzie UKD. W opinii bibliotekarzy z tego ostatniego młodzież korzysta niezbyt często. Dużo większą popularnością cieszą się kartoteki tematyczne. Dogodny układ kartotek oraz uwzględnienie w nich artykułów z czasopism sprawia, iż są one wykorzystywane przez młodzież, np. szkół medycznych. We wszystkich badanych szkołach medycznych bibliotekarze podkreślali częste zagłębienie do kartotek z zakresu związanego z kształceniem pielęgniarek, położnych itd. Ma to znaczenie tym większe,

¹⁴ Pyt. nr 17 I-go etapu i pyt. nr 20 II-go etapu badań.

że młodzież niezbyt często i systematycznie czyta periodyki. W takiej sytuacji kartoteki są nierzadko jedynym źródłem dotarcia do aktualnej literatury na dany temat.

W różnych bibliotekach istnieją różne rodzaje kartotek, które tworzy się w zależności od potrzeb czytelniczych. Przykładowo Biblioteka Publiczna Gminy Złotów z siedzibą w Radawnicy prowadzi następujące kartoteki:

- kartotekę bibliografii, wskazującą bibliografie znajdujące się w bibliotece,
- pomocniczą do nauki o literaturze z układem według epok literackich, wskazującą pisarzy i ich utwory oraz omówienia i komentarze,
- pomocniczą do działu poezji i dramatu zawierającą karty częściowe dzieł zbiorowych, wskazującą pisarzy, poetów i ich utwory w dziełach zbiorowych i antologiach,
- regionalną, a w niej oddzielną kartotekę wskazującą dokumenty dotyczące biblioteki - między innymi życia i działalności ks.dra Bolestawa Domańskiego
- patrona biblioteki,
- osobową,
- zagadnień fachowych, obejmującą problemy teorii praktyki bibliotekarskiej, kształcenia, organizacji i metodyki pracy z czytelnikiem oraz lekcji bibliotecznych,
- materiałów repertuarowych, w której karty ułożone są według haseł, rocznic i świąt państwowych.

Młodzi czytelnicy w tej bibliotece chętnie i często posługują się tymi kartotekami, widząc w nich niezastąpioną pomoc w swych poszukiwaniach. Oczywiście, kartoteki są również nieocenioną pomocą dla samych bibliotekarzy w ich działalności informacyjnej.

Wykorzystaniu biblioteki publicznej jako pracowni heurystycznej sprzyjają księgozbiory podręczne dobrze wyposażone w różnego rodzaju informatory, takie jak: słowniki, encyklopedie, bibliografie i inne. Przypomnijmy, iż wykorzystanie przez młodzież słowników i encyklopedii jest dość spore (przyznała się do tego 1/4 czytelników) i uplasowało się ono na trzeciej pozycji (po literaturze beletrystycznej i książce popularno-naukowej). Jeśli idzie o zaopatrzenie mniejszych bibliotek publicznych w różnego typu bibliografie, w tych, w których prowadzono badania, stwierdzono ich brak. W owych przypadkach bibliotekarze odsyłali zainteresowanych do bibliotek wyższego szczebla.

Wszystko to razem (księgozbiór podręczny, zespół katalogów, kartoteki oraz inne formy informacji o bibliotece i jej zasobach) tworzy warsztat informacyjny biblioteki. Jego wartość organizacyjna i metodyczna ma bezpośredni wpływ na działalność biblioteki w zakresie przysposobienia czytelniczo-informacyjnego jej użytkowników.

W poszukiwaniach informacji w bibliotece może uczestniczyć bibliotekarz. Jest on z pewnością osobą najbardziej kompetentną przy kwerendach bibliotecznych (co znajduje się w danej bibliotece i jak z niej korzystać). Tego typu kwerend ze strony młodzieży jest sporo. Pozostałe kwerendy to bibliograficzne i faktograficzne.

Na pytanie: "Czy podczas pobytu w bibliotece publicznej korzystasz z jakiegokolwiek pomocy bibliotekarza?" w I-szym etapie badań "tak" odpowiedziało

44,6% respondentów, "nie" 32,8%, nie udzieliło odpowiedzi 22,6 proc. respondentów. Analogicznie w etapie II-gim "tak" - 49,1 proc., "nie" - 35,7 proc., brak odpowiedzi - 15,3 proc.

Jako uzasadnienie u odpowiadających "nie" najczęściej (15,4 proc. wszystkich wypowiedzi II-go etapu) padały argumenty typu: sam się orientuję, sam sobie radzę, nie jest mi to potrzebne, nie widzę potrzeby, nie jest to konieczne itp. "W bibliotece publicznej bardzo dobrze oznaczone są działy czytelnicze, w związku z tym pomoc bibliotekarza jest zbędna" (T TS III,6); "Nie korzystam, gdyż wszystko jest opisane" (In LM Ic,15); "Wystarczy umiejętność korzystania z katalogów" (In LO III,17); "Są instrukcje i spisy jak korzystać z biblioteki (In LO IIIbc,14); "Mam dostateczne wykształcenie (praktyka szkolna w PBW)" (P LO III,11); "Wystarczają mi informacje o bibliotekoznawstwie zdobywane w szkole" (B WBPF1,7); "Jestem obeznany" (B ZSS II,11); "Wszystko wiem sam" (Z LO IVbc,6).

Ci młodzi czytelnicy, którzy korzystają z pomocy bibliotekarza motywują to przeważnie (11,2% odpowiedzi) w ten sposób: "Ponieważ nie wiem, gdzie dana pozycja się znajduje" (T LO IV og,20); "Aby szybciej znaleźć poszukiwaną pozycję" (P LO III og,18); "Czas to pieniądź" (T LO IVog,11); "Korzystam z jego rad, umie doradzić (In CKU ŚSZ,4); "Lubię bibliotekarza, który potrafi udzielić wszechstronnej informacji" (In CKU ŚSZ,3), "Lubię bibliotekarza, który potrafi wskazać ciekawe pozycje, proszę o zaproponowanie ciekawej książki" (In CKU ŚSZ,9); "Zna moje zainteresowania i doradza wybór" (Z LO IVbc,15); Jest najlepiej zorientowany w tematyce księgozbioru" (R UL,5); "Jest na bieżąco informowany o nowościach" (Z MPB,8); "Bibliotekarka informuje mnie o nowościach, poleca tę czy inną pozycję" (R UL,26); "Lubię z nim dyskutować, np. na temat przeczytanej książki" (R GBP,1).

Opisując na czym polega pomoc bibliotekarza, młodzież najczęściej (18,8 proc. respondentów) wymienia pomoc i doradztwo w wyszukiwaniu odpowiednich (ciekawych) pozycji, dobre ukierunkowywanie poszukiwań, wskazywanie źródeł itp. Rzuci się jednak w oczy fakt, iż tylko 0,8 proc. ankietowanych stwierdziło, że bibliotekarz uczy korzystania z katalogów, kartotek itp. W opinii piszącej jest to stanowczo za mało, chociaż jak widzieliśmy wyżej, część młodzieży wiedzę tę zyskała wcześniej, np. na lekcjach bibliotecznych, przysposobienia czytelniczego i informacyjnego w szkole.

Trzeba powiedzieć, że wiele młodzieży (ok.18 proc.) ocenia pozytywnie pomoc bibliotekarza i uważa, iż jest ona potrzebna, a nawet "Nieodzowna." (P LO III,27).

Coraz większą rolę w bibliotece odgrywa czytelnia. Wypożyczanie poza obryb biblioteki nie zaspokaja wszystkich potrzeb czytelnika. Czytelnia jest niezbędnym zapleczem dla edukacji czytelniczej i informacyjnej. Praca w czytelniku stwarza warunki do kształtowania nawyków kulturalnego obcowania z książką i prasą, uczy techniki pracy umysłowej przy możliwości korzystania z księgozbioru podręcznego (tworzenie nawyku korzystania z informatorów, encyklope-

dii i słowników w trakcie pracy umysłowej), daje młodzieży szerokie możliwości nabywania doświadczenia intelektualnego, przyzwyczajenia do pracy w ciszy, a jednocześnie stwarza możliwość kulturalnego organizowania wolnego czasu. Nie wszystkie biblioteki posiadają miejsca do korzystania ze zbiorów na miejscu. W badanych bibliotekach problem ten wyglądał w 1987 r. tak jak przedstawiono w tabeli 14.

Tabela 14

Prezencyjne udostępnianie zbiorów w bibliotekach¹⁵

Biblioteka	1	2	3	4
BPMiG Solec Kuj.	23	2060	2542	901
BPG Osielsko (łącznie)	6	104	156	-
RBP Inowrocław (łącznie)	288	24123	50803	4749
RBP Inowrocław (biblioteka miejska)	74	5538	8807	1134
RBP Inowrocław filia nr 1	28	3056	514	75
RBP Inowrocław filia nr 4	24	535	1430	-
RBP Inowrocław filia nr 6	6	274	5791	16
RBP Inowrocław filia nr 7	24	2245	5153	47
WBP Piła (miasto)	140	22088	43703	14098
WBP Piła (biblioteka miejska)	70	10522	23985	7116
MBP Złotów	37	6079	11358	3837
BPG Złotów (łącznie)	20	2278	2753	87
BPG Złotów (Radawnica)	8	1300	1091	87
BPMiG Trzcianka (miasto)	40	2041	6947	462

Trzeba tu zwrócić uwagę, iż powyższe dane nie odnoszą się do wyodrębnionej kategorii młodzieżowych użytkowników biblioteki (brak tego typu informacji), lecz do wszystkich korzystających. O tym jednak, że młodzież korzysta z czytelni, dowiadujemy się pośrednio z jej deklaracji wyrażonych w ankiecie, w których - jako jedno z częściej wykorzystywanych źródeł informacji - młodzież podaje różnego rodzaju informatory (encyklopedie, słowniki), które przeważnie udostępnia się tylko metodą prezencyjną.

¹⁵ Przyjęte oznaczenia: 1 - miejsce do korzystania ze zbiorów na miejscu, 2 - odwiedziny, 3 - książki i czasopisma udostępniane na miejscu, 4 - liczba udzielonych informacji bibliograficznych.

Duża liczba odwiedzin oraz książek i czasopism udostępnianych na miejscu - zilustrowana w tabeli powyżej - uzasadnia potrzebę istnienia wygodnej czytelnicy, która stwarzałaby warunki do pracy intelektualnej. Poprawa sytuacji, szczególnie w bibliotekach wiejskich i niektórych filiach, które posiadają tylko tzw. kąciaki czytelnicze (2-4 miejsca), bardzo by się przydała. Niektórzy młodzi respondenci wypowiadali się, że chętnie popracowaliby na miejscu, gdyby było wygodniej (nie tak ciasno) i gdyby bardziej zadbano o estetykę (wystrój) tych pomieszczeń.

Kształtowanie kultury czytelniczej uczniów i kształcenie ich jako użytkowników informacji w bibliotece publicznej jest obszernym fragmentem pracy pozaszkolnej. Nie jest to cel sam w sobie, lecz służy zarówno systemowi szkolnemu, jak i systemowi edukacji permanentnej.

Edukacja czytelnicza i informacyjna w bibliotece publicznej w odniesieniu do młodzieży starszej może i powinna w dużym stopniu bazować na procesie dydaktyczno-wychowawczym, realizowanym przez system szkolny. Centralnym zadaniem przedmiotu: "Przysposobienie czytelnicze i informacyjne" w szkole jest kształcenie umiejętności związanych z książką i innymi źródłami wiedzy, a więc umiejętności niezbędnych do racjonalnego wykorzystywania różnego rodzaju dokumentów, bibliotek itp.¹⁶ Program ten spełni swoje zadania pod warunkiem, że umiejętności będą stale ćwiczone i doskonalone. Te właśnie umiejętności biblioteka publiczna wykorzystuje (powinna) do tworzenia pożądanych postaw (względnie trwałych zachowań wobec książki, biblioteki), a następnie nawyków (wyuczonych składników świadomej działalności czytelnika, będących rezultatem wiele razy powtarzających, stopniowo automatyzujących się czynności).¹⁷ Zdobyte umiejętności są ważnym czynnikiem wzmacniającym czynnościową stronę postaw młodzieży.

Jak pokazały badania, biblioteki publiczne są sprzyjającym terenem, na którym zdobyte w szkole umiejętności można ćwiczyć i doskonalić. Świadczy o tym chociażby fakt, iż powyżej 50 proc. uczniów wymieniło bibliotekę publiczną jako instytucję, w której można nauczyć się sprawnego poszukiwania informacji. Sprzyja temu bardziej rozbudowany niż w szkole aparat informacyjny biblioteki¹⁸ (kartoteki, katalogi, księgozbiór podręczny), odrębna czytelnia oraz

16 Podstawowym zadaniem biblioteki szkolnej w procesie dydaktyczno-wychowawczym jest rozwijanie kultury czytelniczej oraz przygotowanie uczniów do korzystania z informacji naukowej, w szczególności do korzystania z innych bibliotek i ośrodków informacji. - *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 13 maja 1983 r. w sprawie programu pracy bibliotek szkolnych w resorcie oświaty i wychowania*. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania nr 5, poz 31, s.93.

17 Na podstawie definicji W.Okonio: *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 1984 (zob. odpowiednie hasła).

18 "Niewielkie księgozbiory podręczne, a także niewielka liczba kartotek przy braku katalogu zbiorów innych bibliotek sąsiednich (katalogów centralnych) powodują, że biblioteki szkolne nie pełnią funkcji centrum informacyjnego o dokumentach." - M.Drzewiecki: *Biblioteki szkolne i pedagogiczne w Polsce. Rola w procesie dydaktycznym i miejsce w krajowej sieci biblioteczno-informacyjnej*. Warszawa 1990, s.118.

kadra bibliotekarzy, z której pomocy korzysta w bibliotekach publicznych ponad 40 proc. młodzieżowych czytelników.

3. Działalność oświatowa bibliotek publicznych

Działalność oświatowa bibliotek w najnowszej literaturze rozumiana jest jako popularyzacja wiedzy i w tym znaczeniu stanowi jedną z istotnych form ich pracy. Przyjmując za kryteria podziału, nie cel, jakiemu ma służyć informacja, a sposób jej przekazywania, wyodrębnia się trzy rodzaje form oddziaływania zbiorowego:

- formy, w których podstawą jest żywe słowo bibliotekarza lub prelegenta,
- formy wizualne,
- formy opierające się na słowie drukowanym.¹⁹

W tym rozdziale zajmiemy się dwiema pierwszymi formami, co w dużym stopniu podyktowane jest zgromadzonym materiałem empirycznym. Spróbujemy odpowiedzieć, czy biblioteki faktycznie realizują możliwości oddziaływania w tym zakresie i z jakim spotykają się odbiorem ze strony młodzieży. Jak biblioteka, wykorzystując formy działalności oświatowej, wypełnia czas wolny młodzieży?

Współczesna biblioteka operuje nie tylko słowem pisanym, lecz i mówionym. Oddziaływanie za pomocą żywego słowa jest bardzo skuteczne, ale jednocześnie trudne w poprawnej realizacji. Słowo wymaga nie tylko logicznie uporządkowanych wiadomości rzeczowych, ale także odpowiedniej formy przekazu. Do form propagandy słownej należą prelekcje, odczyty, pogadanki, spotkania autorskie itp.

Najczęściej i najchętniej wykorzystywaną w bibliotekach metodą przekazywania treści, ze względu na łatwość jej odbioru i komunikatywność,²⁰ jest propaganda wizualna. Graficzny przekaz w postaci wystaw, gazetek, haseł jest doskonałą formą propagowania czytelnictwa, okazją do utrwalania i wzmacniania przekazywanych treści, oraz często pretekstem do wnikliwego poznania literackich gustów czytelnika i zorientowania się w jego potrzebach w tej dziedzinie.

Dla ilustracji omawianych form pracy biblioteki podaje się rozmiary działań oświatowych podejmowanych w roku 1988 przez badane biblioteki woj. pilskiego.²¹

¹⁹ Z. Kolanowska: *Działalność informacyjna bibliotek publicznych. Poradnik metodyczny*. Warszawa 1985, s.69.

²⁰ 80-90 proc. ogółu wrażeń z otoczenia odbiera się za pomocą wzroku, 5-10 proc. za pomocą słuchu, a na wszystkie inne receptory przypada łącznie najwyżej 10 proc. wrażeń. - *Ibidem*, s.72.

²¹ W dokumentacji bibliotek formy te ujmuje się jako działalność oświatowo-wychowawczą.

Tabela 15

Działalność oświatowa bibliotek woj. pińskiego w 1988r.²²

rodzaj działalności Biblioteka	wystawy			drobne ekspozycje			spotkania autorskie		
	og	M	W	og	M	W	og	M	W
WBP Piła (miasto)	89	89	-	28	28	-	69	69	-
BPMiG Trzcianka	3	3	-	320	86	234	-	-	-
BPG Złotów (Radawnica)	-	-	-	35	-	35	3	-	3
biblioteki województwa	529	421	108	3832	1575	2257	182	141	41

rodzaj działalności Biblioteka	odczyty prelekcje			wieczory baśni			lekcje biblioteczne		
	og	M	W	og	M	W	og	M	W
WBP Piła (miasto)	20	20	-	96	96	-	48	48	-
BPMiG Trzcianka	39	29	10	42	14	28	10	5	5
BPG Złotów (Radawnica)	3	-	3	16	-	16	19	-	19
biblioteki województwa	378	199	179	1499	644	855	645	307	338

rodzaj działalności Biblioteka	wycieczki do bibliotek			inne formy		
	og	M	W	og	M	W
WBP Piła (miasto)	91	91	-	153	153	-
BPMiG Trzcianka	73	54	19	243	138	105
BPG Złotów (Radawnica)	14	-	14	24	-	24
biblioteki województwa	695	367	328	3737	1370	2367

²² Og.=ogółem, M=miasto, W=wieś.

Źródło: Teczka "GUS 1988" w dziale instrukcyjno-metodycznym WBP w Pile.

Szczególną okazję do zaktywizowania działań bibliotek na rzecz upowszechniania książki i czytelnictwa dają Dni Oświaty Książki i Prasy przypadające w maju. W bibliotekach woj. pińskiego tylko w maju 1988 r. odbyły się: 92 spotkania autorskie, 172 wystawy, wystawki i drobne ekspozycje, 247 lekcji bibliotecznych, 239 wycieczek do bibliotek itd.²³

Wyniki badań pokazują, że badana młodzież woj. bydgoskiego i pińskiego uczestniczy w prelekcjach, odczytach, spotkaniach autorskich organizowanych przez biblioteki publiczne jedynie w 14,6 proc., przy czym młodzież woj. bydgoskiego zainteresowana tego typu działalnością biblioteki stanowiła tylko 10,6 proc. ankietowanych z tego województwa, a z woj. pińskiego odpowiednio 18,1 proc. Spośród ankietowanych 9,3 proc. dostrzegło, iż tego typu imprezy są ciekawe, pożyteczne, poznawcze, iż "zawsze da się coś z tego zapamiętać" (Z LM IVbc, 4), "jest okazja by poznać ciekawych ludzi" (In LO III,6), "...podyskutować z nimi" (R UL 19), "interesująca forma wprowadzenia w daną tematykę czy twórczość danego autora" (B TM Va,3), "...przybliży mnie do literatury, którą tak słabo znam" (Z LM IVbc,21), "Chcę bliżej poznać autora i zrozumieć jego książkę" (In LO III,1), "Autor książek interesuje mnie również od tej strony, jakim jest człowiekiem w normalnym życiu" (In LO III,21).

Wnikając w odpowiedzi młodzieży, zauważa się, iż żaden z respondentów nie podkreślił korzyści metodologicznych, kształcących sposób korzystania z tego typu audialnych źródeł wiedzy, a jedynie konkretne, już wymierne tego efekty - czyli samą wiedzę (o autorze, literaturze itp.). Mówiąc o korzyściach metodologicznych, mamy tu przede wszystkim na myśli, np. doskonalenie percepcji słuchowej, wyrabianie koncentracji uwagi, zmuszanie do myślenia i ćwiczenie umiejętności konspektowania wykładu.

75,2 proc. ankietowanych osób przyznało się, że nie uczestniczy w formach pracy biblioteki, operujących słowem mówionym. Najwięcej (19 proc.) respondentów tłumaczyło to brakiem czasu lub brakiem możliwości skorzystania, np. "imprezy są organizowane w trakcie nauki szkolnej" (Z TM III,15). Drugą w kolejności (14,3 proc.) przyczyną było kategoryczne stwierdzenie braku takiej działalności. Ankietowani mówili o tym, iż biblioteka nie organizuje "czegoś takiego", imprezy takie nie mają miejsca, a następnie (7,1 proc.) wypowiadali się w sensie podobnym: nic mi o tym nie wiadomo, nie słyszałem o nich, słaba reklama tych imprez.²⁴

Co ponadto robią biblioteki publiczne, jeśli idzie o reklamę i propagandę książki? Jedną z form, która pomaga bibliotekarzom w rozpoznawaniu potrzeb czytelnich jest przygotowanie odpowiednich ekspozycji publikacji na dany temat. Mogą one zwrócić uwagę czytelnika na interesujący go dział księgozbioru, dając z kolei bibliotekarzowi możliwość zorientowania się bardziej szczegółowo

²³ Zob. Sprawozdanie z obchodów Dni Kultury, Oświaty, Książki i Prasy w bibliotekach publicznych woj. pińskiego. Maj 1988. Teczka: Dni Oświaty..., pismo nr 62/34/88 (WBP Piła).

²⁴ Pyt.nr 15 II-go etapu badań.

w poszukiwaniach i potrzebach czytelnika.²⁵ Analiza dokumentacji bibliotek pokazała, że liczba wystaw i gazetek przez nie urządzanych jest dość zróżnicowana - od przeszło pięćdziesięciu²⁶ do kilkunastu w skali roku, tj. przeciętnie 1 raz w miesiącu.²⁷ Tematycznie są one związane głównie z obchodami okolicznościowymi i imprezami organizowanymi przez bibliotekę (np. spotkanie z pisarzem).²⁸ Dość rzadko organizuje się wystawy nowości (nowych nabytków), bestsellerów, książek wartych polecenia - z rekomendacjami (recenzjami) ze strony bibliotekarzy. W tym zakresie potrzeby młodzieżowych czytelników są nadal nie zaspokojone.

W opinii 337 respondentów II-go etapu (57,2 proc.) biblioteki organizują wizualne formy informacji (gazetki, wystawy), 156 osób (26,5 proc.) twierdzi, iż w bibliotekach nie ma tego typu działalności. Wśród tych pierwszych aż 10 proc. respondentów na pytanie o to, jakie ostatnio oglądał i co one mu dały, odpowiedziało, iż nie pamiętają, nie zwrócili na to uwagi, nigdy się nie przyglądali, nie mają czasu itp. Jednak najwięcej osób - 65 (tj. 11 proc.) uznało ich wartości poznawcze - pogłębianie wiadomości, rozszerzenie światopoglądu, zaspokojenie ciekawości, poznanie określonych wydawnictw itp. 31 osób (5,3 proc.) stwierdziło, iż nic im nie dają, są bezwartościowe, chociaż doceniono i wkład pracy bibliotekarza, i to, że czasami ładnie wyglądają. W dalszej kolejności mówiono, iż są ubogie, nieciekawe, nudne, nie są adresowane do młodzieży (3,6 proc.) oraz, że zachęcają do czytania, mobilizują do uzupełniania wiedzy, przypominają o rocznicach, imprezach itp. (2,9 proc.).²⁹

Na pytanie o ocenę tego, co oferuje im biblioteka, najliczniejsze wypowiedzi kształtowały się następująco: 16,8 proc. (94 osoby) oceniło bibliotekę na poziomie średnim, twierdząc, iż zawsze znajdzie się coś dobrego, "Biblioteki mają dużo do zaoferowania, mogą zaspokoić każde gusta" (Z TM III,9); "Dobra propozycja dla tych, co nie mają co ze sobą zrobić poza pracą" (Z LM IVb,17). 12,4 proc. (73 osoby) oceniły bibliotekę zdecydowanie pozytywnie, bardzo dobrze, "Jest to bardzo dobra forma aktywności" (Z LM IVb,1). 10,9% (64 osoby) oceniły działania biblioteki w tym względzie jako niewystarczające, poniżej oczekiwań, skromne, ubogie itp. "Jako formy pracy już sprawdzone, ale takie, które już się nudzą" (Z MBP,7); "Mimo wszystko jest to za mało w stosunku do zapotrzebowania społecznego. Również reklama spotkań jest niewystarczająca" (R UL,19); "Uważam bibliotekę za budynek, gdzie mogę znaleźć ciekawą książkę i to wszystko." (Z TM III,13).

25 M.Koziołkowska: *Wychowawcza rola biblioteki publicznej (Filia dla dorosłych nr 24 i dziecięca nr 9)*. "Bibliotekarz Lubelski" 1979 nr 3/4, s.3.

26 Np. w BPMiG w Trzciance - zob. Sprawozdanie opisowe z działalności czytelnicy za 1987 r. (maszynopis). Teczka: GUS 1987.

27 Np. w BPMiG w Solcu Kujawskim - zob. Dziennik biblioteki publicznej 1987 r.

28 Zob. np. Zestawienie wystaw i gazetek sporządzonych przez BPMiG w Trzciance w 1987 r. - aneks zał. nr 6.

29 Pyt. nr 14 II-go etapu.

Dostosowanie działalności oświatowej biblioteki publicznej do potrzeb środowiska młodzieżowego stawia bibliotekę w roli jednego z organizatorów czasu wolnego młodzieży. Pozytywnym tego wymiarem jest integracja środowiska młodzieżowego, np. poprzez możliwość spotkania się ze sobą i z różnymi ciekawymi ludźmi, dyskusowania, prezentacji swoich zapamiętań, wspólnego, miłego i pożytecznego spędzania czasu.

Badanie pozycji biblioteki wśród instytucji organizujących czas wolny młodzieży wykazało, co następuje: w I-szym etapie badań respondenci otrzymali pytanie: Co sądzisz o zorganizowanych w Twojej miejscowości formach spędzania czasu wolnego...? Która z nich najbardziej Ci odpowiada? (Uszereguj, określając je liczbami arabskimi).³⁰ 196 respondentów (16,6 proc.) na pierwszym miejscu wymieniło biblioteki i czytelnie. Konkurencyjne dla nich okazały się jedynie kluby młodzieżowe (także sportowe), które na pierwszym miejscu postawiły aż 302 osoby (25,5 proc. respondentów). W dalszej kolejności na pierwszym miejscu ułożono domy kultury -147 głosów (12,7 proc.), koła zainteresowań (naukowe) - 109 (9,2 proc.), organizacje młodzieżowe - 90 (7,6 proc.), świetlice - 76 (6,4 proc.). Ta sama kolejność występuje przy braniu pod uwagę łącznie pierwszej i drugiej rangi nadanej bibliotekom i czytelniom. Ostatnią, ósmą lokatę, nadały bibliotece tylko dwie osoby (0,2 proc.). Rozkład odpowiedzi w obu badanych województwach ułożył się w tej samej kolejności i mniej więcej na tym samym poziomie.

W świetle powyższych wyników nie można jednak uznać, że to właśnie bibliotekę młodzież stawia tak wysoko w organizacji czasu wolnego. Trzeba wyraźnie zaznaczyć, iż wielu respondentów podkreśliło fakt, iż taki, a nie inny układ wynika z tego, iż w danej miejscowości nierzadko poza biblioteką (szkolną czy gminną) po prostu nie działały inne instytucje, nie było innych możliwych form spędzania wolnego czasu. Dotyczy to przede wszystkim mieszkańców wsi i małych miejscowości. Dla jasności należy tu dodać, iż zarówno w I-szym jak i w II-gim etapie udział wzięła mniej więcej równa część respondentów pochodzących ze wsi (ponad 20 proc.).

Drugi etap³¹ wykazuje jednak pewne odchylenie od wyników I-go etapu. Biblioteki i czytelnie z pozycji drugiej spadły na pozycję trzecią - 54 głosy (9,2 proc.). Wyprzedziły je domy kultury - 62 osoby (10,5 proc.) i jednym głosem kluby młodzieżowe (także sportowe) - 55 (9,3 proc.). Biorąc pod uwagę głosy nadane poszczególnym instytucjom i organizacjom w randze I i II łącznie, na pierwszym miejscu nadal utrzymały się domy kultury (27,5 proc.), na drugim pojawiły się świetlice (20,6 proc.), na trzecim kluby młodzieżowe (w tym sportowe) - 20,3 proc., na czwartym koła zainteresowań lub naukowe (15,6 proc.) i dopiero na piątym biblioteki i czytelnie (15 proc.). W sumie niewiele osób uzasadniło swój wybór, tj. tylko 34,6 proc. badanych. Rozkład odpowiedzi był dość

³⁰ Pyt. nr 19.

³¹ Pyt. nr 23. Tu, dla większej jasności nieco inaczej sformulowano polecenie (pyt. tzw. rangowe), pozostawiając wybór tych samych możliwości.

mocno zróżnicowany - oprócz kategorii "inne" najwięcej osób ceniło sobie możliwość spotkania z rówieśnikami i innymi ciekawymi ludźmi, miłe spędzenie czasu (5,1 proc.) oraz dobry, ciekawy, urozmaicony program, twierdząc, że te formy pracy są najlepsze (4,6 proc.). Tylko 1,4 proc. stwierdziło, że tego typu możliwości jest stanowczo za mało lub z żalem - że jedynie te istnieją

Badania wykazują więc, iż biblioteka może być ważnym organizatorem czasu wolnego głównie w małych miejscowościach, w których młodzieży brakuje różnych innych form spędzania czasu wolnego od pracy i nauki. Wykazały jednak również, że tam, gdzie młodzież może działać w kołach naukowych, klubach zainteresowań, spotkać się z rówieśnikami itp., biblioteka nie jest dla młodzieży aż tak bardzo atrakcyjna i konkurencyjna - Przykładowo respondenci mówią, jak następuje: "We własnym zakresie potrafię o wiele lepiej zorganizować sobie czas wolny i mile go spędzić" (B TE Va,18); "Nie wiem dlaczego tylko instytucje kościelne mają czas i chęć przekazywania i zorganizowania czegokolwiek." (R UL,30). W tym układzie pozostają bibliotekom dwie możliwości: uatrakcyjnić swą działalność w zakresie organizacji czasu wolnego, bądź też wycofać się z pełnienia tej funkcji. Trzeba wyraźnie powiedzieć, że dla "dobra" czytelnictwa, biblioteki publiczne muszą z przytoczonych możliwości wybrać wariant pierwszy. Oferta ta musi być bardziej zdecydowana, spotykało się bowiem i takie wypowiedzi: "Nie potrafią zachęcić" (B TE Va,11); "Działalność kulturalna w mojej miejscowości jest niewystarczająca, by można było wypełnić tę rubrykę. By uczestniczyć w życiu kulturalnym trzeba wyjechać do innej większej miejscowości" (T LO IVog,13); "Żadne z tych instytucji nie organizują czasu wolnego, przynajmniej nie słyszałem" (T LO IVog,14). Gdy weźmiemy pod uwagę, iż dwie ostatnie wypowiedzi dotyczą np. Trzcianki i skonfrontujemy je z tym, co o działalności biblioteki publicznej mówią dokumenty, a o działalności Trzcianeckiego Domu Kultury (TDK) jego dyrekcja i inni respondenci, np. "Dom Kultury organizuje odczyty, prelekcje, dyskoteki, wystawy malarskie" (T TS II mech.,2) widzimy, iż ocena młodzieży nie jest wykładnią faktycznych działań kulturalnych jakichkolwiek placówek oświatowych, w tym także biblioteki. Często brak zainteresowania ze strony młodzieży wypacza obraz rzeczywistości.

Ogólnie można powiedzieć, iż biblioteki stosują różne formy działalności oświatowej. Ważnym wymiarem tej działalności jest wyjście poza "wnętrze" biblioteki (tj. oddziaływanie nie tylko na własnych czytelników) i możliwość działania na czytelników potencjalnych, na środowisko, w którym biblioteka pracuje. Wiele form działalności występujących w bibliotece nie odpowiada jednak zapotrzebowaniu środowiska młodzieżowego. - Czasami dostosowane są one poziomem do czytelników znacznie młodszych, nieraz są w stanie zainteresować tylko dorosłych, a kiedy indziej dominuje znów schematyczność i tradycyjność stosowanych form, nie widać dbałości o rzetelność przygotowań organizacyjnych. W opinii młodzieży popularyzacja wiedzy w bibliotece publicznej jest ofertą zbyt mało atrakcyjną, brakuje nowości, zmienności i oryginalności poszczególnych form oddziaływania. Stąd też trzy czwarte młodzieżowych czytelników nie znajduje czasu na proponowane przez bibliotekę formy. Wpływa to na nie najwyższą ocenę działań biblioteki w tym zakresie (tylko 12 proc. mło-

dzieży dało bibliotece notę zdecydowanie pozytywną). Tylko tam, gdzie biblioteka nie ma konkurencji, przyjmowana jest jako najlepsza, bo jedyna, instytucja kulturalno-oświatowa.

Jeżeli biblioteki publiczne nie dostosują swojej oferty znacznie bardziej do czytelnika młodzieżowego, już wkrótce - na polu popularyzacji wiedzy poprzez słowo mówione i propagandę wizualną - przestaną się liczyć. Bardzo niekorzystnym tego skutkiem może być spadek czytelnictwa. Większość młodych ludzi to jeszcze nie wyrobieni czytelnicy. Pozbawieni "wzmocnienia" drogą słowa drukowanego i kierowania ich zainteresowań na rzeczy godne uwagi, bądź to zagubią swój czytelniczy zapał, bądź też wymagać będą znacznie bardziej wyłożonej pracy indywidualnej z bibliotekarzem.

4. Bibliotekarz - pośrednik w edukacji młodzieży

Nie wszyscy bibliotekarze (pracownicy zatrudnieni zawodowo w bibliotekarstwie) mają styczność z użytkownikami (np. bibliotekarze z działu gromadzenia i opracowania, pracownicy administracji). Wszystkie jednak czynności zawodowe wykonywane są w aspekcie służby na rzecz czytelnika. Dopiero kontakt z czytelnikiem czyni widocznym efekt bibliotekarskiej pracy, unaocznia jej sens. Mówiąc o pośredniczeniu bibliotekarza w edukacji młodzieży, bierzemy pod uwagę tych pracowników biblioteki, którzy mają bezpośredni kontakt z czytelnikami, a więc głównie w działach udostępniania i informacji oraz bibliotekarzy filii i punktów bibliotecznych, którzy najczęściej wszystkie funkcje wypełniają sami.

Już powyższe rozróżnienie wskazuje, iż możliwości kontaktu z czytelnikiem, poświęcanie mu pewnej ilości czasu i uwagi są bardzo nierówne - w zależności od wielkości i stopnia organizacji biblioteki. W najtrudniejszej sytuacji są pracownicy 1-2 osobowych placówek, na których spoczywa cały ciężar prowadzenia działalności bibliotecznej. Najczęściej prowadzą oni także placówki słabsze pod względem lokalowym, sprzętowym, urozmaicenia i wielkości zbiorów. Tymczasem biblioteka - jako miejsce pracy bibliotekarza - w znacznym stopniu kreuje i modyfikuje jego poczynania. Np. bibliotekarz dysponujący bardzo skromnym warsztatem informacyjnym, nie jest w stanie, w wystarczającym stopniu, odpowiedzieć na kwerendy użytkowników. Złe warunki lokalowe, brak czytelni nie sprzyjają tworzeniu dobrej atmosfery pracy umysłowej. Brak możliwości prowadzenia działalności oświatowej osłabia działanie biblioteki na polu rozwijania czytelnictwa.

Ogromnie ważna w rozpatrywanej kwestii jest osobowość bibliotekarza, jego wiedza i kwalifikacje oraz zaangażowanie w pracę zawodową. Możliwości wpływania bibliotekarza na czytelnicze wybory są często ograniczone i zależne od autorytetu, jakim cieszy się on w określonym środowisku.

Zdania młodzieży na temat roli bibliotekarza w ich własnym życiu i kształtowaniu osobowości młodego czytelnika w ogóle (pyt.nr 18 ankiety II) są zróżnicowane i podzielone. Najwięcej respondentów (19,4 proc.) stwierdziło, iż bibliotekarz nie odgrywa, czy też w ich życiu nie odegrał żadnej roli. Wypowiadano się, iż jest niepotrzebny, bez znaczenia, że nie jest autorytetem: "Jest

on niepotrzebny (T TS III,2); "Jest zupełnie zbyteczny. Uważam, że biblioteki mogłyby doskonale obejść się bez bibliotekarza" (T TS III,8); "Z moich obserwacji wynika, że bibliotekarz to tylko człowiek przebywający kilka godzin w bibliotece" (In LO III,6); "Nie spotkałam jeszcze "prawdziwego" bibliotekarza, który potrafiłby pomóc, nakierować, zachęcić. Uważam, że człowiek, który by to potrafił miałby duży wpływ na młodego czytelnika (R UL,35); "Od tego są katalogi, bibliotekarz to jedynie zbędny biurokrata" (In LO III,1); "Ja za bibliotekarza uważam osoby wyciągające i wciągające wypożyczoną książkę na spis, a więc bibliotekarz w moim życiu nie spełnia żadnej roli" (T TS III,6); "Nie jest dla mnie żądanym autorytetem. Osobowość młodego człowieka kształtuje książka, a nie bibliotekarz" (T LO III,10). Także w I-szym etapie ankietowania sposób wypowiedzi był taki sam "nie odgrywa żadnej roli" (Z LO IVbc,12); "Uważam, że bibliotekarz absolutnie nie kształtuje osobowości młodego człowieka. Jest to moim zdaniem absurdalne, aby człowiek, z którym spotykam się 10-20 minut raz na 3 tygodnie, bez bardziej rozwiniętego dialogu, wpływał na moją osobowość" (Z LO IIIbf,13).

Przeszło połowa tych, którzy uważają, iż bibliotekarz nie odgrywa żadnej roli i jest niepotrzebny, stwierdziła w późniejszych wypowiedziach, iż biblioteka w ogóle nie pełni funkcji wychowawczej. Można by z tego wyciągnąć wniosek, że taki stan rzeczy powodowany jest brakiem autorytetu bibliotekarza-wychowawcy (tylko 3 osoby na 589 ankietowanych w II etapie uważają, że biblioteka realizuje funkcję wychowawczą poprzez bibliotekarzy).

5,4 proc. respondentów mówiło o małej lub znikomej roli bibliotekarza: "Wpływ jego jest bardzo niewielki (jedynie może na kulturę bycia w czytelnii)" (B TE Va,3); "Nie odgrywa większej roli niż pozostali otaczający ludzie" (R UL,9,30); "Nie ma on dużego wpływu" (T TS III,12,13). W I-szym etapie pojawiły się zdania: "W moim życiu bibliotekarz spełnia minimalną rolę polegającą na wypożyczeniu mi książki przeze mnie wybranej" (Z LO IIIbc,15); "Poprzez pozytywne wzory osobowość rozwija się we właściwym kierunku. Bibliotekarz nie odgrywa specjalnej roli (może poza tym, że uczy kultury)" (Z LO IIIbc,19).

Jak widzimy, obydwie kategorie łącznie stanowią ponad 20 proc. respondentów. Niemniej trzeba stwierdzić, że bardzo dużo młodzieży dostrzega w osobie bibliotekarza kogoś bardzo potrzebnego, pomocnego, czasami nawet niezastąpionego.

17,4 proc. młodzieży główną rolę bibliotekarza zauważa w pomocy i doradztwie przy wyborze materiałów - "Może wpływać on na to, że przeczytam książkę taką, po którą sama bym nie sięgnęła, a on mnie do tego zachęci" (In LM Ic,28); "Pomaga on w trafnym wyborze odpowiedniej książki" (T TS III,7); "Często od bibliotekarza zależy jakie książki staną się moimi ulubionymi..." (T TS III,7), a w I-szym etapie np. "Jest bardzo potrzebny, pomaga w doborze odpowiedniej lektury" (Z LO IIIbc,17); "Pomaga nam w wyborze książki, w odszukaniu odpowiednich materiałów do napisania pracy zadanej w szkole..." (Z LO IVbc,18); "Potrafi wpłynąć na wybór książki, która może coś wnieść do życia" (Z LO IIIbc,1).

11,0 proc. ankietowanych napisało, iż bibliotekarz pomaga (lub może pomóc) w rozwijaniu zainteresowań, kieruje upodobaniami: "może wpłynąć na rozwój zainteresowań czytelnika" (T LO IVog,11); w I-szym etapie: "To człowiek, który w razie potrzeby pomoże w wyborze książek, materiałów itp. Ale też pomaga w rozwijaniu zainteresowań" (Z LO IVbc,7); "Bibliotekarz z prawdziwego zdarzenia powinien znać czytelnika, umieć dzięki temu wybrać lub doradzić, polecić odpowiednią literaturę, orientować się w zainteresowaniach i uzdolnieniach czytelnika, pomagać je rozwijać" (Z LO IIIbc,13).

9,2 proc. młodzieży stwierdziło, iż rola bibliotekarza polega (lub może polegać) na kształtowaniu osobowości, postawy, światopoglądu czytelników biblioteki: "W kształtowaniu osobowości może i powinien mieć dużo miejsca - ukierunkowywać młodzież" (T LO IVog,29). W ankietach z I-szej tury pisano: "Poprzez wskazywanie różnych pozycji z różnej problematyki lub tego samego problemu z różnych punktów widzenia bibliotekarz może ukształtować osobowość młodego czytelnika. W moim życiu rola bibliotekarza ograniczała się do informacji" (Z LO IVbc,16); "Poprzez wybór odpowiedniej książki bibliotekarz może wpłynąć w pewnym stopniu na kształtowanie osobowości młodego człowieka" (Z LO IIIbc,8). Kilka osób twierdziło także: "Jeśli jest to osoba kompetentna, traktująca swój zawód poważnie, to jest ona potrzebna, bo w ten sposób staje się pomocnym pośrednikiem w naszej edukacji" (Z LO IIImf,2); "Jak każdy człowiek w swoim zawodzie jest odpowiedzialny za wychowanie młodzieży. Na młodzież może oddziaływać jego postawa, jaką przyjmuje wobec innych, zasób posiadanej wiedzy, zachowanie itp." (Z LO IIIbc,12).

Pewna ilościowo grupa młodzieży wystawia bibliotekarzom wręcz negatywne noty i w ten sposób jakoby manifestuje swoją niechęć do kontaktów z biblioteką. "Kto jak nie bibliotekarz (człowiek inteligentny, wykształcony) powinien stanowić wzór postępowania człowieka. Tymczasem często bibliotekarz jest opryskliwy, złośliwy i zgryźliwy. Jego postawa często powoduje to, że czytelnicy zniechęcają się do tego miejsca i przestają z niego korzystać" (Z LO IVbc,17); "Jego życzliwa postawa może być bardzo budująca. Niestety, zdarzają się "agresywni" bibliotekarze, którzy zniechęcają do korzystania z biblioteki" (Z LO IVbc,13); "Nic nasi bibliotekarze nie zachęcają, są bierni, "odwalają" swoją pracę" (Z LO IV bc,16). "Niektórzy pomagają w kształtowaniu prawidłowej postawy, inni zaś wypełniają swą pracę niesumienne - traktują ją jako przymus" (Z LO IVmf,14). Przyczyny powyższych postaw młodzieży mogą mieć różnorakie podłoże, bez wątpienia jednak ich źródło powstaje na płaszczyźnie bibliotekarz - czytelnik.

2,4 proc. badanej populacji uważa, że rola bibliotekarza zależy od jego charakteru, dobrej woli, wykształcenia i kompetencji, np. "To zależy od charakteru bibliotekarza, czy potrafi porozmawiać z wypożyczającymi i w jaki sposób poleci mu tematykę książek" (T LO IVog,6); "Zależy od wykształcenia bibliotekarza" (T LO IVog,16).

W rozdziale "Edukacja czytelnicza i informacyjna" odnotowano, iż ponad 40 proc. młodych czytelników korzysta w bibliotece publicznej z pomocy bibliotekarza. Skorelowanie danych empirycznych na temat korzystania z pomocy biblio-

tekarza oraz danych o randze jaką nadaje bibliotekarzowi młodzież pozwoliło ustalić, że nie odgrywa on żadnej roli w większym stopniu dla tych, którzy nie korzystają z jego pomocy. - Tak więc 25,7 proc. respondentów, którzy zadeklarowali, iż nie korzystają z pomocy bibliotekarza, nie przyznaje mu równocześnie żadnej roli w kontakcie z młodzieżą. Ponadto możliwość oddziaływania, kształtowania osobowości, charakteru, intelektu przez bibliotekę częściej dopuszczają czytelnicy, którzy korzystają z pomocy bibliotekarza (11,4 proc.) niż ci, którzy z tej pomocy nie korzystają (7,6 proc.).

Podane wyżej informacje pozwalają odnotować, że młodzież odbiera bibliotekarza takim, jakim widzi go w bezpośrednich kontaktach z nią. Przytoczone tu wypowiedzi respondentów - najbardziej reprezentatywne dla badanej populacji - pokazują, że częstszy kontakt z bibliotekarzem sprzyja lepszej jego ocenie i uznaniu większych możliwości jego oddziaływania. Nie idzie tu przy tym tylko o traktowanie bibliotekarza jako pewnego rodzaju "żywego informatora", lecz także o głębszy wymiar edukacyjnej funkcji bibliotekarza.

Częstszy kontakt czytelnika z bibliotekarzem zależy od dwóch elementów: i samego czytelnika, i bibliotekarza. Od pierwszego należy oczekiwać, żeby był on bardziej "aktywny", bardziej "prowokujący" do częstszych kontaktów. Dorośli ludzie mają z reguły poglądy wyrobione i swoje potrzeby umieją na ogół precyzować. Natomiast młodzież jest bardziej zależna od bibliotekarza, opiera się na jego doświadczeniu i orientacji w temacie. Młodzież nie zawsze potrafi sprecyzować swoje potrzeby i trzeba się niekiedy tego domyślać. Dotyczy to zwłaszcza zagadnień z psychologii i fizjologii. Te problemy nie zawsze może rozwiązać sam bibliotekarz, często zależy to od środowiska domowego czy szkoły.³² Bibliotekarz musi starać się poznać swoich czytelników, bowiem dobre poznanie środowiska jest wiedzą niezbędną do operatywnego kierowania procesem wychowawczym. Sama młodzież takiego właśnie zainteresowania oczekuje i potrzebuje, np. "Pracownicy biblioteki powinni bardziej wnikliwie dochodzić do zainteresowań swych czytelników..." (T LO IVog,12); "Oczekuję większego zainteresowania czytelnikiem...."(T LO IVog,29).

W celu kierowania zachowaniami czytelnicznymi konieczna jest bibliotekarzowi znajomość pewnych dyspozycji osób sięgających po książkę. Mianowicie idzie tu o: przekonanie o wartości (roli) książki, potrzebę czytania, zamiłowanie do czytania, zainteresowania czytelnicze, motywy czytania itp. Bez zadania sobie trudu ich poznania bibliotekarz nigdy nie będzie wysoko oceniany przez młodzież, gdyż nie będzie w stanie zaspokoić jej oczekiwań.

Psychospołeczna problematyka udostępniania i odbioru informacji należy do trudnych i wymaga od bibliotekarza także przygotowania pedagogicznego.³³ W statystykach bibliotecznych brak danych na temat przygotowania pedagogicznego pracowników działalności podstawowej, wiadomo jednak, iż w sieci bibliotek publicznych pracuje bardzo niewielu bibliotekarzy z kwalifika-

32 M.Koziołkova: *op.cit.*, s.3.

33 Zob. J.Szocki: *Z doświadczeń ...*, s.102.

cjami pedagogicznymi, jak również sporo osób bez przygotowania bibliotekarskiego. Tymczasem bibliotekarz powinien być nie tylko fachowym doradcą w wyborze książek, ale i cierpliwym, wyrozumiałym powiernikiem, umiejącym słuchać drugiego człowieka. Bardzo ważne jest tu wzajemne rozumienie się czytelnika i bibliotekarza.

Nie można zapominać, że określona lektura wpływa na określoną postawę życiową człowieka i dlatego udział bibliotekarzy w pracy wychowawczej nad młodym pokoleniem winien być jak najbardziej aktywny. Młodzież oczekuje znacznie więcej zestawień nowości, nabytków bibliotecznych, zestawów bibliograficznych itp. Ważnym instrumentem w upowszechnianiu czytelnictwa będą lekcje biblioteczne jako wynik uzgodnienia z biblioteką szkolną oraz propaganda książki poprzez kampanię odczytów, pogadanek, prelekcji i udostępnianie pomieszczeń bibliotecznych różnego rodzaju grupom społecznym (także młodzieżowym).

Aktywność (w sensie czynnego pośredniczenia między słowem drukowanym a użytkownikami biblioteki) i wkład pracy bibliotekarza przynoszą wymierne efekty. Przykładem tego może być praca filii społeczno-politycznej nr 9 RBP w Inowrocławiu.

Z danych statystycznych biblioteki wyłania się następujący obraz liczby czytelników: 1981r.-124, 1982r.-217, 1983r.-182, 1984r.-111, 1985r.-153, 1986r.-365, 1987r.-358.

Przytoczone wielkości wyraźnie pokazują, że od 1986 r. znacznie wzrosła liczba czytelników. Fakt ten należy wiązać z objęciem placówki przez nowego bibliotekarza,³⁴ który podjął bardzo aktywną pracę na filii. Nawiązał on kontakty z różnymi organizacjami i instytucjami, a ponadto ściśle współpracę z nauczycielem polonistą z II LO im.M.Konopnickiej,³⁵ która zaowocowała dobrymi rezultatami. W 1987 roku filia nr 9 RBP im.J.Kasprowicza współorganizowała dwa konkursy - literacki i plastyczny - pod nazwą: "Miejsca pamięci narodowej w Inowrocławiu i okolicy - w moich oczach." Konkurs był poświęcony Miesiącu Pamięci Narodowej.³⁶ W 1988 r. odbyła się kolejna edycja konkursu historyczno-literackiego nt. miejsc pamięci narodowej w Inowrocławiu. Lokalna prasa pisała: "Młodzież inowrocławska przejawia coraz większe zainteresowanie przeszłością i szczególnymi wydarzeniami, jakie miały miejsce w tym mieście. Wyrazem tego jest rosnąca popularność konkursów poświęconych tej problematyce w ostatnich latach. Zainteresowanie to jest jednym z owoców niedawnych obchodów 800-lecia Inowrocławia."³⁷

³⁴ Kazimierza Rządkowskiego.

³⁵ Zenonem Mazurem.

³⁶ *Zapraszamy młodzież do ciekawych konkursów. Przed Miesiącem Pamięci Narodowej.* "Nowiny Inowrocławskie" 1987 nr 11, zob.też.nr 16, nr 17 oraz "Ilustrowany Kurier Polski" 1987 nr 41, 47, 96 a także "Gazeta Pomorska".Wyd.4.1987 nr 49, 92 i 95.

³⁷ *Lepiej poznają przeszłość swojego miasta. Historyczno-literacki konkurs dla dzieci i młodzieży.* "Gazeta Pomorska".Wyd.4.1988 nr 38, zob.też. nr 79, "Nowiny Inowrocławskie" 1988 nr 7, 14, 17 oraz "Ilustrowany Kurier Polski" 1988 nr 33.

Warto wspomnieć o jeszcze jednej inicjatywie podejmowanej przez filię nr 9 RBP wspólnie z innymi instytucjami. W ramach kolejnej Dekady Książki Społeczno-Politycznej redakcja "Gazety Pomorskiej" ogłosiła w listopadzie 1985 r. konkurs pod nazwą: "Człowiek-Świat-Polityka" na recenzję książek społeczno-politycznych. Ich autorami było kilka tysięcy osób. Znaleźli się wśród nich inowrocławianie, w zdecydowanej większości uczniowie i uczniowie z II LO im. M. Konopnickiej. W przygotowaniach do XVI konkursu "Człowiek-Świat-Polityka", obok nauczyciela polonisty, pomógł młodemu czytelnikom kierownik filii nr 9 RBP. Na XV konkurs wysłano z "Konopy" 185 recenzji. Jednocześnie w prasie ukazała się notatka: "Zaniepokoił nas ... fakt, że wśród laureatów zabrakło przedstawicieli innych szkół ponadpodstawowych Inowrocławia. Czy w szkołach tych książka społeczno-polityczna nie wzbudza zainteresowania?"³⁸

Przykład ten wyraźnie pokazuje, iż tylko systematyczne i umiejętne kierowanie zainteresowaniami młodzieży (tu II LO im. M. Konopnickiej) przynosi oczekiwane efekty w postaci zwiększenia czytelnictwa literatury społeczno-politycznej. Umiejętność należy tu rozumieć przez wykorzystanie - przykładowo - Dekady "Człowiek-Świat-Polityka" jako okazji do "pozyskiwania czytelników". Nauczyciel polonista pisał: "...nasiliłem pracę i kontakt z OPIW i biblioteką książki społeczno-politycznej. Uczniowie zaczęli systematycznie odwiedzać czytelnię i bibliotekę, przygotowywać się do zajęć: propedeutyki nauki o społeczeństwie, wychowania obywatelskiego i religioznawstwa... Wszyscy ci uczniowie wypożyczyli odpowiednie, zgodne ze swymi zainteresowaniami, pozycje. I znów napisali recenzje, teraz już nie jednej, a dwóch pozycji z literatury społeczno-politycznej... W ten właśnie sposób można zdobywać młodzież do czytania tych nie bardzo popularnych wśród młodych ludzi pozycji książkowych z zakresu literatury społeczno-politycznej..."³⁹

Trzeba powiedzieć, iż nieczęsto można obserwować taką współpracę bibliotekarza z nauczycielem lub bibliotekarzem szkolnym. W rzeczywistości trwa rywalizacja o czytelników, która z punktu widzenia czytelnika nie jest korzystna.

Praca bibliotekarza skupiona na rozwijaniu czytelnictwa jest ważna zarówno ze względu na możliwości podnoszenia poziomu dydaktycznego (korzystny wpływ czytelnictwa np. literatury popularno-naukowej na wyniki nauczania), jak i na efekty wychowawcze (rozwijanie zainteresowań, wdrażanie do samokształcenia, preorientacja zawodowa).⁴⁰ Dzięki bibliotekarzowi biblioteka publiczna może realizować jedną z bardzo ważnych zasad wychowania, tzn. indywidualizację oddziaływań na młodego wychowanka. Droga pracy indywidualnej z czytelnikiem bibliotekarz zapoznaje go stopniowo z warsztatem informacyjnym, dokumentem, a także udziela porad. Doradztwo biblioteczne wymaga starannego przygotowania rzeczowego i metodycznego z zakresu bibliotekarstwa. Dzie-

³⁸ Dlaczego tylko "Konopa". Wśród laureatów interesującego konkursu. "Nowiny Inowrocławskie" 1987 nr 2, s. 3.

³⁹ Z. Mazur: "Człowiek-Świat-Polityka" - dekada pozyskiwania czytelników. "Naszym Zdaniem" 1986 nr 31 (245), s. 4.

⁴⁰ I. Nowak, K. Pogodzińska: Biblioteka w systemie wychowawczym szkoły. "Życie Szkoły." 1974 nr 9, s. 15.

ki znajomości źródeł informacji poradnictwo wykracza znacznie poza sprawy doboru lektury i służy czytelnikowi w rozwiązywaniu różnych problemów teoretycznych i praktycznych.

Bibliotekarz "musi pojmować bibliotekę i czytelnictwo jako czynnik wychowania, rozbudzania i uspołeczniania człowieka i dlatego musi pójść w kierunku takiego popularyzowania czytelnictwa i udostępniania wartości kulturalnych piśmiennictwa, aby jego lektura nie tylko nie była bezużyteczna i powierzchowna, nie przyniosła szkody, lecz przeciwnie - by dawała jak największe korzyści."⁴¹

Dlatego też, by dobrze wypełniać zadania kształcące i wychowawcze, istotnym obowiązkiem bibliotekarza jest trafna diagnoza potrzeb środowiska i indywidualnych czytelników. Istnieje koncepcja stworzenia nowego profilu zawodowego bibliotekarza, określanego jako typ "bibliotekarza-animatora", który oprócz profesjonalnego przygotowania teoretycznego otrzymałby także przygotowanie do pracy z grupami ludzkimi.⁴² W środowisku młodzieżowym bibliotekarz-animator przydałby się z pewnością.

Konkludując, autorka chce zaznaczyć, że wyniki przeprowadzonych przez nią badań skłaniają ją do podjęcia polemiki ze stanowiskiem sekcji badań naukowych i kształcenia bibliotekarzy, zaprezentowanym na IX Zjeździe Bibliotekarzy Polskich, na którym "nawiązując do poglądów Heleny Radlińskiej opowiedziano się przeciwko modelowi bibliotekarza-rzemieślnika i jego wychowawczym zadaniom..."⁴³ Autorka niniejszej książki twierdzi, że kompetentny bibliotekarz nie może nie być zarówno organizatorem, jak i kierownikiem procesu wychowawczego, a nadto badaczem procesów wychowawczych.

5. Biblioteka publiczna jako placówka edukacyjna

Wszelkie działania różnych instytucji sprawdzają się poprzez odbiór ich potencjalnych adresatów. Gdy analizujemy funkcję edukacyjną biblioteki publicznej w życiu młodzieży, zasadniczym staje się problem, jak ta właśnie instytucja odbierana jest przez młodego czytelnika. Jak widzi ją poprzez pryzmat uświadomionych sobie działań kształcących i wychowawczych biblioteki. Odpowiedzi na pytanie o funkcję kształcącą i wychowawczą biblioteki publicznej tworzą jej obraz jako placówki edukacyjnej.⁴⁴

Wypowiadając się w kwestii funkcji kształcącej biblioteki, najwięcej osób, tj. 15,8 proc. wyakcentowało funkcję informacyjną i poznawczą biblioteki, a więc

41 J.Korpała: *Biblioteki publiczne jako instytucje wychowania społecznego*. "Biuletyn Informacyjno - Instrukcyjny Miejskiej Biblioteki w Krakowie" 1981 nr 2, s.18.

42 Zob. J.Papuzińska: *Refleksje nad kształceniem bibliotekarzy dziecięcych*. W: *Kształcenie akademickie w zakresie księgoznawstwa, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej - przeszłość, terażniejszość i przyszłość*. Pr. zb. pod red.nauk. J. Wojakowskiego. Warszawa 1989, s.68.

43 J.Kostecki: *Uwagi o kształceniu bibliotekarzy na poziomie średnim*. "Przegląd Biblioteczny" 1988 z.3/4, s.474. Zjazd odbywał się w Warszawie w dniach 20-22 października 1987r.

44 Wypowiedzi pochodzą z ankiet II-go etapu, gdyż pytanie to - jako pytanie otwarte - w I-szej turze nie zostało rozkodowane.

pomoc w dostarczaniu informacji, zdobywaniu wiadomości, poszerzaniu wiedzy, rozwijaniu zainteresowań, pomoc w nauce szkolnej itp. Dosłowne uwagi na ten temat zostały wyrażone następująco: "Poszerza wiedzę, wzbogaca słownictwo" (T TS III,10 i 11); "Powinna utrwalać zainteresowania czytelników, wpływać na ich rozwój" (T TS III,15); "Wydaje mi się, że wobec młodzieży biblioteka spełnia tę funkcję przez szerzenie oświaty" (R UL,3); "Pozwala zaspokoić swoje potrzeby umysłowe, zaznajamia z literaturą fachową" (R UL,9); "Ma ona wpływ na młodzież, ogranicza się głównie do udzielania potrzebnych informacji" (Z LM IVb,3); "Dostarcza dużo materiałów potrzebnych do nauki" (Z LO IIImf,1); "Pomaga w nauce, w pogłębianiu zainteresowań, jest takim małym "oknem na świat" (Z LO IVbc,9); "Funkcja kształcąca biblioteki publicznej to: 1.pomoc w zdobywaniu wiedzy 2.rozszerzanie zakresu wiedzy 3.kształtowanie postawy obywatelskiej 4. udostępnianie książek mówiących o zagrożeniach młodzieży" (Z LO IVmf,6).

11,9 proc. respondentów zaznaczyło, że kształcenie realizuje się tylko przez książkę, że tylko książka (jej treść) może być kształcąca - np."Funkcja kształcąca biblioteki - dla mnie żadna, kształcić może książka, którą sobie z biblioteki wypożyczę, ale sama biblioteka jako instytucja oświatowa to nic. No, chyba, że organizuje jakieś wieczory autorskie, różnego rodzaju spotkania, dyskusje, to owszem" (Z LO IVbc,11); "Przede wszystkim przez bogaty księgozbiór" (R GBP,7); "Funkcja realizowana tyle tylko, ile sam czytelnik poszuka i poczyta w książkach" (Z LM IVb,1); "Funkcją kształcąca wśród młodzieży może być dostarczanie literatury pięknej i innych ciekawych książek" (T TS III,14); "Dzięki książkom z biblioteki można nauczyć się wielu nowych rzeczy, poznać lepiej świat i jego tajemnice" (T TS III,16); "Biblioteka dysponuje ogromem wiedzy zawartej w różnych książkach. Młody człowiek ciekawy świata może w dużym stopniu zapoznać się z interesującą go dziedziną. Poza tym, czytając gazety i czasopisma poszerza on swoją ogólną wiedzę o świecie" (Z LO IVbc,6).

Biorąc pod uwagę stanowisko dużej części młodzieży, mówiące o spadku roli książki na tle innych przekazywników, można zaryzykować tezę, iż traktowanie funkcji kształcącej biblioteki wyłącznie jako oddziaływania poprzez książkę może doprowadzić do spadku tejże funkcji.

Trzecia z najbardziej licznie wyrażonych opinii podkreślała, że w swej kształcącej roli biblioteka kształtuje osobowość, charakter, światopogląd, że kieruje rozwojem intelektualnym, daje wzorce zachowania, uczy stosunku do otoczenia itp. - "Ma przygotować człowieka do życia" (B LO IVbc,7); "Biblioteka i książki kształtują naszą osobowość i światopogląd" (T LO IVog,12); "Przede wszystkim sądzę, że biblioteka powinna mieć jak największy wpływ na kształtowanie osobowości i charakteru czytelnika" (Z LO IVbc,5); "...kształtowanie postawy obywatelskiej i społecznej" (Z LO IVmf,6); "...czytanie literatury (nie tylko pięknej) w ogromnym stopniu kształtuje postawę (i obywatelską też) młodego człowieka i co najważniejsze wpływ jej jest zawsze pozytywny" (Z LO IVbc,1).

Niewiele było wypowiedzi (1,5 proc.) typu: "Funkcja ta może być znacząca, jeśli biblioteka działa prężnie, tzn. organizuje i prowadzi pogadanki, wystawy

okolicznościowe. Ważna jest również rola bibliotekarza, który ukierunkowuje czytelnika, pomaga w wyborze literatury, która kształtuje postawę" (Z LO IVbc,8) albo: "Przez prowadzone przez siebie akcje, np. wieczory autorskie, zbliża do warsztatu pisarskiego, zapoznaje z życiem autora, uczy deklamacji na zajęciach np. kół recytatorskich, w czasie przedstawień zapoznaje z teatrem, sztuką, co np. w małym mieście nie jest rzeczą popularną. Poza tym uczy szacunku do książek, korzystania z katalogów, umiejętności wyboru odpowiedniej książki itd." (Z LO IIIbc,13).

Na temat roli biblioteki w procesie kształcenia aż 7,3 proc. respondentów nie potrafiło dać odpowiedzi w ogóle. Mówili oni: nie wiem, nie pojmuję, nie mam pojęcia, nie rozumiem itp. Świadczyć to może o tym, że działanie kształtujące biblioteki jest po prostu przez młodzież nieuświadomione. Znamienne jest i to, że młodzież, która twierdzi, iż nie nauczyła się w bibliotece niczego, określa, że biblioteka po prostu nie spełnia takiej funkcji. Dokładna analiza zebranego materiału pozwala z całą pewnością stwierdzić, że młodzież postrzega funkcję kształtującą biblioteki poprzez pryzmat tego, czego nauczyła się w bibliotece. I tak np. dla tych, którzy nauczyli się w bibliotece publicznej korzystania z materiałów uzupełniających tekst główny i z aparatu pomocniczego książki, funkcja kształtująca biblioteki przejawia się właśnie w uczeniu tych umiejętności (57,1 proc. respondentów w tej grupie). Ci, którzy zdobyli w bibliotece umiejętność wyboru literatury, w funkcji kształtującej najbardziej cenią sobie kierowanie wyborem, gustem czytelniczym, polecanie, doradzanie odpowiedniej lektury, reklamę materiałów na określony temat, wyrabianie smaku czytelniczego, dostarczanie motywacji do czytania (55,9 proc. tej grupy). Ci czytelnicy, którzy posiadli wiedzę posługiwania się kartoteką i katalogiem, najchętniej widzieliby kształcenie ze strony biblioteki poprzez różne formy wykładu, prelekcji, także na temat wymienionych narzędzi bibliotecznych (katalog, kartoteka) - powyżej 70 proc. rozpatrywanej grupy.

Odnosnie funkcji wychowawczej biblioteki wobec młodzieży przeważała w ankietach II tury opinia (10,9 proc.), iż biblioteka może być instytucją pełniącą rolę wychowawczą poprzez różnego rodzaju formy i metody działania, np. pogadanki, odczyty, lekcje biblioteczne, poprzez danie możliwości "uaktywnienia" i "wykazania się" ze strony młodzieży, poprzez kształcenie zainteresowań, intelektu, postaw, budzenie patriotyzmu. Reprezentatywne dla tego sposobu myślenia są kolejne wypowiedzi: "Wychowuje i naucza, pomaga rozumieć sens życia" (In RBP,9); "Rozbudza ciekawość młodych ludzi do świata" (S GBP,3); "Pogłębia horyzonty myślowe, wychowuje na prawych obywateli" (T TS III,14); "Uczy poszanowania wartości" (P LO III,2); "Uczy organizacji czasu i obowiązkowości" (R UL,11); "Poprzez swoją działalność może wspomagać rodziców i szkołę w procesie wychowania" (Z MBP,3). W I-szym etapie ankietowania powiedziano np.: "Poprzez organizowanie dyskusji o przeczytanych książkach można w bibliotece kształtować osobowość" (Z LO IVbc,18); "Funkcja wychowawcza biblioteki wiąże się ściśle z ukierunkowaniem zainteresowań czytelnika. Rozwija osobowość, sposoby wypowiedzania się, swobodę językową" (Z LO IVbc,8); "Czytelnicy uczą się solidności, obowiązkowości (książki trzeba zwró-

cić w terminie)" (Z LO IVbc,4); "Ta funkcja to kształtowanie postawy obywatelskiej i społecznej, udostępnianie książek o zagrożeniach młodzieży i z dziedziny wychowania do życia w rodzinie" (Z LO IVmf,6); "Powinna kierować kształtowaniem postawy czytelnika, uaktywnić jego działalność społeczną" (Z LO IIIbc,14).

Drugi w kolejności z bardziej licznych (8,3 proc. wypowiedzi) to pogląd, iż wychowuje literatura (a nie biblioteka). Rola biblioteki polega tylko na tym, że dostarcza literatury o charakterze wychowawczym. "Z książek można czerpać pewne wzorce zachowań i odkrywać, że jest jeszcze coś poza "bytem kształtującym świadomość" (P LO III,12); "Dostarczając książek biblioteka wpływa na kształtowanie osobowości, poglądów" (Z LO III,mf,7).

7,8 proc. ankietowanej młodzieży wyjaśniła, iż nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie, nie ma o tym pojęcia, nie zastanawiała się - "Cóż może o tym powiedzieć skromny uczeń? Niech łamią sobie nad tym głowę socjolodzy" (P WBP,12).

7,3 proc. młodych ludzi uważa, że biblioteka "nie spełnia takiej funkcji wcale, że to nonsens" - "Myślę, że nie może spełniać takich funkcji" (Z LO IVmf,7); "Nie wychowuje! To bzdura! (Z LO IVmf,9); "Od wychowywania jest dom i rodzina" (Z MBP,6).

Piąta co do wielkości grupa odpowiedzi (5,4 proc.) wyeksponowała w funkcji wychowawczej biblioteki uczenie kultury, kulturalnego zachowywania się w miejscach publicznych, zachowywania ciszy, właściwego zachowywania się wśród ludzi, przyzwyczajenia do mówienia "proszę" i "dziękuję". Czasem pojawiało się tu powiedzenie, że książka "łagodzi obyczaje", a także, że łagodzi stresy, zwiększa kulturę osobistą. "Uczy ona kultury i estetyzmu" (T LO IV,12). Tego typu poglądy prezentowano również w I-szym etapie badań, np. "Biblioteki zawsze były i będą ostoją kultury i piękna. Wiąże się te funkcje z funkcją kształcącą. Sam fakt: "zachowaj ciszę" jest już ogromnym bodźcem do wewnętrznego "poustawiania" rozkrzyczanej duszy (przepraszam, że się unoszę)" (Z LO IVbc,1); "Funkcja wychowawcza wiąże się z kształcącą, [...] uczy odpowiedniego zachowania, używania odpowiedniego słownictwa, sposobu wypowiedzania itp." (Z LO IIImf,13); "Na wychowanie to już biblioteka zupełnie nie ma wpływu, chyba że pani bibliotekarka zaproponuje komuś książkę w rodzaju "Jak się zachować" itp. lub gdy uczy mówienia "dzień dobry" przed wejściem i wytarcia nóg" (Z LO IVbc,11).

Najmniej, bo zaledwie 0,5 proc. respondentów stwierdziło wyraźnie, że funkcję wychowawczą biblioteki realizuje bibliotekarz. Najwięcej osób mówiło o wychowaniu w bibliotece poprzez literaturę, którą nie kto inny poleca, jak właśnie bibliotekarz. On też jest organizatorem wszelkiego rodzaju form prac w bibliotece. O tym, jak bardzo ściśle łączy się sprawa wychowania poprzez bibliotekę z działaniami bibliotekarzy, niech świadczy wspomniana już wyżej informacja, że przeszło połowa tych, dla których bibliotekarz jest niepotrzebny i którzy mówią, iż nie odgrywa on żadnej roli, stwierdziła jednocześnie, że biblioteka nie pełni także funkcji wychowawczej.

Przeważająca większość uwzględnionych wypowiedzi potwierdza, iż można mówić o bibliotece jako placówce edukacyjnej i że między innymi - jako właśnie taka - jest postrzegana przez młodzieżowych czytelników. Możliwości kształcąco-wychowawczego oddziaływania biblioteki widzą czytelnicy zarówno w zgromadzonych zbiorach, metodach ich prezentacji i udostępniania, w warsztacie informacyjnym biblioteki, reklamie i propagandzie czytelnictwa oraz działalności samych bibliotekarzy. Swoje stanowisko młodzież wyraża na bazie osobistych kontaktów i doświadczeń z biblioteką publiczną, stąd też należy przyjąć, że praca oświatowa bibliotek publicznych nie należy tylko do sfery postulatów, ale stanowi pewien obszar rzeczywistości. Nie oznacza to wcale, iż na rozpatrywanym polu osiągnięto już zadowalające rezultaty.

6. Próba określenia rezultatów edukacyjnych bibliotek publicznych

Przy każdym zamierzonym działaniu nie wystarcza tylko określenie jego celowości. Ważne jest sprawdzenie efektu (rezultatu) tego działania, sprawdzenie czy udaje się zamierzony cel osiągnąć. W przypadku oddziaływania biblioteki publicznej nie jest to sprawa prosta. Wymierne jest wykonywanie ustalonych działań, mierzalne są podstawowe funkcje biblioteki: gromadzenie zbiorów, rozmiary obsługi czytelniczej, mierzalna jest liczba użytkowników, frekwencja na imprezach czy zajęciach w bibliotece. Ale nieuchwytny i wymykający się określeniu jest stopień wykształcenia, uzyskiwany akurat w bibliotece, a szczególnie wpływ oddziaływań wychowawczych na czytelnika. Zmiany zachodzące w jego osobowości są z reguły bardzo rozciągnięte w czasie, pojawiają się i zanikają, nie dysponujemy ponadto wystarczającymi kryteriami dla oceny, co już jest tą zamierzoną pożądaną zmianą, a co jeszcze nią nie jest. Bibliotekarze-praktycy oceniają to zazwyczaj intuicyjnie i odczuwają w bezpośredniej więzi z czytelnikami, przy obserwowaniu ich zachowania się, pracy, zainteresowań, postawy w różnych sytuacjach życiowych itp.

W tym opracowaniu dąży się do znalezienia bardziej zobiektywizowanego miernika. Z pewnością będzie to element postawy młodego człowieka, a konkretnie zachowań czytelniczych, gdyż w nich aktualizują się dyspozycje motywacyjne i instrumentalne czytelnika. Jednym z elementów zachowań czytelniczych jest aktywność czytelnicza. Chcąc mówić o aktywności czytelniczej użytkowników bibliotek publicznych napotykamy na pewne trudności. - Ustalając normę aktywności czytelniczej należałoby odpowiedzieć na dwa pytania: 1) ile czytelnik bibliotek powinien przeczytać, aby zdobyć podstawy wykształcenia ogólnego, 2) ile może przeczytać, uwzględniając szybkość czytania i limit czasu, jaki może na lekturę przeznaczyć bez uszczerbku dla zdrowia i innych pożytecznych zainteresowań.⁴⁵ Zalecenia te można uwzględnić, mówiąc

⁴⁵ J.Andrzejewska: *Jak oceniać stan czytelnictwa w szkole*. "Poradnik Bibliotekarza" 1975 nr 11/12, s.274-280.

np. o czytelnictwie szkolnym, w którym podstawową miarą czytelnictwa jest średnia wypożyczeń przypadająca na jednego ucznia lub czytelnika biblioteki szkolnej (w określonym odcinku czasu). Biorąc pod uwagę, że biblioteka publiczna w większości przypadków nie jest jedyną, z której korzystają jej czytelnicy, trudno tu ustalić kategorie aktywności czytelniczej.⁴⁶ Nie jest bez znaczenia dla omawianego zagadnienia, że uczniowie szkół średnich czytają szybciej niż ich młodsi koledzy, ale za to na ogół mniej mają wolnego czasu, natomiast więcej innych zainteresowań. Biblioteki publiczne przeważnie nie notują wypożyczeń, stosując tzw. system kopertkowy (kieszonkowy), a więc nie można zbadać ani częstotliwości czytania, ani liczby przeczytanych książek. Z kolei dane, jakimi dysponują czytelnie bibliotek publicznych, nie pozwalają na pokazanie zjawiska wykorzystania zbiorów na miejscu w odniesieniu do grupy czytelników młodzieżowych.

Za przejaw aktywności czytelniczej, w świetle posiadanego materiału empirycznego, możemy przyjąć częstotliwość i trwałość korzystania z biblioteki publicznej, wychodząc z założenia, że do tej placówki przychodzi się w celu skorzystania ze źródeł, które ona gromadzi. Wymienione wskaźniki odnoszą się jednak przede wszystkim do tzw. nawyków czytelniczych, przez które rozumiemy tu wyuczony i utrwalony składnik świadomej działalności czytelnika, konkretyzujący się w dużej intensywności kontaktu z biblioteką.

Wyniki badań ankietowych nie pozwalają na katagoryczne stwierdzenie, że im większy staż czytelniczy⁴⁷, tym większa częstotliwość korzystania z biblioteki. Można jednak zauważyć, iż ponad 80 proc. tych, którzy są czytelnikami biblioteki publicznej od co najmniej czterech lat, deklaruje odwiedzanie omawianej instytucji przynajmniej jeden raz w miesiącu i częściej. Zjawisko to świadczy o tym, iż na przestrzeni lat utrwała się nawyk obcowania z książką i biblioteką. Nawyk ten, z punktu widzenia edukacyjnego, jest niezwykle cenny, gdyż zachowania nawykowe, a więc już utrwalone, wynikają z większej siły dyspozycji motywacyjnych i odpowiedniego poziomu dyspozycji instrumentalnych (kompetencji czytelniczych).

Ważne jest zwrócenie uwagi na fakt, iż w sensie wychowawczym do nawyku korzystania z biblioteki dochodzą elementy wolicjonalne, a więc chęć przyścia do tej placówki w określonym celu (edukacyjnym). Dobrowolność uczestnictwa młodzieży w czytelnictwie bibliotek publicznych (charakterystyczna dla tej kategorii bibliotek) chyba najpełniej uzasadnia istotę ich istnienia i zaspokajania potrzeb na polu kształcenia i wychowania.

Wyrobiecie u czytelnika nawyku przychodzenia do biblioteki i korzystania z jej zbiorów jest ważnym zadaniem i jednocześnie osiągnięciem tej instytucji.

Dlaczego tak ważne jest aktywne odwiedzanie biblioteki publicznej?

⁴⁶ Por. *ibidem*, s.277.

⁴⁷ To znaczy od jak dawna (od ilu lat) jest się czytelnikiem biblioteki.

Korelacja statystyczna liczona w I-szym etapie badań pomiędzy częstotliwością korzystania z biblioteki a określoną kompetencją czytelniczą wykazała bardzo duży związek obu cech. Najsilniej uzależniona od częstotliwości okazała się umiejętność sprawnego poszukiwania potrzebnych informacji. W nieco dalszej kolejności od częstotliwości zależą:

- obcowanie (właściwe obchodzenie się) z książką ,
- korzystanie z katalogów i kartotek,

a następnie: umiejętność wyboru literatury, korzystania z materiałów uzupełniających tekst główny i aparatu pomocniczego.

Zależność między częstotliwością korzystania z biblioteki a poszerzeniem wiedzy przez udział w prelekcjach, odczytach... okazała się statystycznie nieistotna.

Badania II-go etapu pokazały jeszcze silniejszy związek badanych zależności, w następującej kolejności:

- sprawne poszukiwanie informacji,
 - korzystanie z katalogów i kartotek,
 - obcowanie (właściwe obchodzenie się) z książką,
- i dalej jak w I-szym etapie.

W świetle powyższych danych można wyprowadzić wniosek, iż większą skuteczność edukacyjną udaje się bibliotece publicznej uzyskać w odniesieniu do osób, które są jej częstymi czytelnikami.

Niejako pośrednim potwierdzeniem tego, iż częstszy kontakt z biblioteką sprzyja osiąganiu pomyślnych rezultatów kształcąco-wychowawczych poprzez bibliotekę, jest związek pomiędzy częstotliwością odwiedzin w bibliotece, a ocenami uzyskiwanymi w szkole. Wykorzystano tu informacje z kwestionariusza ankiety, tj. odnośnie przeciętnej ocen w szkole⁴⁸ oraz odpowiedzi na pytanie: "Jak często korzystasz z biblioteki publicznej?"⁴⁹ Przeprowadzona analiza korelacyjna wykazała, że zależność obu zmiennych jest statystycznie istotna. Inaczej oznacza to, że osoby deklarujące się jako regularni stali bywalcy biblioteki, wykazały się lepszymi ocenami w szkole niż ich koledzy rzadko korzystający z biblioteki publicznej. Wyniki te pozwalają na następującą interpretację: im częstszy jest kontakt z biblioteką publiczną, tym lepsze mogą być rezultaty nauki szkolnej.

Oczywiście, trudno tu przesądzać, w jakim stopniu jest to zasługa akurat biblioteki publicznej, a na ile jest to wynik ogólnego poziomu intelektualnego młodego czytelnika, kultury jego domu rodzinnego i innych czynników. Niewątpliwie jednak

⁴⁸ Zob. punkt 3.4. (Dane o repondencie) ankiet I-go i II-go etapu. Prawdziwość podanych tu informacji autorka była w stanie sprawdzić tylko na podstawie ankiet rozprawdzanych poprzez szkoły. Wiarogodność zadeklarowanych przez respondentów ocen skonfrontowała z danymi pochodzącymi z dziennika szkolnego danej klasy. Obraz wyników nauki szkolnej uzyskany z obu źródeł, pokrywał się.

⁴⁹ Punkt 3 ankiet I-go i II-go etapu.

silna zależność obu cech świadczy o tym, iż biblioteka publiczna wzmacnia osiągnięcia dydaktyczne szkoły.⁵⁰

Czy szkoła może stymulować w jakimś stopniu częstotliwość korzystania z biblioteki publicznej?

Porównując stopień korzystania z biblioteki publicznej w czasie roku szkolnego i w czasie wakacji konstatujemy, że: korzysta częściej z tej instytucji w czasie roku szkolnego - 266 osób (45,2 proc.), w czasie wakacji lub urlopu - 44 (7,5 proc.), okres jest tu bez znaczenia - 182 (30,3 proc.)⁵¹. Młodzież uzasadniając większe wykorzystanie biblioteki w roku szkolnym, mówi najczęściej (21,1 proc. wypowiedzi) o potrzebach związanych z nauką w szkole, z obowiązkami szkolnymi, z lekturą szkolną itp. Część respondentów przeznacza wakacje po prostu "na odprężenie", brak im czasu na książkę - mają inne zajęcia (także obowiązki w gospodarstwie) lub znajdują się poza domem. Wielu z nich (ok.40 proc.) w czasie wakacji odpoczywa nie tylko od biblioteki szkolnej, publicznej, lecz w ogóle od książki. "Wakacje spędzam przeważnie z plecakiem gdzieś w górach z dala od cywilizacji, gdzie bibliotek nie ma, a noszenie więcej niż jednej książki jest uciążliwe" - pisze jedna z respondentek (In LO III,24). Z perspektywy dokładniejszej analizy tych wypowiedzi nasuwa się spostrzeżenie, że tylko część młodzieży (10-15 proc.) pozostaje w nieprzerwanym kontakcie z książką, tzn. ma ugruntowane nawyki czytelnicze. W przypadku pozostałych należy podjąć intensywniejszą pracę zmierzającą w tym kierunku. Rozkład częstotliwości korzystania z biblioteki publicznej badanej populacji w zależności od typu szkoły przedstawia tabela 16.

Te same dane zilustrowane na wykresach uwidaczniają, iż po pierwsze - odmiennie biegnie krzywa odwiedzin uczniów tych samych szkół dziennych i szkół dla pracujących oraz ogólnie rzecz ujmując, częstotliwość korzystania jest wyższa w szkołach stacjonarnych. Uczniowie wszystkich typów szkół dziennych zgodnie wykazują największą aktywność odwiedzin biblioteki publicznej w przedziale 1-2 razy w miesiącu, w szkołach dla pracujących - 1 raz na dwa miesiące. Po drugie, największą grupę częstych bywalców biblioteki publicznej stanowią uczniowie liceów ogólnokształcących.

Obydwa zjawiska wskazują, iż w omawianej kwestii ma swoje znaczenie zarówno profil kształcenia (ogólny, wszechstronny i związane z tym wymaganie "oczytania"), jak i tryb pobierania nauki (najbardziej wymagający - stacjonarny).

⁵⁰ Słuszność hipotez wysuwanych intuicyjnie przez nauczycieli, że czytana lektura zwiększa zainteresowania wieloma treściami poznawczymi a czytelnictwo ma wpływ na wyniki nauczania, znalazła swoje potwierdzenie w badaniach np. W.Goriszowskiego - zob. tenże: *Książka ...*, np. tab.13 (s.152), tab.17 (s.156), s.171 - wysoka korelacja zachodząca między czytelnictwem literatury popularnonaukowej a wynikami nauczania przedmiotu, w którym czytelnik wykazał dużą znajomość literatury.

⁵¹ Pyt. nr 3 II-go etapu badań. Nie przytoczono dokładnych danych I-go etapu, gdyż zakradły się tam drobne nieścisłości, w zdecydowanej większości jednak opowiedziano się za większym wykorzystaniem biblioteki publicznej w czasie roku szkolnego.

Tabela 16

Częstotliwości korzystania z biblioteki publicznej a typ szkoły (II etap)⁵²

częstotliwość pochodzenie	1	2	3	4	5	6	7
LO	4,0	7,3	18,6	33,9	10,2	5,1	177
LO prac	4,5	13,6	40,9	18,2	9,1	-	22
LZ	5,2	11,9	24,6	23,1	11,9	6,7	134
LZ prac	13,3	-	6,7	20,0	20,0	6,7	15
T	2,9	5,8	21,7	27,5	10,1	4,3	69
T prac	19,6	13,7	13,7	7,8	2,0	3,9	51
ZSZ	-	-	-	25,0	50,0	-	4

Tak więc czytelnictwo powszechne jest także rezultatem działalności szkoły, zwłaszcza typu ogólnokształcącego, która poprzez lektury pobudza wyobraźnię i sprzyja poszukiwaniu odpowiedzi na pytania natury zarówno ogólnej, jak i szczegółowej.

Wśród rezultatów edukacyjnych bibliotek publicznych wymienić należy omówione w rozdziale "Edukacja czytelnicza i informacyjna" tzw. kompetencje czytelnicze. Wyniki przedstawione w tabeli 13 "Kompetencje czytelnicze respondentów" pozwalają wywieść, iż wiedza, umiejętności i sprawności w podanym zakresie są osiągnięciem pracy biblioteki. Nawyk korzystania z biblioteki oraz możliwości stałego doskonalenia kompetencji czytelniczych są gwarancją dobrego przygotowania do dalszej edukacji ustawicznej.

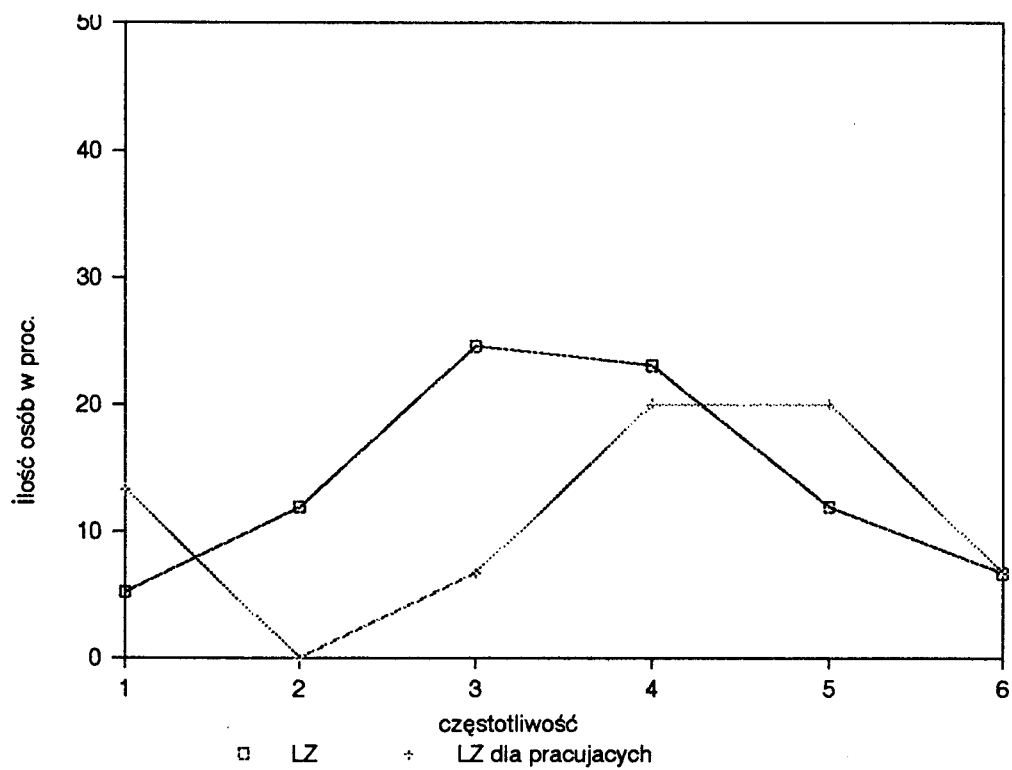
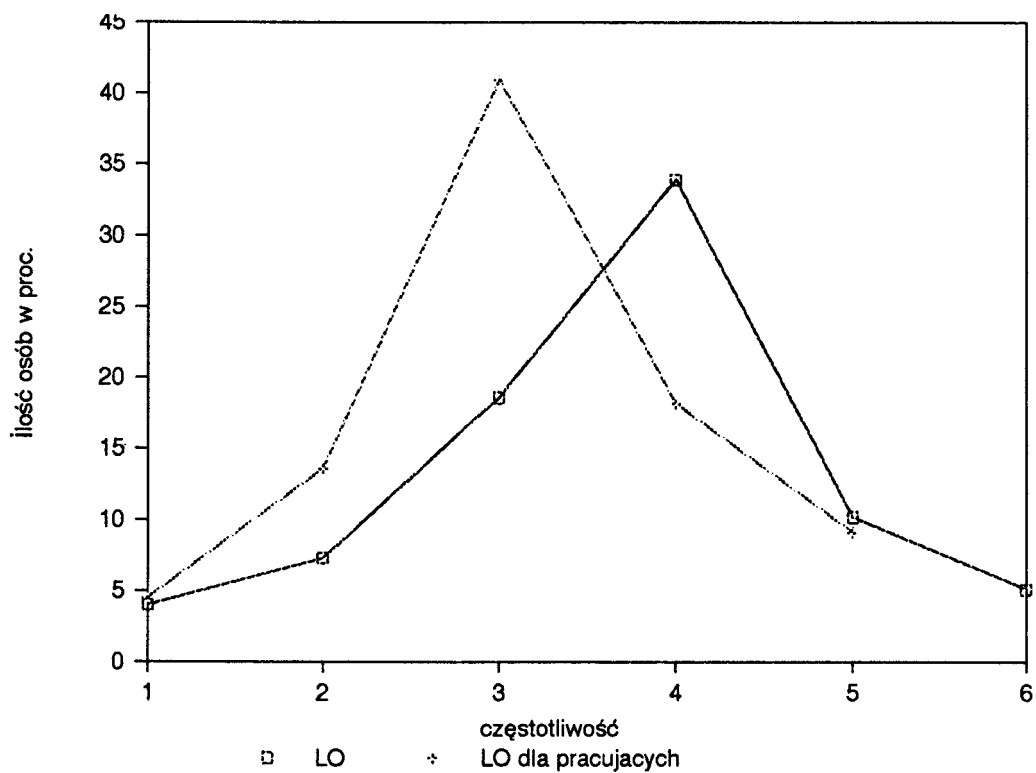
Korzystanie z potencjału bibliotekarstwa publicznego powoduje także rozwijanie zainteresowań indywidualnych użytkowników. W poprzednich rozdziałach

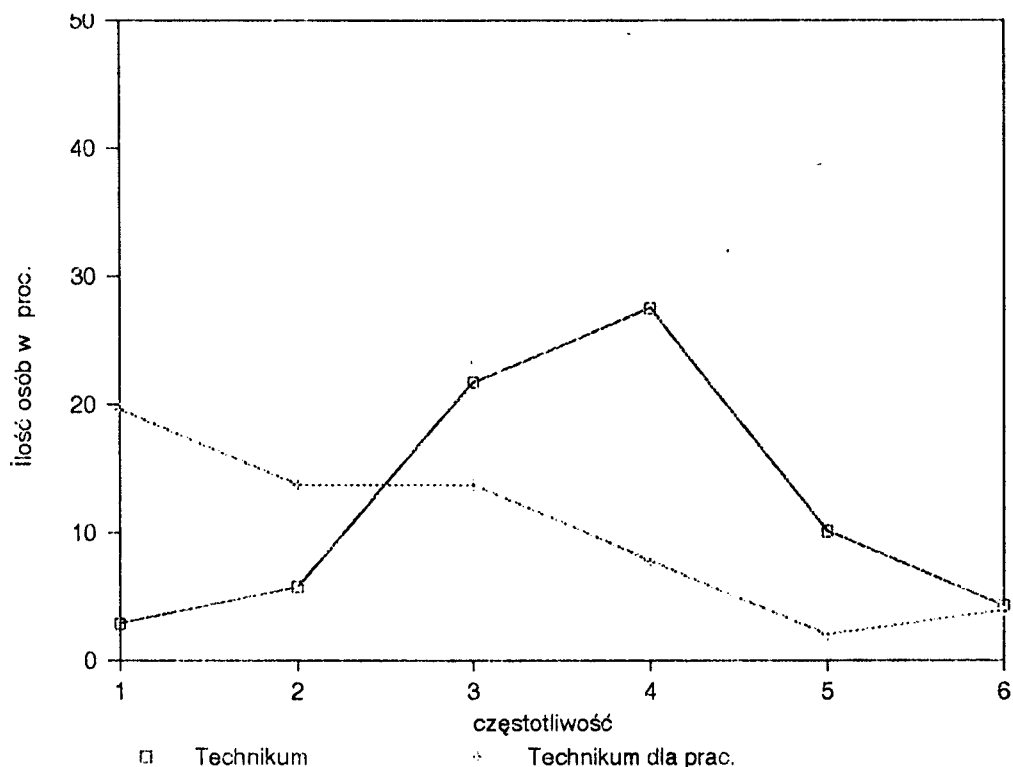
⁵² Badania tego typu zależności przeprowadzono tylko w etapie II-gim.

Numerami oznaczono następujące częstotliwości: 1. rzadko (rzadziej niż 1 raz w roku), 2. 1 raz na pół roku, 3. 1 raz na 2 miesiące, 4. 1 raz w miesiącu, 5. 1 raz na 2 tygodnie, 6. często (1 raz w tygodniu i częściej). N - oznacza liczbę wypowiedzi w liczbach bezwzględnych.

Tabelę należy odczytywać w poziomych wierszach - tak jak przedstawiają to wykresy liniowe. Odczytywanie jej w pionowych kolumnach, np. w kolumnie 5 świadczyłoby o tym, że 1 raz na dwa tygodnie najczęściej przychodzą uczniowie ZSZ, co nie jest prawdą. Rozkład odpowiedzi rozpatrywanych pionowo jest zupełnie inny, nie ma jednak sensu go przytaczać, gdyż z uwagi na znaczną przewagę uczniów LO i LZ w badaniach, w poszczególnych kategoriach częstotliwości przeważać będą zawsze te właśnie typy szkół.

Wykresy: Częstotliwość korzystania z biblioteki publicznej a typ szkoły

książki wykazano np., że wybory i preferencje "pozaszkolne" i "pozazawodowe" stanowią 52 proc., a jedna czwarta respondentów (25 proc.) dopuszcza i wręcz oczekuje kierowania wyborem literatury przez bibliotekarza. Powyższe ustalenia, aczkolwiek nie wyczerpują tematu, dają podstawę do stwierdzenia, iż niektóre składniki postawy (nawyki, zainteresowania) i intelektu młodzieży (wiedza, umiejętności), znajdują środowisko korzystne dla ich rozwoju właśnie w bibliotece publicznej. Wobec widocznych efektów nie można odmówić bibliotece publicznej pełnienia funkcji edukacyjnej.

Należy sądzić, iż w niedługim czasie możliwości zbadania efektu edukacyjnego biblioteki będą znacznie większe. Mamy tu na myśli rozwiązania uwzględniające badanie potrzeb czytelniczych.⁵³

Jak dotychczas - o czym była już mowa - nie osiągnięto zadowalających rezultatów na tym odcinku dociekań.

⁵³ Zob. rozdział IV "Prognostyczne funkcje...".

IV. PROGNOSTYCZNE FUNKCJE BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ

Przewidywanie i prognozowanie przyszłości ma wiele aspektów. Zarówno badacze indywidualni, jak i powołane do tego instytucje pracując nad teraźniejszością, skupiają swoją uwagę także na czasie przyszłym, bowiem teraźniejszość i przeszłość istnieją we wzajemnej korelacji.

"Prognozy dotyczące bibliotekarstwa, podobnie jak i innych dziedzin życia społecznego, pozostają pod dużym wpływem prognoz ogólnych."¹ Powyższe wzięto pod uwagę i znajduje to odzwierciedlenie w podejściu do omawianych zagadnień. W szczególności wykorzystano informacje o stanie i kierunkach rozwoju polskiej edukacji (uwzględniające bardzo różne czynniki)², jak i prognozy dotyczące stricte bibliotekarstwa polskiego.³ Liczenie się z naszą rzeczywistością i uwzględnienie warunków, w których brak szerszych zastosowań automatyzacji w bibliotekarstwie, powoduje, że musimy jak na razie odrzucić koncepcje bardziej nowoczesne stosowane w świecie.⁴

1. Aspiracje i wykształcenie młodzieży a biblioteka publiczna

Ostatnio dosyć często pojawiają się przewidywania, że pod koniec tego wieku książka utraci swe dotychczasowe znaczenie jako środek komunikowania się ludzi w nauce, technice czy oświacie, że będzie służyła głównie jako rozrywka, że - inaczej mówiąc - kończy się 500-letnia era słowa drukowanego, a zaczyna era informacji elektronicznej. W światowej statystyce wydawniczej tego typu prognozy jeszcze nie znajdują odbicia.⁵ Zainteresowanie książką jest nadal duże, chociaż wiele badań potwierdza hipotezę o spadku prestiżu książki i czytelnictwa, nawet w hierarchii potrzeb tylko uznawanych.⁶

Z uwagi na nowe uwarunkowania gospodarcze, takie jak: stały wzrost cen papieru, transportu, produkcji wydawniczej itd. ceny książek będą stale rosły. Przy założeniu, że uda się utrzymać zainteresowanie czytelnicze przynajmniej

¹ J.Kołodziejka: *Przewidywanie przyszłości bibliotek i programowanie ich działalności. Wybrane problemy teoretyczne i praktyczne*. "Przegląd Biblioteczny" 1988 z.3/4, s.295.

² Zob. *Edukacja narodowym priorytetem...*

³ *Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* Warszawa 1977; *Stan i perspektywy bibliotekarstwa polskiego do roku 2000*. Warszawa 1987.

⁴ Zob. np. A.Wysocki: *Działalność biblioteczna i informacyjna u progu XXI wieku*. "Przegląd Biblioteczny" 1988 z.3/4, s.304-313. Autor przedstawia syntezę obecnego stanu i bliskie perspektywy rozwoju działalności bibliotecznej i informacyjnej w państwach uprzemysłowionych w trzech obszarach: rola i funkcje bibliotek, metody i narzędzia pracy bibliotecznej i informacyjnej, zawód bibliotekarza.

⁵ *Stan i perspektywy bibliotekarstwa polskiego do roku 2000*. "Bibliotekarz" 1987 nr 7/8, s.21.

⁶ Zob. np. jedno z ostatnich badań w Polsce: A.R.Zieliński: *op.cit.*, s.51.

na tym samym poziomie, powinien nastąpić wzrost rangi instytucjonalnych form udostępniania zbiorów, tzn. bibliotek.

Ale zakres korzystania z bibliotek zależy także od funkcjonującego w społeczeństwie systemu wartości, przejawiającego się w stosunku do wykształcenia, kwalifikacji zawodowych, aspiracji twórczych, wzorów awansu społecznego, sposobów spędzania wolnego czasu itp.⁷ Ostatnio, głównie wśród młodego pokolenia, obserwuje się wiele niekorzystnych zjawisk: np. spadek aspiracji edukacyjnych i wartości wykształcenia, zawodu (znaczna część młodzieży wiejskiej wyrasta i wychowuje się poza kulturą słowa drukowanego), wiedza i kwalifikacje intelektualne coraz rzadziej postrzegane są jako wartości cenione społecznie, a więc zapewniające życiowe powodzenie. Tracą prestiż wzory osobowe ludzi wykształconych. Wytworzył się dość jednostronny model życiowej kariery określany w kategoriach sukcesu materialnego. Pojawił się brak wiary w celowość i opłacalność uczciwej pracy oraz angażowania się w działalność zawodową, a w związku z tym zachwianie wielu postaw etycznych, nasilenie postaw egocentrycznych i roszczeniowych.⁸

Aby móc odpowiedzieć na pytanie: "Co dalej z edukacją biblioteczną"? należy przyjąć, że o aktywności kulturalnej młodzieży, o czytelnictwie, recepcji sztuki itp. przesądzi głównie wykształcenie społeczeństwa. Zatem przez podniesienie powszechnego poziomu wykształcenia zostaną stworzone warunki dla wzmożenia aktywności kulturalnej na wyższym poziomie.

"W świetle badań czytelnictwa wiadomo, że wzrost liczby osób ze średnim (zwłaszcza ogólnokształcącym) i wyższym wykształceniem wpływa korzystnie na jego rozmiary, powodując rozszerzenie się zasięgu książki literackiej, popularnonaukowej oraz tzw. funkcjonalnej, potrzebnej w trakcie nauki czy podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Wykształcenie i ogólna kultura czytelnicza pobudzają otwartość i jednocześnie krytycyzm wobec treści przekazywanych ze źródeł pozaksiążkowych, sprzyjając samodzielności w poszukiwaniu rzetelnej informacji."⁹

Humanistyczna koncepcja osobowości człowieka inspirowała i nadal inspirowuje pedagogów do konstruowania wizji szkoły odmiennie funkcjonującej od instytucji edukacyjnych aktualnie realizujących proces dydaktyczno-wychowawczy.¹⁰ Mówi się o zlikwidowaniu szkoły w ogóle jako instytucji, szukaniu innych, nowych, alternatywnych sposobów edukacji człowieka, takich, które stwarzać będą szansę dla samorozwoju osobowości. Podkreśla się, iż każda jednostka

⁷ Stan i perspektywy..., s.9.

⁸ Edukacja narodowym priorytetem..., s.57-58.

⁹ Ibidem, s.17.

¹⁰ Zob. np. *Wrocławska Szkoła Przyszłości. - Rozwój szkoły - rozwój człowieka*. Wrocław 1981; *Alternatywna i globalna koncepcja edukacji w szkole przyszłości*. Pod red. R. Łukaszevicza. Wrocław 1985 [maszynopis powiel.]; *Alternatywy edukacji człowieka. Prace przygotowawcze do programu Wrocławskiej Szkoły Przyszłości*. Wrocław 1985 (Acta Universitatis Wratislaviensis nr 679. Prace Pedagog. nr 43); *Wrocławska Szkoła Przyszłości. Autonomia dziecka w procesie edukacji*. Wrocław 1987 (Acta Universitatis Wratislaviensis nr 851. Prace Pedagog. nr 47).

ludzka jest twórcza i zdolna do świadomego wyboru wartości, do analizy i oceny własnego środowiska wewnętrznego i zewnętrznego.¹¹

Nasuują się jednak wątpliwości, czy np. w szkole, która daje rozmaite okazje, alternatywne cele i szanse ich realizacji - wychowanek, uczeń nie będzie wybierał właśnie takich celów i takich sposobów ich realizacji, których społecznie akceptować nie można. Czy istotnie w procesie dydaktycznym należy odrzucić wiedzę i doświadczenie nauczyciela, bo nie może on być arbitrem? Czy w ogóle w procesie nabywania wiedzy można się obyć bez arbitra?¹²

Jak na razie, mimo wyraźnego postępu, dominującym typem edukacji, obejmującym 63,7 proc. społeczeństwa, jest tradycyjne szkolnictwo podstawowe i ponadpodstawowe (głównie - zasadnicze zawodowe). Notowany od połowy lat 70-tych spadek tempa przyrostu czytelnictwa w bibliotekach publicznych ma swoje źródło między innymi w zmniejszaniu się zainteresowania szkolnictwem średnim i wyższym.¹³

W interesującym nas przedziale wiekowym młodzieży od 15-29 lat można liczyć się z prawie całkowitym wyłączeniem młodzieży szkół zasadniczych zawodowych z wpływów edukacyjnych biblioteki publicznej. Przeprowadzone badania potwierdzają nikłą frekwencję czytelników - uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Wpływa na to kilka przyczyn: 1) brak dostatecznie rozbudzonych potrzeb czytelniczych, których konsekwencją jest brak nawyku korzystania z biblioteki, 2) mniej odpowiadający potrzebom tej grupy młodzieży księgozbiór biblioteki publicznej (nie kompletuje ona zbiorów specjalistycznych z zakresu np. ślusarstwa, tokarstwa, mechaniki, jej zbiory mają charakter uniwersalny), 3) brak bodźców do uaktywnienia czytelniczego - podstawę nauczania stanowią w tym typie szkolnictwa zajęcia praktyczne, politechniczne, a nie praca z książką.

Ten ostatni punkt jeszcze raz potwierdza wzajemną zależność oświaty i bibliotekarstwa publicznego. Program szkolny w dużym stopniu determinuje pracę z książką. By kształcić dla przyszłości, nowoczesne programy nauczania przygotowywać powinny do twórczego, a nie odtwórczego wykorzystywania informacji, do umiejętnego posługiwania się źródłami. Należałoby położyć nacisk nie na przyswajanie podręcznikowych treści, które dezaktualizują się w szybkim tempie, lecz na informacje o tym, w jakich źródłach i jakimi sposobami najszybciej dotrzeć można do potrzebnych materiałów. Tylko tak pomyślane programy sprostają konsekwencjom przemian, które się obecnie dokonują. Za punkt wyjścia przyjąć należy pobudzanie aktywności poznawczej, a więc organizowanie takich sytuacji edukacyjnych, które ułatwią młodzieży poznawanie rzeczywistości, zrozumienie najważniejszych praw i procesów jej rozwoju. Istot-

¹¹ J.Kargul: *Dwa ujęcia zagadnienia uczestnictwa w kulturze*. W: Pedagogiczne problemy uczestnictwa w kulturze. Pod red. J.Kargula. Wrocław 1988 (Acta Universitatis Wratislaviensis nr 1008. Prace Pedag. nr 63), s.8.

¹² *Ibidem*, s.10-11.

¹³ *Stan i perspektywy...*, s.18.

ne znaczenie w rozwijaniu tak rozumianej aktywności przypada nie tylko szkole. Kształcenie zróżnicowane jest bowiem i na to poręczane autorytetem szkoły, jak i na nieformalne, czyli pozaszkolne (ze szkołą współdziałające i rozszerzające szkolną edukację) oraz na kształcenie równoległe, związane zwłaszcza z oddziaływaniem mass media. Reformując treść nauki szkolnej trzeba te zróżnicowania uwzględnić.¹⁴ Bibliotekom publicznym przypada zadanie pogłębiania i utrwalania wpływu szkolnictwa, umacnia się ich pozycja na polu samokształcenia i kształcenia ustawicznego.

Niewątpliwie wzmocnienia wymaga zasygnalizowana już współpraca bibliotek publicznych ze szkołami - nie tylko w formie postulatywnej ale i obligatoryjnej. Ma to swoje uzasadnienie w ogólnie kryzysowej - jak na razie - sytuacji materialnej i organizacyjnej bibliotek, szczególnie szkolnych. Jest to o tyle ważne, że wynikają z tego określone konsekwencje dla bibliotekarstwa publicznego. Na przykład, niezadowalająca sytuacja organizacyjna i materialna bibliotek szkolnych zmusi biblioteki publiczne - z myślą o kategorii młodzieżowych czytelników - do dokonania zmian w strukturze swych zbiorów, w formach pracy, obsługi (metodyki pracy z takim czytelnikiem), w zatrudnieniu, a szkolnictwo bibliotekarskie będzie musiało uwzględnić w swych programach pracę z dziećmi i młodzieżą w bibliotekach publicznych.

2. Szkolnictwo bibliotekarskie i zawód bibliotekarza

Prognozowanie funkcji biblioteki ściśle wiąże się z typem kształcenia bibliotekarzy, gdyż oni mają kształtować postawy czytelnicze, zaspokajać i rozwijać rozmaite potrzeby, a nadto pokonywać liczne bariery, które tkwią wewnątrz samej biblioteki i które mają swoje źródło w przejściowej obecnie sytuacji bibliotek polskich. Te ostatnie wymagają od bibliotekarzy dużej mobilności intelektualnej i organizacyjnej.

W chwili obecnej na poziomie wyższego szkolnictwa bibliotekarskiego żaden z wiodących ośrodków kształcenia¹⁵ nie prowadzi specjalizacji "Biblioteki publiczne", funkcjonuje jedynie specjalizacja "Biblioteki szkolne w systemie oświaty" (Warszawa) oraz "Biblioteki szkolne i pedagogiczne" (Wrocław). Ich zadaniem "jest teoretyczne i praktyczne przygotowanie studentów do pracy w bibliotekach podległych resortowi oświaty i wychowania, tzn. w bibliotekach różnych typów szkół i placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz w bibliotekach pedagogicznych, a ze względu na podobieństwo funkcji, form pracy i obsługę młodocianych użytkowników - również w bibliotekach publicznych dla dzieci i młodzieży."¹⁶

¹⁴ *Edukacja narodowym...*, s.168-171.

¹⁵ Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego oraz Uniwersytetu Wrocławskiego.

¹⁶ *Przewodnik metodyczny dla studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Specjalizacja: Biblioteki szkolne i pedagogiczne*. Wyd.2 zm. Oprac. J.Andrzejewska. Wrocław 1984, s.3.

Średnie szkolnictwo bibliotekarskie, które przygotowuje głównie pracowników sieci bibliotek publicznych, w ramach przedmiotu: "Organizacja i metodyka czytelnictwa" nie wyodrębnia czytelnika młodzieżowego (starszego), lecz mówi o specyfice pracy z czytelnikiem dziecięcym i młodzieżowym łącznie.¹⁷ W ogóle w programach bibliotekarzy zbyt mało uwagi poświęca się przygotowaniu do pracy z różnymi grupami ludzkimi. Niezbędne wydaje się rozwinięcie grupy przedmiotów psychologiczno-socjologiczno-pedagogicznych, a to z uwagi na przyszłe kontakty z użytkownikami i konieczność rozpoznania ich potrzeb.

W nowym ładzie gospodarczym odpowiedzialność za rozwój kultury i opiekę nad bibliotekami na swoim terenie, przejęły samorządy terytorialne. Tym samym wymaga się od bibliotek publicznych identyfikowania i zaspokajania rzeczywistych potrzeb i aspiracji lokalnych społeczności oraz umiejętnej współpracy ze środowiskiem. To pociąga za sobą konieczność zmodyfikowania programów, wzbogacając je o treści prawne, ekonomiczne, np. poprzez położenie większego nacisku na zagadnienia organizacji i zarządzania bibliotekami oraz marketingu.

Tylko posiadanie nowoczesnej i wykwalifikowanej kadry pozwoli unowocześnić warsztat biblioteki i rozszerzyć funkcje zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym. Współczesnemu bibliotekarzowi przypisuje się wiele ról, które powinien spełniać w nowoczesnej bibliotece: menedżer, planista, projektant systemu, ekspert w swojej dziedzinie, negocjator, badacz, wyszukiwacz baz danych, budowniczy zbiorów, finansista, statystyk, ekspert w telekomunikacji i przedsiębiorca.¹⁸

3. Publiczna biblioteka młodzieżowa

Jeżeli przyjąć prognozy demograficzne, bibliotekarstwo polskie będzie musiało zwrócić szczególną uwagę właśnie na młodzieżowego czytelnika. Liczebność młodzieży w wieku szkoły średniej (15-18 lat) wykazywać będzie - poczynając od połowy lat dziewięćdziesiątych - silną tendencję rosnącą. Analogiczna sytuacja dotyczy szkolnictwa wyższego. - Liczebność młodzieży w wieku od 19-24 lat zacznie istotnie zwiększać się w drugiej połowie ostatniego dziesięciolecia XX wieku.¹⁹

Ta, między innymi, sytuacja stwarza uzasadnienie dla tworzenia placówek bibliotecznych specjalnie dla młodzieży. Do tej pory, mimo dużego udziału młodzieży w czytelnictwie bibliotek publicznych, młodzież nie jest traktowana w bibliotekach jako grupa czytelnicza, dla której tworzy się osobne wypożyczalnie i czytelnie, tak jak można o tym mówić w przypadku sieci publicznych bibliotek dziecięcych. Publiczna biblioteka młodzieżowa jest to typ biblioteki, który w za-

¹⁷ *Program nauczania: Policealne Studium Zawodowe. Zawód: bibliotekarz.* Warszawa, Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, 1981 [do użytku wewnętrznego].

¹⁸ A.Wysocki: *op.cit.*, s.312.

¹⁹ *Edukacja narodowym...*, s.34.

sadzie nie doczekał się realizacji, chociaż istniały już pewne próby wprowadzenia go w życie. Kończyły się one fiaskiem, głównie z powodu trudności lokalowych i kadrowych. Sama idea biblioteki publicznej dla młodzieży nie jest nowa. Zajęła się nią już Helena Radlińska, która pod adresem tego typu placówki, nie posiadającej wypracowanych wzorów, wysunęła następujące dyrektywy: "1) biblioteka dla młodocianych powinna zapewniać warunki swobodnego wyboru książki bez poczucia nacisku ze strony dorosłych, bez skrzępowania wobec dzieci i obawy zaliczenia do tej kategorii czytelników; 2) rozwijać różne dziedziny amatorstwa związane z książką, zainteresowanie grafiką, fotografowanie, introligatorstwo, miłośnictwo sztuki itp.; 3) umożliwiać aktywność pozwalającą na dyskusje, rozmowy, głośne czytanie, recenzje itp., bezpośrednie kontakty młodocianych czytelników i bibliotekarzy; 4) obok aktywności typu klubowego biblioteka winna udostępniać czytelnikom wydzielone pomieszczenia dla czytania indywidualnego i nauki własnej."²⁰

Biblioteka dla młodzieży w ujęciu H.Radlińskiej powinna pełnić funkcje klubu młodzieżowego, w którym obok pracy z książką organizowano by wystawy, dyskusje, wycieczki itp. Wszystkie zajęcia powinny nawiązywać do treści książek, opierać się na księgozbiorze, a wiedza i doświadczenie zdobyte innymi drogami powinny być weryfikowane przy pomocy słowa drukowanego.

O potrzebie tworzenia bibliotek zarezerwowanych wyłącznie dla młodzieży pisała również Maria Walentynowicz: "Organizowanie jedynie oddziałów dla młodzieży nie jest korzystne, gdyż młodzi przeszkadzają starszym, okupują wszystkie miejsca w czasie atrakcyjnych imprez masowych, wywołują konflikty, a jednocześnie nie czują się dobrze, "u siebie", w bibliotece dla dorosłych, gdyż nie mogą już korzystać z filii dziecięcych."²¹

Dla wielu czytelników przejście z biblioteki dziecięcej do biblioteki dla dorosłych jest momentem trudnym i nierzadko dochodzi do utraty czytelnika. Ostatnio obserwuje się zjawisko zatrzymywania się w bibliotekach dziecięcych młodzieży, która ukończyła 15 lat.²² Wynika to z kilku przyczyn, a przede wszystkim z tej, że w bibliotekach dla dzieci młodzież starsza czuje się lepiej niż w bibliotekach dla dorosłych. Czytelnie dla dzieci stwarzają bardziej swobodny i bliższy młodzieży klimat niż czytelnie dla dorosłych. Takie biblioteki dziecięco-młodzieżowe nie rozwiązują jednak problemu. Zbiory bibliotek dziecięcych tylko w jakimś stopniu zadowolają starszą młodzież, podobnie jest z całą działalnością biblioteki. Bibliotekarze przenoszą na teren tej działalności doświadczenia nabyte w pracy z dziećmi, dostosowując je czasem do poziomu i zainteresowań nieco starszych czytelników, lecz nie jest to wystarczające.

²⁰ I.Lepalczyk: *op.cit.*, s.69-70.

²¹ M.Walentynowicz: *Pożądany model...*, s.696.

²² Biblioteki dla dzieci - zgodnie z obowiązującymi przepisami z 1974 r. - powinny skupiać dzieci od 6-15 lat, przy czym przepisy te dają możliwość korzystania z tych placówek zarówno dzieciom poniżej 6 lat, jak też starszej młodzieży. - zob. Z.Sierykow: *Oddziaływanie bibliotek publicznych na dzieci i młodzież*. W: Rola bibliotek w kształceniu dzieci i młodzieży. Wrocław 6 maja 1987. Materiały z sesji. Wrocław 1988, s.20.

Z pewnością więc w pracy na rzecz starszej młodzieży bibliotekarstwo polskie ma jeszcze sporo do zrobienia. Stworzenie specjalnych bibliotek młodzieżowych pozwoliłoby zapewne wypracować specyficzną dla tej grupy metodykę pracy z czytelnikiem, wzmocnić działania edukacyjne w stosunku do młodzieży. Umożliwiłoby też stosowanie zasady indywidualizacji w oddziaływaniu na czytelnika i zwiększyłoby efektywność edukacji czytelniczej.

Zasugerowane wyżej koncepcje mają swoje implikacje organizacyjno-przeszienne. Zakładanie i rozmieszczenie nowych placówek powinno być racjonalne i nie powinno pomijać środowisk młodzieży najbardziej zaniedbanej kulturalnie, tj. młodzieży ze wsi. Model nowoczesnej biblioteki młodzieżowej możliwy będzie do zrealizowania w całej pełni wówczas, gdy biblioteki mieścić się będą w odpowiednich funkcjonalnych lokalach. Powinny się w nich znaleźć: osobno wypożyczalnia, czytelnia, ośrodek informacji, sala audiowizualna, sala wykładowa i inne. Realizacja wielostronnych funkcji biblioteki zakłada także modernizację jej wyposażenia. W tym miejscu wiele osób z pewnością myśli o trudnościach finansowych, lokalowych itp. Musimy jednak zdawać sobie sprawę, iż bez wniesionych nakładów nie można oczekiwać, by biblioteka publiczna utrzymała się jako placówka edukacyjna młodzieży. Z myślą o przyszłości należy zainwestować w zbiory na różnych nośnikach i w różnej formie.

Ostatnie lata XX wieku przyniosły bezprecedensowy rozwój nauki i techniki, np. w zakresie elektroniki, telekomunikacji, automatyki, informatyki itp. Uwzględniając możliwości, jakie niesie postęp techniczny, można założyć, że na przełomie wieków na rozwój kultury, także naszego społeczeństwa, wpływać będzie nie tylko książka w swej tradycyjnej postaci, ale i inne formy zapisu (media informacyjne) - np. fonozbiory, kasety video, rozmaite formy reprograficzne, zapisy na dyskach magnetycznych i optycznych (CD ROM-ach), że wykorzystywane będą coraz bardziej popularne w bibliotekach światowych różnego typu bazy danych (w tym pełnotekstowe), systemy ekspertowe i hiperteksty. Naturalną konsekwencją tych przemian będzie zmiana dotychczasowych funkcji biblioteki, która przejmie prawdopodobnie rolę centrum różnych mediów. Wymagać to będzie uruchomienia w bibliotekach wielu kursów kształcących umiejętności posługiwania się nowymi źródłami informacji i unowocześnienia wielu narzędzi bibliotecznych, w tym podstawowych, tzn. katalogów.

Te ostatnie, w formie komputerowej, oprócz znacznego ułatwienia i przyspieszenia działań heurystycznych, dałyby dodatkową korzyść bardziej wiarygodnego badania potrzeb, przyzwyczajień i oczekiwań użytkowników. Funkcjonujące już na zachodzie katalogi OPAC (ang. Online Public Access Catalogue), dzięki zastosowaniu odpowiedniego oprogramowania, dają możliwość "podglądania" sposobów ich wykorzystania przez użytkowników, co ma szczególne znaczenie przy katalogach rzeczowych. Bibliotekarz po raz pierwszy ma doskonałe narzędzie badania faktycznych potrzeb użytkowników²³, może więc

²³ Zob. E. Chmielewska-Gorczyca: *Wyszukiwanie rzeczowe w publicznie dostępnych katalogach online*. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1990 nr 1, s.144.

na tej podstawie doskonalić warsztat biblioteki, by była ona istotnym odcinkiem edukacji młodego człowieka.

4. Oczekiwanie młodzieży

Nie można prognozować istnienia biblioteki bez uwzględnienia oczekiwań samej młodzieży. W jej koncepcji biblioteka zbliża się do rozwiązania proponowanego przez H.Radlińską, tj. biblioteki - klubu. Prowadzone przez autorkę badania empiryczne potwierdziły, że niemałe znaczenie ma zarówno struktura (tematyka) księgozbioru jak i "wyjście" poza tradycyjne udostępnianie książki. Do respondentów skierowano następujące pytanie: Jakie formy adresowane do młodzieży, poza tradycyjnym udostępnianiem dokumentów, powinna według Ciebie prowadzić biblioteka publiczna? Czego oczekujesz od biblioteki?²⁴ - Na pierwszym miejscu (107 osób, tj.18,2 proc.) zdecydowanie wymieniano duży, bogaty, wielotematyczny i atrakcyjny księgozbiór (także w językach obcych - głównie do nauki języków), dający możliwość uzyskania poszukiwanej książki. Na drugim miejscu (14,3 proc.) wśród potrzeb młodzieży pojawiły się spotkania (wieczory) autorskie z pisarzami i innymi ciekawymi ludźmi kultury, sztuki, sportu itd. Na trzecim miejscu (8,1 proc. wypowiedzi) wśród oczekiwań młodych czytelników uplasowała się reklama, propaganda i prezentacja książek szczególnie polecanych, nowości, sporządzanie recenzji książek, stosowanie zachęty do czytania itp. Rysuje się tu pewne zagubienie, brak orientacji w tym, co dobre, ciekawe, nowe i warte przeczytania. Odpowiedzi na te pytania młodzież chętnie szukałaby właśnie w bibliotece. Dla części młodzieżowych respondentów (tj. 7,1 proc.), biblioteka w pełni spełnia swe zadania i nie oczekuje się od niej niczego więcej, wystarcza to, co ona proponuje. W dalszej kolejności (tj. 7,0 proc. respondentów) młodzież chciałaby w bibliotece publicznej mieć możliwość korzystania z materiałów muzycznych (płyt, kaset), taśm video, filmów itp., 5,3 proc. chciałoby też skorzystać tu z odczytów, wykładów, prelekcji itp. na różne tematy (także spoza zagadnień literatury).

Koncepcja młodzieży rozszerza więc funkcję biblioteki o zadania kulturalno-oświatowe. Wartość tego typu poczyniń ma być wzmocniona dzięki dostarczaniu książek odpowiadających potrzebom indywidualnym i społecznym.

W konkluzji pozostaje nam uwypuklić kilka kwestii. Takie pojęcia, jak "rozwijanie czytelnictwa" czy też jego "upowszechnianie" nie wyrażają już w pełni tendencji kulturalno-oświatowych schyłku XX wieku. W doskonaleniu się człowieka i społeczeństwa coraz większej wagi nabiera problem upowszechniania wysokiej kultury czytelniczej. Tradycyjna biblioteka publiczna z coraz większym trudem będzie mogła sprostać tym wymaganiom. W warunkach wspomnianego kryzysu gospodarczego i wartości intelektualnych środowiska młodzieżowego biblioteka będzie musiała rozwinąć funkcje ofensywne, a więc funkcje promocji książki, agitacji czytelnika. Szczególnie odnosi się to do biblioteki publicznej,

²⁴ Pyt. nr 13 II-iej tury badań.

do której należy się na zasadzie dobrowolności, a więc właśnie ta biblioteka nie może pozostawać bierna. Dużego znaczenia nabierze warstwa managerska bibliotek - rozumiana tu głównie jako umiejętność współpracy ze środowiskiem. W tym względzie zdolność zaspokajania określonych potrzeb jednostki i grup społecznych, ich preferencji i nawyków, będzie decydować o pozycji biblioteki, o stopniu zainteresowania tą instytucją i jej sponsorowaniu. Uwzględniając przemiany w nauce i oświacie oraz przewidywany wyż demograficzny młodzieży, należy stwierdzić, iż edukacja szkolna bezprecedensowo wymagać będzie wzmożonego działania bibliotek publicznych. Realizując swoje zadania powinny one służyć pomocą w rozwoju osobowości młodego człowieka oraz jego zainteresowań indywidualnych.

Do spełnienia tych założeń in extenso niezbędne jest jednak dostosowanie biblioteki publicznej zarówno pod względem wymogów współczesności, jak i oczekiwań samych użytkowników. Głównie chodziłoby o powołanie samoistnie funkcjonujących publicznych bibliotek młodzieżowych, w których zbiory i sposób działania odpowiadałyby specyficznym potrzebom tej grupy użytkowników. Na tej drodze można by oczekiwać zwiększonych rezultatów w zakresie kształcenia i wychowania młodzieży przez bibliotekę.

ZAKOŃCZENIE

Funkcja edukacyjna biblioteki publicznej pojmowana jako jej działalność kształcąco-wychowawcza ma szereg swoich przejawów. W pracy starano się wykazać, iż w edukacyjnej funkcji omawianej placówki - w odniesieniu do młodzieży - mieszczą się: edukacja czytelnicza i informacyjna, działalność oświatowa bibliotek (popularyzacja wiedzy), znaczące miejsce można też przypisać bibliotekarzowi.

Niniejsza książka - ukazując stan edukacyjnej funkcji biblioteki publicznej na dziś - prowadzi do następujących wniosków:

1. Swą funkcją kształcąco-wychowawczą biblioteki publiczne obejmują jednocześnie młodzież starszą, tj. w wieku od 15-29 lat. Jak wynika z badań empirycznych, grupa ta - korzystająca z bibliotek publicznych na zasadzie dobrowolnego uczestnictwa - stanowi od trzydziestukilku do sześćdziesięciu procent wszystkich ich czytelników. Analiza danych liczbowych za okres czterech lat (1985-1988) pokazuje stały lecz systematyczny wzrost liczby uczniów w omawianej kategorii czytelników. Wskazuje to na fakt, iż bibliotekę publiczną można uznać za placówkę edukacyjną, wspomagającą ewidentnie system szkolny. Przeważają za tym następujące dane: W świetle wypowiedzi respondentów w ok.50 proc. książka z biblioteki publicznej traktowana jest "instrumentalnie", tzn. korzysta się z niej w kontekście edukacji, bądź konieczności rozwiązania konkretnego problemu, (np. pomocy w realizacji programu nauki szkolnej, przygotowania materiałów do referatów, dyskusji itp.). Znaczącą kwestią - co ujawniły badania - jest zarówno profil kształcenia (ogólny - jako bardziej wymagający pracy z książką, w przeciwieństwie do zawodowego - preferującego zajęcia praktyczne), jak i tryb pobierania nauki (stacjonarny - bardziej wymagający, ale też i dający większe możliwości do pracy intelektualnej młodzieży, jako że nie podejmuje ona jednocześnie trudu pracy zawodowej). Wzajemne relacje bibliotekarstwa publicznego i oświaty wyrażają się także w tym, iż bezsprzecznie aktywniejsi czytelnicy osiągają lepsze rezultaty w nauce. Aczkolwiek nie można tu przesądzać, w jakim stopniu jest to zasługa akurat biblioteki publicznej, z pewnością można mówić o wzmocnieniu osiągnięć dydaktycznych szkoły.

2. Biblioteka publiczna, z uwagi na korzystniejsze niż w bibliotece szkolnej warunki, jest najlepszą płaszczyzną dla przygotowania w zakresie kształcenia permanentnego. Bogatszy z reguły warsztat informacyjny sprzyja pełnieniu przez biblioteki publiczne roli pracowni heurystycznej oraz systemu informacji faktograficznej - poprzez udostępnianie swego księgozbioru. Tu młodzieżowy czytelnik przechodzi najpełniej edukację czytelniczą i informacyjną. Z gruntu rzeczy powinna być ona utwaleniem i ugruntowaniem wiedzy i umiejętności zdobytych w szkole w ramach przedmiotu "Przysposobienie czytelnicze i informacyjne". W wielu jednak przypadkach do bibliotek publicznych trafia czytelnik (szkoły ponadpodstawowej!) bardzo słabo lub w ogóle nie przygotowany. Głównie

nym założeniem edukacji czytelniczej i informacyjnej w bibliotece jest podnoszenie kultury czytelniczej jednostki, na które składają się dyspozycje motywacyjne, jak i instrumentalne (tzw. kompetencje czytelnicze). Deklaracje respondentów wskazują na nabywanie tu przede wszystkim kompetencji bibliotecznych i bibliograficznych. Są one niezbędne w samokształceniu będącym podstawą edukacji permanentnej.

3. Biblioteka publiczna przyczynia się do rozwoju formacji intelektualnej i osobowościowej młodego czytelnika poprzez zaspokajanie i rozwijanie jego zainteresowań indywidualnych. Wykorzystywanie zbiorów w celu "samokształcenia - pogłębiania i rozszerzania własnych zainteresowań" zadeklarowały w I-szym etapie 463 osoby (39,2 proc.). Oprócz zbiorów służy temu również działalność oświatowa bibliotek publicznych, ogólnie rozumiana jako popularyzacja wiedzy. Stosowane przez biblioteki formy, takie jak np. wystawy, drobne ekspozycje, spotkania autorskie, odczyty, prelekcje, lekcje biblioteczne i inne, nie znajdują u większości młodzieży należytego zainteresowania i uznania. W tym względzie młodzież oczekuje uatrakcyjnienia oferty i lepszego jej dostosowania do wymagań i poziomu określonej grupy czytelników.

4. Jednym z ważnych elementów biblioteki jako systemu, pośredniczącym w edukacji młodzieży, jest bibliotekarz. Bibliotekarz - o czym świadczą wypowiedzi młodzieży - często pomaga w wyszukiwaniu informacji, może być dobrym doradcą w wyborze lektury, może kierować zainteresowaniami i pomagać w ich rozwijaniu, może wpływać na osobowość, postawy, światopogląd. Młodzież odbiera bibliotekarza takim, jakim widzi go w bezpośrednich kontaktach z nią. Częstszy kontakt z bibliotekarzem sprzyja lepszemu jego ocenie i uznaniu większych możliwości jego oddziaływania. Brak czasu na pracę indywidualną z czytelnikiem, nieznanomość potrzeb użytkowników biblioteki, słabe kwalifikacje zawodowe i pedagogiczne lub niezgodna z głoszonymi poglądami postawa życiowa bibliotekarza są często przyczyną, dla której u ok. 20 proc. młodzieży bibliotekarz nie cieszy się autorytetem, ponieważ - jak należy rozumieć - nienależycie wypełnia swoje zadania.

5. Sama młodzież dostrzega kształcące i wychowawcze działania biblioteki publicznej i ogólnie uznaje potrzebę ich istnienia. W funkcji kształcącej wyeksponowano dostarczanie informacji i zaspokajanie potrzeb poznawczych. Największą zasługę na tym polu przypisano zgromadzonym w bibliotece zbiorom. W kwestii pojmowania funkcji wychowawczej biblioteki przez młodzież ujawniło się ściśle powiązanie jej z odbiorem osoby bibliotekarza, tzn. przeszło połowa tych, dla których bibliotekarz jest niepotrzebny i którzy nie przypisują mu żadnej roli, stwierdziła, że biblioteka nie pełni funkcji wychowawczej.

6. Większość młodych czytelników oczekuje od biblioteki rozszerzenia jej dotychczasowej funkcji, uatrakcyjnienia jej zbiorów i form ich udostępniania oraz popularyzacji.

W przewidywaniach na przyszłość, mimo konkurencyjnych zjawisk dla rozwoju tradycyjnej książki i czytelnictwa, należy oczekiwać zaznaczenia się kształcąco-wychowawczej roli biblioteki publicznej w życiu młodzieży przynajmniej w dotychczasowym stopniu. Zapowiadany w prognozach na ostatnie lata

XX wieku wyż demograficzny młodzieży z pewnością będzie wymagał wsparcia systemu szkolnego potencjałem zbiorów bibliotekarstwa publicznego oraz podnoszeniem kwalifikacji czytelniczych i informacyjnych. Wobec rosnących cen książki można spodziewać się wzrostu rangi zinstytucjonalizowanych form udostępniania informacji i zaspokajania potrzeb poznawczych (także indywidualnych), szczególnie w odniesieniu do ludzi młodych, którzy nie rozporządzają własnym kapitałem.

Wnioski praktyczne, które autorka chce zaproponować przede wszystkim bibliotekarzom sieci publicznej, służyć mają optymalizacji procesów edukacyjnych w omawianych placówkach - w odniesieniu do młodzieży. A zatem:

1. Należy uruchomić specjalnie dla młodzieży przeznaczone "publiczne biblioteki (czytelnie) młodzieżowe". Powinny się one opierać o:

- dobry zgromadzony pod kątem potrzeb i zainteresowań młodzieży księgozbiór oraz informacje utrwalone na innych nośnikach (np. dyskach, taśmach),
- wykwalifikowaną kadrę, także z przygotowaniem pedagogicznym, prowadzącą systematyczne rozpoznawanie potrzeb młodzieżowego środowiska,
- wyjście poza tradycyjne udostępnianie książki, stosowanie niekonwencjonalnych dla biblioteki form, zbliżające bibliotekę - zgodnie z oczekiwaniami młodzieży - do klubu zainteresowań intelektualnych,
- ścisłą współpracę z bibliotekarzami szkół ponadpodstawowych i wyższych znajdującymi się w środowisku lokalnym biblioteki publicznej (uzgadnianie polityki gromadzenia zbiorów, wspólne prowadzenie zajęć z "przysposobienia czytelniczego i informacyjnego", rozwijanie i utrwalanie kompetencji czytelniczych, wspólne podejmowanie działań popularyzujących wiedzę),
- otoczenie szczególnym zainteresowaniem i pracą grupy młodzieży z zasadniczych szkół zawodowych, której odchodzenie od biblioteki publicznej coraz bardziej potwierdzają statystyki biblioteczne,
- zabezpieczenie odpowiednich lokali i funduszy dla prowadzenia działalności odpowiadającej wzrastającym zamówieniom edukacyjnym młodzieży, zwrócenie uwagi na szczególnie dobre wyposażenie techniczne (w środki audiowizualne, urządzenia odtwarzające, komputery),
- prowadzenie w bibliotece kursów języków obcych, szkoleń w zakresie korzystania z nowoczesnych zapisów informacji zgromadzonych na różnych nośnikach, obsługi kserografu itp.,
- zachowanie nieodpłatności usług bibliotecznych dla młodzieży (w części placówek dla dorosłych istnieją tendencje do komercjalizacji usług bibliotecznych, traktowania informacji jako towaru).

Trzeba zdawać sobie sprawę, iż wszystko o czym jest mowa, wymaga dużych wysiłków i zabiegów ze strony bibliotekarzy, zrozumienia i wsparcia materialnego ze strony środowiska, zmian w programach kształcenia bibliotekarzy - ze zwróceniem uwagi na zagadnienia psychologiczno-socjologiczno-pedagogiczne i menedżerskie, na ich nowoczesność i kompetencyjność.

Sporo należy jeszcze wypracować na polu badań teoretycznych.

1. Sprawą dużej wagi jest skonstruowanie dobrych narzędzi badawczych do określania, pomiaru i oceny potrzeb czytelniczych młodzieży (a nie tylko jej

zachowań czytelniczych), gdyż tylko dobre rozpoznanie potrzeb użytkowników zapewnić może efektywność podejmowanych działań edukacyjnych biblioteki.

2. Konieczne zdaje się być prowadzenie systematycznych obserwacji rozmiarów udziału młodzieży (w tym uczniów szkół ponadpodstawowych) w czytelnictwie bibliotek publicznych i poszukiwanie przyczyn i uzasadnień dla odnotowanych tendencji.

3. Tak samo ważne będzie publikowanie badań (przynajmniej dla bibliotekarzy) odnośnie tego, co i jak często czyta młodzież. (Wymaga to zastosowania w bibliotekach innego niż system kopertkowy systemu ewidencji wypożyczeń). Analiza tego materiału posłuży sprawie stosowania właściwej polityki bibliotecznej.

4. Trzeba rozszerzyć badania teoretyczne nad możliwością wprowadzania i wskaźnikami efektywności nowych metod pracy, nośników zapisu, środków usprawniających i uatrakcyjnających bibliotekę dla młodzieży. Zmiany w bibliotekarstwie, w kierunku stworzenia w bibliotece centrum mediów i ośrodka informacji jednocześnie mogą wydatnie przyczynić się do wzmocnienia jej edukacyjnej funkcji w życiu młodzieży.

5. Edukacyjną funkcję bibliotek należy widzieć rozszerzoną o działalność informacyjną (w tym uwzględnić rolę wojewódzkich bibliotek publicznych jako ośrodków informacji o regionie), ponieważ to w swych skutkach będzie miało niebagatelne znaczenie dla kształcenia i wychowania młodego pokolenia.

W związku z tym, iż bez określenia teoretycznych podstaw funkcjonowania współczesnej biblioteki nie może być mowy o prognozowaniu jej działalności w przyszłości, o tworzeniu nowoczesnego modelu publicznej biblioteki młodzieżowej, autorka kieruje uwagę ludzi kompetentnych do zabierania głosu w tej właśnie materii na przedmiotowy obszar. - Niniejsza książka ma być przyczynkiem do dalszych rozpatrywań kwestii w niej podjętych.

Załącznik nr 1

Struktura społeczno-demograficzna w bydgoskim i pilskim

Badania przeprowadzone zostały w dwóch województwach: bydgoskim i pilskim. Do badań wybrano miejscowości zróżnicowane pod względem położenia geograficznego, liczby mieszkańców oraz poziomu industrializacji.

Województwo bydgoskie o powierzchni 10349 km kw.¹ posiada 27 miast i 55 gmin.² Woj. pilskie jest województwem nowym (utworzonym po reformie administracyjnej kraju w 1975 r.) - jego obszar liczy 8205 km kw., na którym znajdują się 24 miasta i 36 gmin.³ Wybrane województwa pozornie niewiele różnią się od siebie liczbą miast. Sama liczba miast nie określa jednak stopnia urbanizacji województwa, gdyż miasta te są bardzo różnej wielkości. Rozmiary urbanizacji pozwala ocenić dopiero porównanie liczby miast z liczbą mieszkańców.

Ludność woj. bydgoskiego w 1987 r. wynosiła 1096,6 tys. mieszkańców, w tym w miastach 698,0 tys. mieszkańców - co stanowi 63,7 proc. W woj. pilskim na ogólną liczbę 470,6 tys. mieszk. miasta zamieszkiwało 259,5 tysięcy osób - co stanowi 54,9 proc. W roku 1987 obydwie województwa liczyły po 9 miast powyżej 10 tys. ludności. Wśród nich wytypowano do badań 3 z woj. bydgoskiego: Bydgoszcz 472,6 tys. mieszk., Inowrocław 74,6 tys. mieszk. i Solec Kujawski 13,2 tys. mieszk. oraz 3 miasta z woj. pilskiego: Piła 69,7 tys. mieszk. Złotów 17,1 tys. mieszk. i Trzcianka 14,5 tys. mieszkańców.

Stopień nasycenia ludnością na 1 km kw. był w obu województwach podobny - w bydgoskim 106,0 osób/km kw., w pilskim 102,0 osób na km kw.⁴

Spółeczeństwo woj. pilskiego jest społeczeństwem stosunkowo młodym, średni wiek wynosi 29 lat. Postępujący proces starzenia się ludności przebiega odmiennie w miastach i na wsi. Korzystniej kształtuje się w miastach, na wsi dopiero w ostatnich latach uległ pewnemu zahamowaniu wskutek zmniejszenia się migracji młodej ludności do miast⁵. I tak np. w roku 1985 na ogólną liczbę 465,4 tys. mieszk. województwa młodzież w wieku 15-29 lat stanowiła prawie 1/4 ludności (tj. 109,0 tys.). Wśród mniej więcej równej ilości kobiet i mężczyzn w pilskim, w wyżej wymienionej grupie wiekowej jest nieco więcej mężczyzn (58,8 tys. w stosunku do 53,2 tys. kobiet). Zdecydowanie więcej młodzieży (58,2 tys.) mieszka w miastach, reszta (30,8 tys.) na wsi. Wśród młodzieży miejskiej jest nieco więcej kobiet (30,0 tys. w stosunku do 28,2 tys. mężczyzn). Na wsi widać przewagę mężczyzn (27,6 tys. w stos. do 23,2 tys. kobiet). Można jeszcze zauważyć, iż młodzież stanowi ok. 23 proc. mieszkańców miast i 15 proc. mieszkańców wsi.⁶

Do młodych można także zaliczyć społeczeństwo woj. bydgoskiego. Na podstawie odnośnych danych obliczono, iż w 1984r. na ogólną liczbę 791.676 mieszkańców, młodzi (15-29 lat) byli siłą w liczbie 254.447, czyli ok. 24 proc. (podobnie jak w woj. pilskim stanowili prawie 1/4 mieszkańców). Podobnie też jak w woj. pilskim znacznie więcej młodzieży mieszka w mieście niż na wsi. Młodzi z miast (155.775 tys.) stanowią ok. 23 proc. ich mieszkańców (jak w woj. pilskim), a 98.672 młodzieży ze wsi ok. 25 proc.

1 Rozległość przestrzenna województwa ma duże znaczenie w pracy wojewódzkiej biblioteki publicznej. Dotyczy to głównie możliwości utrzymania systematycznych kontaktów z bibliotekami wchodzącymi w skład sieci województwa, a zwłaszcza z bibliotekami miejsko-gminnymi i gminnymi. Powiązania komunikacyjne są jednym z warunków gwarantujących powodzenie scentralizowanych zakupów i opracowywanie nowości wydawniczych w bibliotece wojewódzkiej. - J.K o t o d z i e j s k a: *Biblioteki publiczne po reformie administracyjnej kraju*. Warszawa 1980, s.38-39.

2 Biblioteki o większej liczbie gmin siłą faktu mają gęściej rozbudowane sieci biblioteczne na wsi.

3 *Rocznik statystyczny 1988*. Warszawa 1988, s.LIV.

4 *Ibidem*, s.XL-LV

5 W.Ł ę c k i: *Województwo pilskie. Szkic monograficzny*. Warszawa, Poznań 1988, s.10.

6 Dane obliczone na podstawie Tab.3(22): Ludność (dane szacunkowe) wg płci i wieku w r.1985 (stan w dniu 31 XII). W: *Rocznik statystyczny woj. pilskiego 1986*. Piła 1987, s.154.

wszystkich mieszkańców wsi (ok.10 proc. więcej niż na wsi pilskiej). Wynika stąd, iż wieś bydgoska jest młodsza od pilskiej.⁷

W ćwierćmilionowej grupie młodych (15-29 lat) obywateli bydgoskiego najwięcej, bo aż 89.990 osób (czyli przeszło 1/3 młodzieży) uzyskało wykształcenie zasadnicze zawodowe (ok.44 proc. wszystkich mieszkańców bydgoskiego z tym wykształceniem).⁸

⁷ *Spis ludności i mieszkań metodą reprezentatywną. Bydgoskie. Cz.1.Ludność, gospodarstwa domowe. Stan w dniu 6 grudnia 1984r. Wwa: GUS Biuro Spisów, wrzesień 1985. (opracowanie regionalne), s.12,18, 24: Tab.5/8 Ludność wg wieku oraz głównego źródła utrzymania. [dokument znajduje się w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym w Bydgoszczy - Oddział Koordynacji i Opracowań Zbiorowych.]*

⁸ Dane dla pozostałych typów kształcenia patrz: Tab.13/21A/ Ludność w wieku 15 lat i więcej wg poziomu wykształcenia - *ibidem*, s.126.

Załącznik nr 2

Struktura społeczno - demograficzna badanej zbiorowości pod względem wieku, typu wykształcenia, osiągniętych wyników w nauce, pochodzenia społecznego, zamieszkania, wielkości domowego księgozbioru

wiek w latach	w liczbach bezwzględnych		w procentach	
	I etap	II etap	I etap	II etap
16-18	570	305	48,2	51,8
19-21	381	209	32,2	35,5
22-24	106	25	9,0	4,2
25-29	49	39	4,1	6,6
powyżej 29 lat	47	9	4,0	1,5
nie określiło wieku	29	2	2,5	0,3

Uwaga: Teoretycznie w badaniach nie powinni być uwzględnieni respondenci powyżej 29 lat - ankiety dotarły do nich głównie poprzez bibliotekarzy bibliotek publicznych oraz w czasie ankietowania słuchaczy CKU, wśród których byli nieco starsi koledzy z ławy szkolnej. Z uwagi na niewielką "nadwyżkę" wieku (3-5 lat) oraz znikomy w sumie procent tych ankiet postanowiono nie wyłączać ich z ogółu badań.

typ szkoły	w liczbach bezwzględnych		w procentach	
	I etap	II etap	I etap	II etap
liceum ogólnokształcące	331	177	28,0	30,1
LO dla pracujących	38	23	3,2	3,9
liceum zawodowe	215	134	18,2	22,8
LZ dla pracujących	45	15	3,8	2,5
technikum	100	69	8,5	11,7
technikum dla pracujących	26	-	2,2	0,0
zasadnicza szkoła zawodowa	99	51	8,4	8,7
średnie i policealne studium zawodowe (CKU)	88	14	7,4	2,4
WSP	71	4	6,0	0,7
WOSS	32	-	2,7	0,0
inne	21	34	1,8	5,7

profil kształcenia	w liczbach bezwzględnych		w procentach	
	I etap	II etap	I etap N=1182	II etap N=589
ogólny, podstawowy	70	77	5,9	13,1
humanistyczny	88	8	7,4	1,4
matematyczno-fizyczny	114	56	9,6	9,5
biologiczno-chemiczny	149	64	12,6	10,9
techniczny, mechaniczny	139	108	11,8	18,3
ekonomiczno-społeczny	212	40	17,9	6,8
medyczny	165	107	14,0	18,2
wielozawodowy	75	-	6,3	0,0
wojskowy	32	-	2,7	0,0
inny	8	44	0,7	7,5

Uwaga: Do profilu humanistycznego włączono kierunek studiów: filologia polska. W profilu technicznym uwzględniono kierunki: mechanika pojazdów samochodowych, obróbka skrawaniem, elektronika ogólna. Profil ekonomiczno - społeczny reprezentują: administracja biurowa, administracja państwowa, ekonomika pracy i spraw socjalnych, klasa społeczno - prawna CKU oraz kierunek studiów: nauki społeczne. Profil wojskowy uwzględnia słuchaczy WOŚS w Pile.

oceny uzyskane w szkole	w liczbach bezwzględnych		w procentach	
	I etap	II etap	I etap N=1182	II etap N=589
3,0-3,5	353	159	29,9	27,0
3,6-3,9	210	98	17,0	16,6
4,0-4,5	307	106	26,0	18,0
4,6-5,0	51	31	4,3	5,3
brak odpowiedzi	270	195	22,8	33,1

pochodzenie społeczne	w liczbach bezwzględnych		w procentach	
	I etap	II etap	I etap N=1182	II etap N=589
inteligentkie	369	211	33,5	35,8
robotnicze	608	279	51,4	47,4
chłopskie	98	60	8,3	11,2
rzemieślnicze	4	4	0,3	0,7
inne	19	1	1,8	0,2

miejsce zamieszkania	w liczbach bezwzględnych		w procentach	
	I etap	II etap	I etap N=1182	II etap N=589
miasto duże - powyżej 100 tys. mieszk.	187	82	15,8	13,9
miasto średnie 50 - 100 tys. mieszk.	377	145	31,9	24,6
miasto małe - poniżej 50 tys. mieszk.	285	175	24,1	29,9
miejsowość podmiejska	42	23	3,6	3,9
wieś	249	153	21,1	26,0

wielkość domowej biblioteczki (w woluminach)	w liczbach bezwzględnych	w procentach N=589
1-50	50	8,5
51-100	71	12,1
101-150	38	6,5
151-200	50	9,5
201-500	131	22,2
501-1000	61	810,4
1001-1500	8	1,4
1501-2000	7	1,2
powyżej 2000	11	1,9

Załącznik nr 3

Młodzież w wieku 15-29 lat w badanych bibliotekach publicznych (w liczbach bezwzględnych)

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
15-19 lat	filie (1-28)	6802	7172	6163	5937
	CWK	302	137	103	37
	ogółem	7104	7309	6266	5974
	filie dziecięce	813	826	1010	901
	razem	7917	8135	7276	6875
20-29 lat	filie (1-28)	9199	8929	8438	7234
	CWK	873	455	176	112
	ogółem	10072	9384	8614	7346
	filie dziecięce	196	182	205	247
	razem	10268	9566	8819	7593
15-29 lat	filie (1-28)	16001	16101	14601	13171
	CWK	1175	592	279	149
	ogółem	17176	16693	16880	13320
	filie dziecięce	1009	1008	1215	1148
	razem	18185	17701	16095	14468
uczniowie	filie (1-28)	8631	8937	8566	8243
	CWK	382	133	203	59
	ogółem	9013	9070	8769	8302
	filie dziecięce	10739	11254	11364	11538
	razem	19752	20324	20133	19840
ogółem zarejestrowanych		42873	41916	41100	38699

Rejonowa Biblioteka Publiczna im. Jana Kasprówicza w Inowrocławiu

		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
wypożyczalnia główna	15-19	1163	1233	1209	1369
	20-29	746	897	838	880
	15-29	1909	2130	2047	2249
	uczniowie	1272	2334	1483	1516
	ogółem	2833	3087	3021	3166
filia nr 1	15-19	104	79	100	126
	20-29	273	213	239	244
	15-29	377	292	339	370
	uczniowie	186	134	155	181
	ogółem	1844	2063	1963	1982
filia nr 2	15-19	512	487	400	326
	20-29	257	205	222	230
	15-29	769	692	622	556
	uczniowie	477	496	414	381
	ogółem	1463	1305	1156	1155
filia nr 3	15-19	117	132	162	137
	20-29	157	121	190	189
	15-29	274	253	352	326
	uczniowie	49	164	175	113
	ogółem	625	516	926	978
filia nr 4	15-19	362	330	383	374
	20-29	271	292	262	271
	15-29	633	622	645	645
	uczniowie	345	313	384	409
	ogółem	1817	1807	1816	1804
filia nr 5	15-19	26	113	129	112
	20-29	26	77	83	81
	15-29	52	190	212	193
	uczniowie	42	133	149	144
	ogółem	153	365	358	323

Gminna Biblioteka Publiczna w Osielsku					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
15-19 lat	Osielsko	43	49	36	68
	gmina	107	261	139	118
20-29 lat	Osielsko	66	70	60	64
	gmina	94	141	149	138
15-29 lat	Osielsko	109	119	96	132
	gmina	201	402	288	256
ogółem zarejestrowanych	Osielsko	187	214	200	195
	gmina	562	600	532	446

Biblioteka Miasta i Gminy w Solcu Kujawskim					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
biblioteka miejska wypożyczalnia dla dorosłych	15-19	860	686	643	698
	20-29	667	668	702	767
	15-29	1527	1354	1350	1465
	uczniowie	842	674	774	795
	ogółem	2218	2052	2005	2183
filia społeczno-polityczna	15-19	-	48	129	-
	20-29	-	52	83	-
	15-29	-	100	212	-
	uczniowie	-	58	149	-
	ogółem	-	127	358	-

Biblioteka Publiczna Gminy Złotów z siedzibą w Radawnicy				
	1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
15-19 lat	355	417	349	342
20-29 lat	295	322	324	302
uczniowie	408	924	977	926
ogółem	1366	1603	1668	1576

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile

		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
wypoży- czalnia WBP	15-19	1780	1969	2086	1973
	20-29	2292	2218	2337	2288
	15-29	4072	4187	4423	4261
	uczniowie	2031	2136	2336	2283
	ogółem	9550	9732	10355	10114
filia nr 1	15-19	450	516	615	586
	20-29	403	354	320	354
	15-29	853	870	935	940
	uczniowie	1512	1683	1837	2059
	ogółem	2454	2622	2781	3001
filia nr 2	15-19	48	68	34	55
	20-29	75	98	87	49
	15-29	123	166	121	104
	uczniowie	181	216	176	157
	ogółem	336	433	360	298
filia nr 3	15-19	76	84	85	73
	20-29	106	101	69	73
	15-29	182	185	154	146
	uczniowie	257	311	307	342
	ogółem	511	594	563	603
filia nr 4	15-19	115	152	170	150
	20-29	132	141	117	122
	15-29	247	293	287	272
	uczniowie	394	525	539	599
	ogółem	706	864	905	938
filia nr 5	15-19	49	227	193	137
	20-29	359	568	664	559
	15-29	408	795	857	696
	uczniowie	53	321	512	446
	ogółem	841	1865	2444	1986
filia nr 6	15-19	-	79	71	101
	20-29	-	83	115	124
	15-29	-	142	86	225
	uczniowie	-	359	410	595
	ogółem	-	592	742	1029
filia nr 7	15-19	-	-	40	34
	20-29	-	5	26	54
	15-29	-	-	66	88
	uczniowie	-	-	173	377
	ogółem	-	5	353	515
ogółem miasto Pila	15-19	2518	3075	3294	3109
	20-29	3367	3567	3735	3620
	15-29	5885	6643	7029	6729
	uczniowie	4428	5551	6290	6858
	ogółem	14418	16712	18483	18484

Miejska Biblioteka Publiczna w Złotowie					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
15-19 lat	MBP	914	830	797	908
	filia nr 1	50	39	46	46
	Razem	964	869	843	954
20-29 lat	filia nr 1	34	48	43	39
	Razem	749	794	607	528
młodzież ucząca się	MBP	1974	2265	2070	2171
	filia nr 1	217	281	378	350
	Razem	2191	2546	2448	2521
ogółem czytelnicy	MBP	3213	3523	3191	3280
	filia nr 1	378	443	305	511
	Razem	3591	3966	3969	3791

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Trzciance					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
miasto	15-19 lat	484	613	571	633
	20-29 lat	508	432	391	401
	uczniowie	1858	1821	1870	1930
	ogółem zarejestrowanych w bibliotece	2716	2675	2715	2949
wieś	15-19 lat	304	287	317	313
	20-29 lat	252	256	246	255
	uczniowie	1157	1211	1150	1062
	ogółem zarejestrowanych w bibliotece	1701	1768	1771	1685
razem	15-19 lat	788	900	883	946
	20-29 lat	760	688	637	656
	uczniowie	3015	3032	3020	2992
	ogółem zarejestrowanych w bibliotece	4417	4443	4496	4638

Biblioteki Publiczne woj. Piłskiego		
		1987 r.
Ogółem czytelnicy w tym	15-19 lat	39383
	20-29 lat	20582
	15-29 lat	18791
Miasto czytelnicy w tym	15-19 lat	23252
	20-29 lat	12190
	15-29 lat	11062
Wieś czytelnicy w tym	15-19 lat	16131
	20-29 lat	8402
	15-29 lat	7729

Załącznik nr 4

Udział badanej grupy wiekowej (15-29) lat w czytelnictwie bibliotek publicznych (w procentach)

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
filie miejskie	15-19 lat	15,87	17,11	14,96	15,34
	20-29 lat	21,46	21,30	20,53	18,69
	15-29 lat	37,33	38,41	35,49	34,03
CWK	15-19 lat	0,70	0,33	0,32	0,10
	20-29 lat	2,03	1,09	1,11	0,29
	15-29 lat	2,73	1,42	1,53	0,39
filie dla dorosłych	15-19 lat	16,57	17,44	15,24	15,44
	20-29 lat	23,49	20,55	20,96	18,98
	15-29 lat	40,06	37,99	36,20	34,42
filie dla dzieci	15-19 lat	1,90	1,97	2,46	2,33
	20-29 lat	0,46	0,43	0,50	0,64
	15-29 lat	2,36	2,40	2,96	2,97
razem na terenie Bydgoszczy	15-19 lat	18,47	19,41	17,70	17,77
	20-29 lat	23,95	22,82	21,46	19,62
	15-29 lat	42,42	42,23	39,16	37,39
wszystkich czytelników (ilość osób)		42873	41916	41100	38699

Rejonowa Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
Biblioteka miejska	15-19 lat	41,05	39,94	40,01	43,24
	20-29 lat	26,33	29,06	27,74	27,80
	15-29 lat	67,38	69,00	67,75	71,04
filia nr 1	15-19 lat	5,64	3,83	5,09	6,36
	20-29 lat	14,80	10,32	12,16	12,31
	15-29 lat	20,44	14,15	17,25	18,67
filia nr 4	15-19 lat	35,00	37,32	34,60	28,23
	20-29 lat	17,56	15,70	19,21	19,91
	15-29 lat	52,56	53,02	53,81	48,14
filia nr 6	15-19 lat	18,72	25,58	17,49	14,01
	20-29 lat	25,12	23,45	20,52	19,33
	15-29 lat	43,84	49,03	38,01	33,34
filia nr 7	15-19 lat	19,92	18,26	21,09	20,73
	20-29 lat	14,92	16,16	14,42	15,02
	15-29 lat	34,84	34,42	35,51	35,75
filia nr 9 (społ.-polit.)	15-19 lat	16,99	21,06	36,03	34,67
	20-29 lat	16,99	30,95	23,18	25,08
	15-29 lat	33,98	52,01	59,21	59,75

Gminna Biblioteka Publiczna z siedzibą w Radawnicy					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
ogółem gmina	15-19 lat	25,99	26,01	20,92	21,70
	20-29 lat	21,60	20,09	19,42	19,16
	15-29 lat	47,59	46,10	40,34	40,86

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Solcu Kujawskim					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
ogółem	15-19 lat	38,77	33,43	32,33	31,96
	20-29 lat	30,07	32,55	35,01	35,12
	15-29 lat	68,84	65,98	67,34	67,08
czytelnia społeczno-polityczna	15-19 lat	-	37,50	36,03	-
	20-29 lat	-	40,63	23,18	-
	15-29 lat	-	78,13	59,21	-

Miejska Biblioteka Publiczna w Złotowie					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
ogółem	15-19 lat	26,84	21,91	22,81	25,16
	20-29 lat	20,86	20,02	16,72	13,93
	15-29 lat	47,70	41,93	39,23	39,09
MBP - wypożyczalnia	15-19 lat	28,45	23,56	24,98	27,68
	20-29 lat	22,25	21,18	17,67	14,91
	15-29 lat	50,70	44,74	42,65	42,59
filia nr 1	15-29 lat	13,23	8,80	15,08	9,00
	20-29 lat	8,99	10,84	14,10	7,63
	15-29 lat	22,22	19,64	29,18	16,63

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
miasto Pila ogółem	15-19 lat	17,46	18,40	17,82	16,82
	20-29 lat	23,35	21,35	20,21	19,58
	15-29 lat	40,81	39,75	38,03	36,40
wypożyczalnia WBPM	15-19 lat	18,64	20,22	20,18	19,51
	20-29 lat	24,00	22,78	22,61	22,62
	15-29 lat	42,64	43,00	42,79	42,13
filia nr 1	15-19 lat	18,34	19,68	22,11	19,52
	20-29 lat	16,42	13,50	11,51	11,80
	15-29 lat	34,76	33,18	33,62	31,32
filia nr 2	15-19 lat	14,29	15,70	9,44	18,46
	20-29 lat	22,32	22,63	24,17	16,44
	15-29 lat	36,61	38,33	33,61	34,90
filia nr 3	15-19 lat	14,87	14,14	15,10	12,11
	20-29 lat	20,75	17,00	12,25	12,11
	15-29 lat	35,62	31,14	27,35	24,22
filia nr 4	15-19 lat	16,29	17,59	18,78	16,00
	20-29 lat	18,70	16,32	12,92	19,00
	15-29 lat	34,99	33,91	31,70	35,00
filia nr 5	15-19 lat	5,69	12,17	7,90	6,90
	20-29 lat	41,70	30,46	27,17	28,15
	15-29 lat	47,39	42,63	35,07	35,05
filia nr 6	15-19 lat	-	9,97	9,57	9,82
	20-29 lat	-	14,02	15,50	12,05
	15-29 lat	-	23,99	25,07	21,87
filia nr 7	15-19 lat	-	-	11,33	6,60
	20-29 lat	-	-	7,37	10,49
	15-29 lat	-	-	18,70	17,09

Gminna Biblioteka Publiczna w Osielsku					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
15-19 lat	Osielsko	23,0	22,9	18,0	34,9
	gmina	19,0	43,5	26,1	26,5
20-29 lat	Osielsko	35,3	32,7	30,0	32,8
	gmina	16,7	23,5	28,0	30,9
15-29 lat	Osielsko	58,3	55,6	48,0	67,7
	gmina	35,8	67,0	54,1	57,4

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Trzciance					
		1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r.
ogółem gmina	15-19 lat	17,84	20,26	19,75	20,40
	20-29 lat	17,21	15,49	14,17	14,14
	15-29 lat	35,05	35,75	33,92	34,54
miasto	15-19 lat	17,82	22,92	20,95	21,46
	20-29 lat	18,70	16,15	14,35	13,60
	15-29 lat	36,52	39,07	35,30	35,06
wieś	15-19 lat	17,87	16,23	17,90	18,58
	20-29 lat	14,81	14,48	13,89	15,13
	15-29 lat	32,68	30,71	31,79	33,71

Załącznik nr 5

Udział uczniów szkół ponadpodstawowych wśród ogółu zarejestrowanych czytelników bibliotek publicznych (w procentach)

	1985 r.	1986 r.	1987 r.	1988 r
WiMBP w Bydgoszczy				
filie miejskie	20,13	21,32	20,84	21,30
CWK	0,89	0,32	0,49	0,15
filie dla dorosłych ogółem	21,02	21,64	21,33	21,45
filie dla dzieci	25,05	26,85	27,65	29,81
razem na terenie Bydgoszczy	46,07	48,49	48,98	51,26
RBP w Inowrocławiu				
wypożyczalnia główna	44,90	43,21	47,60	47,88
filia nr 1	10,09	6,50	7,90	9,13
filia nr 4	32,60	38,01	35,81	32,99
filia nr 6	7,84	31,78	18,90	11,55
filia nr 7	18,99	17,32	21,15	22,67
filia nr 9	27,45	36,44	41,62	44,58
BMiG w Solcu Kujawskim				
biblioteka miejska	-	38,60	-	-
filia społ. polit.	-	41,62	-	-
WBP w Pile				
wypożyczalnia WBP	21,27	21,94	22,60	22,57
filia nr 1	61,61	64,19	66,06	68,61
filia nr 2	53,87	49,88	48,89	52,68
filia nr 3	50,29	52,36	54,53	56,72
filia nr 4	55,81	60,76	59,56	63,86
filia nr 5	6,16	17,21	20,95	22,46
filia nr 6	-	60,64	55,26	57,82
filia nr 7	-	-	49,01	73,20
ogółem w Pile	30,71	33,22	34,03	37,10
MBP w Złotowie				
MBP	61,44	64,29	64,87	66,19
filia nr 1	57,41	63,43	74,85	68,49
ogółem w Złotowie	61,01	64,20	66,23	66,50
BPG Złotów z siedzibą w Radawnicy	29,87	57,64	58,57	58,76
BPMiG w Trzciance				
miasto	68,41	68,07	68,62	65,45
wieś	68,02	68,50	64,94	63,03
razem	68,26	68,24	67,17	64,51
biblioteki publiczne woj. pilskiego				
ogółem	-	-	57,3	-
miasto	-	-	54,3	-
wieś	-	-	61	-

Zestawienie wystaw i gazetek sporządzonych przez BPMiG w Trzciance w 1987 r. (tematy)¹

wystawki:

- Rocznica utworzenia Krajowej Rady Narodowej (5)
- 42 rocznica wyzwolenia Warszawy (7)
- Rocznica wybuchu powstania styczniowego (5)
- Wystawka książek i czasopism rolniczych (16)
- 25 rocznica śmierci Wł. Broniewskiego (7)
- 175 rocznica urodzin Z. Krasieńskiego (6)
- 175 rocznica urodzin J.I. Kraszewskiego (7)
- 100 rocznica śmierci J.I. Kraszewskiego (14)
- 155 rocznica śmierci J.W. Goethe (8)
- 130 rocznica urodzin G. Zapolskiej (7)
- Kwiecień - miesiąc pamięci narodowej (10)
- Dni Lasu i Ochrony Przyrody (8)
- 95 rocznica urodzin B. Bieruta (4 + fot.)
- Rocznica podpisania układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej między PRL a ZSRR (9)
- Ruch robotniczy w Polsce i na świecie (14)
- Dzień Wydawcy - wystawka nowości wydawniczych (10)
- 120 rocznica urodzin Wł. Reymonta (9)
- 8 maja - Dzień Zwycięstwa (8)
- Dzień Prasy - wystawka prasy (20)
- Dni Sztuki Ludowej i Folkloru (5+ 10 fot.)
- Dzień Stowarzyszeń Regionalnych (16)
- 30 rocznica śmierci L. Staffa (7)
- 5 czerwca - Światowy Dzień Ochrony Środowiska (7)
- 115 rocznica śmierci St. Moniuszki (6)
- 194 rocznica urodzin A. Fredry (10)
- Dni Trzcianki - wystawka regionalistów o Trzciance (13)
- Wakacyjne wędrówki po kraju (15)
- 22 lipca - Święto Odrodzenia Polski (5 + 2 plakaty)
- 185 rocznica urodzin A. Dumasa - ojca (5)
- Powstanie Warszawskie (9)
- 25 rocznica śmierci L. Kruczkowskiego (5)
- 95 rocznica urodzin K. Iłakowiczówny (8)
- 120 rocznica urodzin A. Oppmana (Or-Ota) (7)
- 140 rocznica śmierci B. Prusa (10)
- 23 sierpnia - Dzień Lotnictwa (6)
- Wrzesień miesiącem Warszawy (6)
- 170 rocznica urodzin A. Tolstoja (11)
- 110 rocznica urodzin F. Dzierżyńskiego (8)
- 85 rocznica śmierci E. Zoli (6)
- Wystawka książek i prasy technicznej (9)
- 170 rocznica śmierci T. Kościuszki (8)
- 70 rocznica Rewolucji Październikowej (11)
- Lenin na fotografiach (14)
- Dni Książki Społeczno-politycznej "Człowiek-Świat-Polityka" (18)

¹ W nawiasie podano ilość wykorzystanych pozycji książkowych lub artykułów i innych.

- Dzieje polskiego ruchu robotniczego (12)
- 65 rocznica urodzin T.Borowskiego (9)
- 80 rocznica śmierci St.Wyspiańskiego "Malarz i poeta" (7)
- 130 rocznica urodzin J.Conrada (6)
- 90 rocznica urodzin Wł.Broniewskiego (10)
- 69 rocznica wybuchu Powstania Wielkopolskiego (7)

gazetki:

- Rocznicą utworzenia Krajowej Rady Narodowej
- 42 rocznica wyzwolenia Warszawy
- Rocznicą wybuchu Powstania Styczniowego
- 42 rocznica wyzwolenia Trzcianki
- 300 rocznica śmierci Jana Heweliusza
- Luty miesiącem Książki i Prasy Rolniczej
- 8 marca - Dzień Kobiet
- 100 rocznica śmierci J.I.Kraszewskiego
- 27 marca - Międzynarodowy Dzień Teatru
- Kwiecień - miesiąc pamięci narodowej
- 1 maja - święto ludzi pracy
- 9 maja - Dzień Zwycięstwa
- 10 maja - Dzień Bibliotekarza
- 28 maja - Dzień Działacza Kultury
- Dni Kultury, Oświaty, Książki i Prasy
- 1 czerwca - Międzynarodowy Dzień Dziecka
- 5 czerwca - Światowy Dzień Ochrony Środowiska
- Dni Trzcianki
- Lato z książką
- 22 lipca - Święto Odrodzenia Polski
- Powstanie Warszawskie
- 23 sierpnia - Dzień Lotnictwa
- Wrzesień miesiącem Warszawy
- 48 rocznica wybuchu drugiej wojny światowej
- Dni Książki i Prasy Technicznej
- 12 października - Dzień Wojska Polskiego
- 14 października - Dzień Nauczyciela
- 170 rocznica śmierci T.Kościuszki
- 70 rocznica Rewolucji Październikowej
- 20-30 listopada Dni Książki Społeczno-politycznej "Człowiek - Świat - Polityka"
- 4 grudnia - Dzień Górnika
- 69 rocznica wybuchu Powstania Wielkopolskiego

PYTANIA ANKIETY I-GO ETAPU BADAŃ

1. Czy korzystasz z biblioteki publicznej? (właściwe podkreśl)

a) tak

b) nie

Dlaczego?

Jeżeli tak, to od ilu lat jesteś jej czytelnikiem?

2. Jak daleko jest od Twojego miejsca zamieszkania do biblioteki publicznej? (właściwe podkreśl)

a) bardzo blisko

b) blisko

c) średnio daleko

d) daleko

e) bardzo daleko

f) w innej miejscowości

g) nie wiem, gdzie znajduje się biblioteka publiczna

3. Jak często w ogóle korzystasz z biblioteki publicznej?

Czy częstotliwość korzystania przez Ciebie z biblioteki publicznej w czasie roku szkolnego jest inna niż w czasie wakacji? (właściwe podkreśl)

a) większa

b) mniejsza

c) taka sama

Co na to wpływa? Z czego to wynika?

4. Do jakiego typu zbiorów sięgasz najczęściej w bibliotece publicznej? (właściwe podkreśl)

a) książek beletrystycznych

b) książek popularno-naukowych

c) książek i czasopism naukowych

d) wydawnictw informacyjnych (encyklopedii, słowników)

e) gazet (dzienników)

f) czasopism (tygodników, miesięczników)

Dlaczego?

5. Książki i czasopisma z biblioteki publicznej wykorzystujesz do (właściwe podkreśl) :

a) pomocy w opanowaniu materiału szkolnego lub do pracy zawodowej

b) samokształcenia - pogłębiania i rozszerzania własnych zainteresowań (szczególnie jakich zainteresowań i dlaczego?)

6. Czy podczas pobytu w bibliotece publicznej korzystasz z jakiegokolwiek pomocy bibliotekarza?

a) tak

b) nie

Dlaczego?

Jeżeli tak - na czym ta pomoc bibliotekarza polega? Jak ją oceniasz?

Jaki typ literatury najczęściej poleca bibliotekarz? (właściwe podkreśl)

a) beletrystyczną

b) popularnonaukową

- historyczną

- społeczno-polityczną

- techniczną

- przyrodniczą i geograficzną

c) naukową

d) regionalną

e) inną - jaką? (np. kasety, dyski)

7. Czy korzystając ze zbiorów biblioteki publicznej sięgasz po tygodniki i czasopisma naukowe?

a) tak

b) nie

Jeżeli tak - wymień tytuły:

- Jak często je czytasz?
- Co Cię w nich najbardziej interesuje? Dlaczego?
8. Wymień najważniejsze wydarzenia w Polsce i w polityce międzynarodowej ostatnich dwóch tygodni:
9. Czy masz ulubionego bohatera książkowego?
- a) tak - kogo?
- b) nie
- Jeżeli tak, to dlaczego właśnie ta postać Ci się podoba?
10. Jakie formy działalności adresowane do młodzieży (poza tradycyjnym udostępnianiem dokumentów) powinna prowadzić według Ciebie biblioteka publiczna?
11. Czy biblioteka publiczna, z której korzystasz, organizuje i prowadzi wizualne informacje: gazetki ściennie, wystawy okolicznościowe i inne?
- a) tak
- b) nie
- Jeżeli tak - to jakie ostatnio oglądałeś i co one Tobie dały?
12. Czy uczestniczysz w prelekcjach, odczytach, spotkaniach autorskich organizowanych przez bibliotekę publiczną?
- a) tak
- b) nie
- Dlaczego?
13. Jak oceniasz to, co w zakresie pytań 11 i 12 oferuje Tobie biblioteka?
14. Jaką rolę spełnia (lub może spełniać) według Ciebie biblioteka w życiu młodego człowieka lub w środowisku młodzieżowym w ogóle? Opisz to szerzej.
15. Co sądzisz o roli bibliotekarza w Twoim życiu i w kształtowaniu osobowości młodego czytelnika?
16. Co sądzisz o roli książki we współczesnym świecie (np. na tle radia, telewizji, kina, teatru itd)?
17. Czego nauczyłeś się w bibliotece publicznej? (właściwe podkreśl)
- a) obcowania (właściwego obchodzenia się) z książką
- b) sprawnego poszukiwania potrzebnych informacji
- c) korzystania z katalogów i kartotek
- d) umiejętności wyboru literatury
- e) korzystania z materiałów uzupełniających tekst główny (przypisy, aneksy) i z aparatu pomocniczego książki (indeksy, słowniki użytych terminów, objaśnienia skrótów, spisy treści itp.)
- f) poszerzania zakresu wiedzy faktograficznej poprzez udział w prelekcjach, odczytach, oglądaniu wystaw itp.
- g) inne - podaj jakie?
18. Największy wpływ na kształtowanie Twojej postawy obywatelskiej ma: (uszereguj poniżej podane czynniki wpływające, określając je liczbami arabskimi)
- a) rodzina
- b) szkoła
- c) kościół
- d) biblioteka (książka, bibliotekarz)
- e) książka, czasopismo (poza biblioteką publiczną)
- f) środowisko rówieśnicze
- g) dom kultury (pałac młodzieży)
- h) środki masowego przekazu
- i) inne - jakie?
19. Co sądzisz o zorganizowanych w Twojej miejscowości formach spędzania czasu wolnego, takich jak:
- a) świetlice
- b) domy kultury
- c) kluby młodzieżowe (także sportowe)
- d) koła zainteresowań (naukowe)
- e) biblioteki, czytelnie
- f) organizacje młodzieżowe
- g) inne organizacje społeczno-polityczne

- h) inne - jakie?
- Które z nich najbardziej Ci odpowiadają? (uszereguj, określając je liczbami arabskimi)
Dlaczego?
20. Czy aktywnie uczestniczysz w życiu szkoły lub uczelni - np. w samorządzie, organizacjach młodzieżowych, kołach zainteresowań, kołach naukowych itp.?
a) tak
b) nie
Jeżeli tak - to gdzie i w jakim charakterze?
21. Na ile kontakt z książką pomógł Ci w ukształtowaniu aktywnej postawy społecznej?
a) pomógł
b) nie pomógł
Jeżeli tak - opisz na czym w Twoim przypadku polega wpływ czytania literatury na Twój aktywny udział społeczny
- Czy może zadziałał tu wzorzec bohatera przeczytanej książki - jakiej?
- lub jej adaptacji filmowej, telewizyjnej czy teatralnej - jakiej?
22. Jak pojmujesz funkcję kształcącą biblioteki wobec młodzieży?
Opisz własnymi zdaniem.....
23. Jak pojmujesz funkcję wychowawczą biblioteki wobec młodzieży?
Opisz własnymi zdaniem.
24. Czy korzystasz z innych bibliotek, takich jak (właściwe podkreśl):
a) biblioteka szkolna
b) biblioteka kościelna
c) biblioteczka domowa własna lub rodziców
d) biblioteczka znajomych, koleżanek i kolegów
e) inne - jakie?
- Jeżeli możesz podaj, jaki procent literatury, którą czytasz, pochodzi z wymienionych tu przez Ciebie bibliotek.

Dane o respondentach

1. Płeć (właściwe podkreśl)

a) kobieta

b) mężczyzna

2. Wiek : lat.

3. Uczeń / student (właściwe podkreśl i uzupełnij):

a) typ szkoły / uczelni

b) klasa / rok

c) profil klasy / kierunek studiów

d) przeciętna ocen w szkole / na uczelni

4. Praca - wypełnia młodzież pracująca (właściwe podkreśl)

a) umysłowa

b) fizyczna

c) wykształcenie (zawodowe, niepełne średnie, średnie, niepełne wyższe)

d) profil wykształcenia (humanistyczne, ścisłe)

5. Pochodzenie społeczne

Czym się zajmują Twoi Rodzice - podaj zawód i miejsce pracy

6. Miejsce zamieszkania (właściwe podkreśl)

a) miasto (duże, średnie, małe)

b) miejscowość podmiejska

c) wieś

d) województwo (bydgoskie, piłskie)

PYTANIA ANKIETY II-GO ETAPU BADAŃ

1. Czy korzystasz z biblioteki publicznej? (zakreśl numer wybranej odpowiedzi)

1. tak
2. nie

Jeżeli tak, to od jak dawna jesteś jej czytelnikiem?

1. od 1-3 lat
2. od 4-6 lat
3. od 7-10 lat
4. od powyżej 10 lat

2. Jak daleko jest od Twojego miejsca zamieszkania do biblioteki publicznej (zakreśl numer wybranej odpowiedzi)

- a) bardzo blisko
- b) blisko
- c) średnio daleko
- d) daleko
- e) bardzo daleko
- f) w innej miejscowości

g) nie wiem, gdzie znajduje się biblioteka publiczna

3. Jak często w ogóle korzystasz z biblioteki publicznej?

1. rzadko (rzadziej niż raz na pół roku)
2. 1 raz na pół roku
3. 1 raz na 2 miesiące
4. 1 raz w miesiącu
5. 1 raz na 2 tygodnie
6. często (1 raz w tygodniu i częściej)
7. inne.....

Czy częściej korzystasz z biblioteki publicznej podczas: 1. roku szkolnego (w okresie pracy zawodowej)

2. wakacji
3. jest to bez znaczenia

Co na to wpływa? Z czego to wynika?

4. Do jakiego typu zbiorów sięgasz najczęściej w bibliotece publicznej? (zakreśl numer/y/ właściwej/ych/ odpowiedzi)

1. książki beletrystyczne
2. książki popularnonaukowe
3. książki i czasopisma naukowe
4. wydawnictwa informacyjne (encyklopedie, słowniki itp.)
5. gazety (dzienniki)
6. czasopisma (tygodniki, miesięczniki) - podaj tytuły
7. inne - jakie?

Dlaczego?

5. Jaka tematyka dokumentów z biblioteki publicznej najbardziej Cię interesuje?

1. historyczna
2. geograficzna, przyrodnicza
3. społeczno-polityczna
4. młodzieżowa
5. przygodowa
6. science fiction
7. techniczna
8. regionalna
9. inna - jaka?

Czy preferowana tematyka jest zgodna:

1. z profilem nauki (wykonywanego zawodu)?
2. z zainteresowaniami pozaszkolnymi (pozazawodowymi)?

6. Czy podczas pobytu w bibliotece publicznej korzystasz z jakiegokolwiek pomocy bibliotekarza?

1. tak
2. nie

- Dlaczego?
- Jeżeli tak - na czym ta pomoc bibliotekarza polega? Jak ją oceniasz?
-
7. Jaki typ literatury najczęściej poleca bibliotekarz?
1. beletrystyczną (literaturę piękną)
 2. młodzieżową
 3. popularnonaukową
 4. historyczną
 5. społeczno-polityczną
 6. przyrodniczą i geograficzną
 7. techniczną
 8. science fiction
 9. naukową
 10. regionalną
 11. w postaci kaset, płyt, dyskietek itd.
 12. inną - jaką?
 13. wcale nie poleca
8. Dokonując wyboru książek w bibliotece publicznej najchętniej skorzystałbyś (korzystasz) z porady:
1. bibliotekarza
 2. rówieśników
 3. rodziców
 4. nauczycieli
 5. innych osób - jakich?
- Dlaczego?
9. Czy masz ulubionego bohatera książkowego?
1. tak - kogo?
 2. nie
- Jeżeli tak, to jakie jego cechy cenisz najbardziej (wymień tylko cechy)
10. Czy któregoś z bohaterów przeczytanych książek mógłbyś nazwać patriotą?
1. tak
 2. nie
- Dlaczego? Jakie cechy (co sprawiło), że uważasz go za patriotę?
-
11. Czy uczestniczysz w życiu szkoły, uczelni bądź zakładu pracy
- np. w samorządzie, organizacjach społ.-polit. (ZHP, ZSMP, ZMW, TPPR, LOP i inne) w kołach zainteresowań, naukowych?
1. uczestniczę słabo - w jakich?
 2. uczestniczę aktywnie - w jakich?
 3. nie uczestniczę
12. Czy kontakt z książką (czasopismem) pomógł Ci w ukształtowaniu aktywnej postawy społecznej (np. w samorządzie, w różnych organizacjach, klubach itp.)?
1. pomógł
 2. nie pomógł
- Jeżeli pomógł - opisz na czym polega w Twoim przypadku wpływ czytania literatury na Twój aktywny udział społeczny. Jakiego rodzaju jest to literatura? Jak wykorzystujesz zdobytą wiedzę do działalności na forum społecznym?
-
- Czy może zadziałał tu wzorzec bohatera przeczytanej książki?
1. tak - jakiej?
 2. nie
- lub jej adaptacji filmowej, telewizyjnej, radiowej czy teatralnej
1. tak - jakiej?
 2. nie
13. Jakie formy działalności adresowane do młodzieży (poza tradycyjnym udostępnianiem dokumentów) powinna prowadzić według Ciebie biblioteka publiczna? Czego oczekujesz od biblioteki?

14. Czy biblioteka publiczna, z której korzystasz, organizuje i prowadzi wizualne informacje: gazetki ścienne, wystawy okolicznościowe i inne?

1. tak

2. nie

Jeżeli tak - to jakie ostatnio oglądałeś i co one Tobie dały?

15. Czy uczestniczysz w prelekcjach, odczytach, spotkaniach autorskich organizowanych przez bibliotekę publiczną?

1. tak

2. nie

Dlaczego?

16. Jak oceniasz to, co w zakresie pytań 14 i 15 oferuje Tobie biblioteka?

17. Jaką rolę spełnia (lub może spełniać) według Ciebie biblioteka w życiu młodego człowieka lub w środowisku młodzieżowym w ogóle?

18. Co sądzisz o roli bibliotekarza w Twoim życiu i w kształtowaniu osobowości młodego czytelnika w ogóle?

19. Co sądzisz o roli książki we współczesnym świecie (np. na tle radia, telewizji, kina, teatru itd)?

20. Czego nauczyłeś się w bibliotece publicznej? (zakreśl numery)

1. obcowania (właściwego obchodzenia się) z książką

2. sprawnego poszukiwania potrzebnych informacji

3. korzystania z katalogów i kartotek

4. umiejętności wyboru literatury

5. korzystania z materiałów uzupełniających tekst główny (przypisy, aneksy) i z aparatu pomocniczego książki (indeksy, słowniki użytych terminów, objaśnienia skrótów, spisy treści itp.)

6. poszerzania zakresu wiedzy faktograficznej poprzez udział w prelekcjach, odczytach, oglądaniu wystaw itp.

7. inne - podaj jakie?

8. niczego się nie nauczyłem

21. Największy wpływ na kształtowanie Twojej świadomości politycznej ma: (uszereguj podane czynniki według ważności, wpisując kolejno w rubryki numery wybranych odpowiedzi):

1. rodzina ranga 1

2. szkoła ranga 2

3. biblioteka (książka, bibliotekarz) ranga 3

4. książka, czasopismo (poza biblioteką publiczną) ranga 4

5. środowisko rówieśnicze ranga 5

6. dom kultury (pałac młodzieży) ranga 6

7. środki masowego przekazu ranga 7

8. prasa codzienna ranga 8

i) inne - jakie? ranga 9

22. Wymień najważniejsze wydarzenia polityczne w Polsce i w polityce międzynarodowej ostatnich dwóch tygodni.

23. Które z podanych niżej instytucji w Twojej miejscowości organizują najlepiej czas wolny (najchętniej tam chodzisz)? (uszereguj według ważności, wpisując kolejno w rubryki numery wybranych odpowiedzi):

1. świetlice ranga 1

2. domy kultury ranga 2

3. kluby młodzieżowe (także sportowe) ranga 3

4. koła zainteresowań lub naukowe ranga 4

5. biblioteki, czytelnie ranga 5

6. organizacje młodzieżowe ranga 6

7. inne organizacje społeczno-polityczne ranga 7

8. pozostałe - jakie? ranga 8

Dlaczego?

24. Czy korzystasz z innych bibliotek, takich jak niżej (zakreśl numery wybranych odpowiedzi).

Jeżeli możesz podaj, jaki procent literatury, którą czytasz, pochodzi z wymienionych tu przez Ciebie bibliotek.

1. biblioteka szkolnaproc.

2. biblioteka kościelnaproc.

3. biblioteczka domowa własna lub rodzicówproc.
4. biblioteczka znajomych, koleżanek i kolegówproc.
5. biblioteczka organizacji i klubów młodzieżowychproc.
6. biblioteka zakładowa rodziców (lub swojego zakładu)proc.
7. biblioteka pedagogicznaproc.
- e) inne - jakie?
- Ile pozostaje na bibliotekę publiczną?proc.
25. Jakiej literatury poszukujesz w zakreślonych, w poprzednim pytaniu, bibliotekach i w jakim celu?
26. Jak pojmujesz funkcję kształcącą biblioteki wobec młodzieży?
27. Jak pojmujesz funkcję wychowawczą biblioteki wobec młodzieży?
28. W jaki sposób według Ciebie, biblioteka publiczna jest (może być) miejscem wychowania politycznego?

Dane o respondencie

1. Płeć (zakreśl numer właściwej odpowiedzi):

1. kobieta
2. mężczyzna
2. Wiek : lat.

3. Wypełniają tylko uczniowie (lub studenci)

- a) typ szkoły / uczelni
- b) klasa / rok
- c) profil klasy / kierunek studiów
- d) przeciętna ocen w szkole / na uczelni

4. Wypełnia tylko młodzież pracująca:

- a) rodzaj wykonywanej pracy
1. umysłowa
2. fizyczna
- b) wykształcenie
1. zawodowe
2. niepełne średnie
3. średnie
4. niepełne wyższe
5. wyższe
5. Pochodzenie społeczne

Czym się zajmują (zajmowali) Twój Rodzice - podaj zawód i miejsce pracy

6. Czy w Twoim domu znajduje się biblioteczka domowa?

1. tak (rodziców, moja własna - właściwe podkreśl)
2. nie

Jeżeli tak - jej wielkość wynosi książek (podaj liczbę).

7. Miejsce zamieszkania (zakreśl numer poprawnej odpowiedzi):

1. miasto duże - powyżej 100 tys. mieszkańców
2. miasto średnie - od 50-100 tys. mieszk.
3. miasto małe - poniżej 50 tys. mieszk.
4. miejscowość podmiejska
5. wieś

BIBLIOGRAFIA

1. *Alternatywna i globalna koncepcja edukacji w szkole przyszłości*. Pod red. R. Łukaszewicza. Wrocław 1985 [maszyn. powiel.].
2. *Alternatywy edukacji człowieka*. Prace przygotowawcze do programu Wrocławska Szkoła Przyszłości. Wrocław 1985.
3. Andrzejewska J.: *Biblioteki szkolne w perspektywie powszechnej szkoły średniej*. "Roczniki Biblioteczne" 1977 z.1/2, s.391-425.
4. Andrzejewska J.: *Jak oceniać stan czytelnictwa w szkole*. "Poradnik Bibliotekarza" 1975 nr 11/12, s.274-280.
5. Andrzejewska J.: *Kultura czytelnicza jednostki jako program edukacji czytelniczej i przedmiot badań*. "Studia o Książce" T.18, s.23-63.
6. Andrzejewska J.: *Model dziesięcioletniej szkoły średniej*. Wrocław: IKNiBO, 1970.
7. Andrzejewska J.: *System edukacji czytelniczej i informacyjnej w szkole*. "Bibliotekarz" 1988 nr 10/11, s.3-14.
8. Ankudowicz J.: *Dynamika rozwoju czytelnictwa książek w mieście i na wsi*. "Bibliotekarz" 1978 nr 11/12, s.323-331.
9. Antończyk G.: *Rozwój funkcji bibliotek publicznych w województwie szczecińskim w 40-lecie PRL*. "Bibliotekarz Zachodniopomorski" 1984 z.2/3, s.24-36.
10. Baszyńska W.: *Biblioteki publiczne ośrodkami wiedzy i informacji o regionie*. [Fragment referatu]. "Bibliotekarz Lubelski" 1980 nr 3/4, s.3-6.
11. *Biblioteki Publiczne w Liczbach 1986*. Warszawa 1987. (1987. Warszawa 1988. i 1988. Warszawa 1989).
12. *Biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania*. Pod red. N. Wolańskiego. Warszawa 1979.
13. Burakowski J.: *Biblioteki publiczno-szkolne w województwie olsztyńskim*. "Bibliotekarz" 1974 nr 1/2, s.1-9.
14. Centkowski J.: *Szkolna edukacja historyczna a kształtowanie postaw politycznych i obywatelskich*. "Kultura. Oświata. Nauka." 1984 nr 4, s.32-43.
15. Chmielewska-Gorczyca E.: *Wyszukiwanie rzeczowe w publicznie dostępnych katalogach online*. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1990 nr 1, s.139-163.
16. Choryński P.: *Problemy współpracy bibliotek szkolnych i pedagogicznych z bibliotekami publicznymi*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 1, s.1-5.
17. Danecka A.: *Praktyczna użyteczność określenia funkcji biblioteki publicznej*. "Bibliotekarz" 1972 nr 10, s.296-298.
18. *Deklaracja UNESCO o bibliotekach publicznych* (przeł. J. Wierzbicki). "Bibliotekarz" 1972 nr 11/12, s.321-322.
19. Drzewiecki M.: *Biblioteki szkolne i pedagogiczne w Polsce. Rola w procesie dydaktycznym i miejsce w krajowej sieci biblioteczno-informacyjnej*. Warszawa 1990.
20. *Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. [Oprac.] Komitet Ekspertów do Spraw Edukacji Narodowej. Warszawa, Kraków 1989.
21. *Edukacja równoległa w polskim systemie oświatowym*. Pr. zb. pod red. E. Trempały. T.1. Bydgoszcz 1985.
22. *Edukacja w warunkach zagrożenia. Podstawowe tezy raportu Komitetu Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej*. Warszawa, Kraków 1990.
23. *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*. Wrocław 1986.
24. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław 1971.
25. *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Warszawa 1976.
26. Ferz J., Niemczykowa A.: *Wstęp do nauki o książce i bibliotece*. Wyd.2 popr. Warszawa 1976.
27. Galant J.: *O kształtowaniu światopoglądu młodzieży*. "Wychowanie" 1965 nr 4, s.2-5.
28. Gasik St.: *Podstawy SPSS PC+*. Warszawa 1988.
29. *Gazeta Pomorska*. Wyd.4 1977 nr 49,92,95 oraz 1988 nr 38,79.
30. Gąsior H.: *Miejsce i rola placówek wychowania pozaszkolnego w nowym modelu edukacji narodowej*. "Studia Pedagogiczne." 1975 z.33, s.127.

31. Goriszowski W.: *Książka a wychowanie*. Katowice 1973.
32. Goriszowski W.: *Miejsce książki i biblioteki szkolnej w wychowaniu politycznym czytelnika*. "Chowanna" 1969 nr 4, s.530-534.
33. Howorka B.: *Biblioteki a ustawa o systemie oświaty*. "Poradnik Bibliotekarza" 1992 nr 1, s.9-10.
34. Ilustrowany Kurier Polski 1987 nr 41,74,96 oraz 1988 nr 19,33.
35. Kaim-Dubrawska H.: *Rola biblioteki publicznej i szkolnej w przygotowaniu uczniów szkół średnich do samodzielnej pracy umysłowej*. "Bibliotekarz" 1975 nr 5/6, s.101-108.
36. Kargul J.: *Dwa ujęcia zagadnienia uczestnictwa w kulturze*. W: *Pedagogiczne problemy uczestnictwa w kulturze*. Pod red. J. Kargula. Wrocław 1988 (Acta Universitatis Wratislaviensis nr 1008. Prace Pedagogiczne nr 63, s.7-13).
37. Kocięcka M.: *Użytkownicy informacji w bibliotekach publicznych i ich potrzeby*. "Przegląd Biblioteczny" 1973 z.1/2, s.83-96.
38. Kocowski T.: *Potrzeby człowieka. Koncepcja systemowa*. Wyd.2 popr. i rozsz. Wrocław 1982.
39. Kolanowska Z.: *Działalność informacyjna bibliotek publicznych*. Poradnik metodyczny. Warszawa 1985.
40. Kołodziejska J.: *Biblioteka a świat współczesny*. Wrocław 1973.
41. Kołodziejska J.: *Biblioteka w zmieniającej się strukturze społecznej*. "Bibliotekarz" 1983 nr 3, s.53-56.
42. Kołodziejska J.: *Biblioteki publiczne po reformie administracyjnej kraju*. Warszawa 1980.
43. Kołodziejska J.: *Przewidywanie przyszłości bibliotek i programowanie ich działalności*. *Wybrane problemy teoretyczne i praktyczne*. "Przegląd Biblioteczny" 1988 z.3/4, s.294-304.
44. Kołodziejska J.: *Rola biblioteki publicznej w upowszechnianiu czytelnictwa*. "Bibliotekarz" 1975 nr 1/2, s.21-27.
45. Kołodziejska J.: *Społeczna funkcja biblioteki publicznej*. Warszawa 1976.
46. Kołodziejska J.: *Współczesne kierunki badań bibliotekoznawczych. Definicje, zakres i organizacja badań*. "Rocznik Biblioteki Narodowej" 1976/77, s.155-164.
47. Korpała J.: *Biblioteki publiczne jako instytucje wychowania społecznego*. "Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny Miejskiej Biblioteki w Krakowie" 1981 nr 2, s.3-20.
48. KostECKI J.: *Uwagi o kształceniu bibliotekarzy na poziomie średnim*. "Przegląd Biblioteczny" 1988 z.3/4, s.473-474.
49. Koziółkowska M.: *Wychowawcza rola biblioteki publicznej (Filia dla dorosłych nr 24 i dziecięca nr 9)*. "Bibliotekarz Lubelski" 1979 nr 3/4, s.3-4.
50. Krzywicki S.: *Biblioteki - instytucje edukacji narodowej*. "Nowe Drogi" 1985 nr 5, s.168-180.
51. Kwiatkowski S.: *Literatura społeczno-polityczna - stan i perspektywy*. "Ideologia i Polityka" 1986 nr 2, s.88-93.
52. Lepalczyk I.: *Pedagogika biblioteczna Heleny Radlińskiej*. Łódź 1974.
53. Lipczyńska J.: *Działalność informacyjna wojewódzkiej biblioteki publicznej*. "Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny Miejskiej Biblioteki w Krakowie" 1981 nr 2, s.39-43.
54. Marlewski J.: *Formacja osobowości społecznej człowieka w procesie jego edukacji*. "Kultura.Oświata.Nauka" 1984 nr 4, s.13-31.
55. Materska K.: *Edukacyjna funkcja biblioteki publicznej w życiu młodzieży*. Praca doktorska pod kier. prof. dr hab. E.Trempały. Bydgoszcz 1991 [maszynopis].
56. Mazur Z.: *"Człowiek-Świat-Polityka" - dekada pozyskiwania czytelników*. "Naszym Zdaniem" 1986 nr 31(245), s.4.
57. Niemczykowa A.: *Dziwne jest w tej materii rzeczy pomieszanie*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 5, s.112-114.
58. Niemczykowa A.: *Funkcja biblioteki szkolnej we współczesnej dydaktyce*. *Wybrane problemy*. "Przegląd Biblioteczny" 1978 z.2, s.131-137.
59. Niemczykowa A.: *Miejsce i funkcja biblioteki szkolnej w realizacji systemu wychowawczo-dydaktycznego nowoczesnej szkoły*. W: *Miejsce i zadania biblioteki szkolnej w nowym systemie wychowawczo-dydaktycznym szkoły*. Materiały sesji pod red. St.Kubiaka. Poznań 1975, s.61-79.
60. Niemczykowa A.: *O bibliotekach szkolno-publicznych*. *Wypowiedź dyskusyjna*. "Bibliotekarz" 1975 nr 5/6, s.98-101.
61. Nowak I., Pogodzińska K.: *Biblioteka w systemie wychowawczym szkoły*. "Życie Szkoły" 1974 nr 9, s.13-18.

62. Nowiny Inowrocławskie 1977 nr 2,11,16,17 oraz 1988 nr 7,14,17.
63. O b u c h o w s k i K. : *Psychologia dążeń ludzkich*. Wyd.3 zm. i uzup. Warszawa 1972.
64. O k o Ń W. : *Słownik pedagogiczny*. Wyd.2 zm. i rozsz. Warszawa 1981.
65. O r z e c h o w s k i J. : *Koncepcja podręcznika obudowanego*. W: Z prac nad koncepcją podręcznika dla ucznia szkoły średniej. Instytut Programów Szkolnych. Warszawa 1977, powiel.
66. P a p u z i Ń s k a J. : *Refleksje nad kształceniem bibliotekarzy dziecięcych*. W: Kształcenie akademickie w zakresie księgoznawstwa, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej - przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Pr. zb. pod red. nauk. J. W o j a k o w s k i e g o . Warszawa 1989, s.61-70.
67. P i l c h T. : *Szkola na wsi a założenia nowego systemu oświaty*. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1977 nr 2, s.17-28.
68. P i s z c z e k K. : *Biblioteki publiczne w procesie edukacji młodzieży* (Opracowanie końcowe w ramach CPBP 08.18 II 5.0.6. - Bydgoszcz 1990 - maszynopis).
69. P i s z c z e k K. : *Wpływ biblioteki na postawy obywatelskie młodzieży*. "Zeszyty Historyczno - Polityczne Stronnictwa Demokratycznego" 1989 z.2, s.31-41.
70. *Poradnik metodyczny dla wykładowców przedmiotu "Podstawy informacji naukowej" w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych. Cz. 1*. Poznań-Warszawa 1984 (Materiały Szkoleniowe CINTE; 36).
71. P ó ł t u r z y c k i J. : *Samokształcenie a edukacja ustawiczna*. W: Samokształcenie jako istotny czynnik aktywności współczesnego człowieka. Pod red. J. S e m k o w a . Wrocław 1988, s.15-34.
72. *Program liceum ogólnokształcącego. Praktyki uczniowskie*. Warszawa, 1986.
73. *Program nauczania: Policealne Studium Zawodowe. Zawód: bibliotekarz*. Warszawa: CUKB, 1981 (do użytku wewnętrznego).
74. *Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* Warszawa 1977.
75. *Przewodnik metodyczny dla studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Specjalizacja: Biblioteki szkolne i pedagogiczne*. Wyd. 2 zm. Oprac. J. A n d r z e j e w s k a . Wrocław 1984.
76. *Raport o stanie bibliotek polskich*. [Oprac.] Państwowa Rada Biblioteczna przy Ministrze Kultury i Sztuki, Biblioteka Narodowa. Warszawa 1973 (do użytku służbowego).
77. *Raport o stanie oświaty PRL*. Warszawa 1973.
78. R e m e r o w a K. : *Zmiany funkcji bibliotek w powojennym dwudziestolecu*. Warszawa 1966.
79. *Rocznik statystyczny woj. pińskiego 1986*. Piła 1987.
80. *Samokształcenie jako istotny czynnik aktywności współczesnego człowieka*. Konferencja naukowa. Karpacz, 8-11 października 1984r. Pod red. J. S e m k o w a . Wrocław 1988 (Acta Universitatis Wratislaviensis; No 1026. Prace Pedagogiczne nr 65).
81. S i e k i e r s k i S t. : *Informacja i popularyzacja wiedzy o książce*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 3/4, s.61-66.
82. S i e r y k o w Z. : *Oddziaływanie bibliotek publicznych na dzieci i młodzież*. W: Rola biblioteki w kształceniu dzieci i młodzieży. Wrocław 6 maja 1987. Materiały z sesji. Wrocław 1988, s.16-22.
83. *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Warszawa 1979.
84. S o k o ł o w A. W. : *Potrzeby informacyjne*. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1989 nr 1, s.61-74.
85. *Spis ludności i mieszkań metodą reprezentatywną. Bydgoskie. Cz.1. Ludność, gospodarstwa domowe*. Stan w dniu 6 grudnia 1984r. Wwa: GUS Biuro Spisów, wrzesień 1985 (opracowanie regionalne).
86. *Sprawozdanie z 36 sesji IFLA w Moskwie 28 sierpnia - 7 września 1970 r.* [Oprac.] J. K o ł o d z i e j s k a . "Bibliotekarz" 1970 nr 11/12, s.342-346.
87. *Stan i perspektywy bibliotekarstwa polskiego do roku 2000*. Warszawa 1987.
88. *Stanowisko Ogólnopolskiego Zespołu Partyjnych Bibliotekarzy i Księgarzy przy Wydziale Kultury KC PZPR w sprawie dalszego upowszechniania książki i rozwoju bibliotek, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska wiejskiego, przyjęte na obradach w dniu 3 maja 1988 roku w Szczecinie*. "Bibliotekarz" 1989 nr 4/5, s.15-17.
89. S u c h o d o l s k i B. : *Rola wychowania w społeczeństwie socjalistycznym*. Warszawa 1967.
90. *Systemy informacyjne a szkolnictwo* (J. C e j p e k : *Informacni sistemi a školstvi. Informace*. Praha 1982 Rec. Petr Zak) "Bibliotekarz" 1983 nr 5, s.116-119.
91. S z o c k i J. : *Biblioteki postawą polonistyki szkolnej*. "Oświata i Wychowanie" Wersja A 1983 nr 19, s.19-20.
92. S z o c k i J. : *Biblioteki w systemie szkolnym*. "Oświata i Wychowanie" Wersja A 1984 nr 9, s.16-20.

93. Szocki J.: *Modelowanie biblioteki szkolnej jako systemu wychowania przez książkę i informację*. "Ruch Pedagogiczny" 1988 z.3/4, s.135-149.
94. Szocki J.: *Samokształcenie przez bibliotekę publiczną. (Podstawy społeczne, problemy i rezultaty)*. Wrocław 1982 (Acta Universitatis Wratislaviensis No 545. Prace Pedagogiczne nr 23), s.61-78.
95. Szocki J.: *Z doświadczeń bibliotek publicznych w procesie kształcenia studentów*. "Życie Szkoły Wyższej." 1982 nr 11, s.97-105.
96. Trempała E.: *Wychowanie równoległe - funkcje założone ośrodków wspomagających rozwój dzieci i młodzieży* W: *Wychowanie równoległe w polskim systemie edukacji: diagnoza i prognoza*. Pr. zb. pod red. E. Trempały. Warszawa - Poznań 1987 (Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace Komisji Pedagogiki i Psychologii nr 10), s.3-18.
97. Trzynadłowski J.: *Pojęcie i podstawy samokształcenia*. W: *Samokształcenie jako istotny czynnik aktywności współczesnego człowieka*. Pod red. J. Semkowskiego. Wrocław 1988, s.9-14.
98. *Uchwała nr 35 Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1971 w sprawie informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej* (Monitor Polski 1971 nr 14, poz.104).
99. *Uchwała nr 84 Rady Ministrów z dnia 30 maja 1990 r. w sprawie uznania niektórych uchwał Rady Ministrów ogłoszonych w "Monitorze Polskim" za nieobowiązujące* (Monitor Polski 1990 nr 24, poz. 181).
100. *Uczyć się aby być. Raport Międzynarodowej Komisji do Spraw Rozwoju Edukacji*. [Oprac.] E.Faure [i in.]. Warszawa 1975.
101. *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach* (Dziennik Ustaw nr 12, poz.63 i z 1984r. nr 26, poz.129).
102. *Ustawa z dnia 26 kwietnia 1984 r. o upowszechnianiu kultury oraz o prawach i obowiązkach pracowników upowszechniania kultury* (Dziennik Ustaw nr 26, poz. 129).
103. *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym* (Dziennik Ustaw nr 16, poz. 95).
104. *Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dziennik Ustaw nr 95, poz.425).
105. *Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (Dziennik Ustaw nr 114, poz.493).
106. Walentynowicz M.: *Dydaktyka i wychowawcze znaczenie czytelnictwa w bibliotekach szkolnych*. "Z Doświadczeń Bibliotek Szkolnych" 1964, s.20-25.
107. Walentynowicz M.: *Pożądany model funkcjonowania bibliotek powszechnych w środowisku, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci i młodzieży*. "Ruch Pedagogiczny" 1973 nr 5, s.692-700.
108. Walentynowicz M.: *Wybrane problemy czytelnictwa*. Wrocław 1966.
109. Wnuk-Lipiński E. i E.: *Problematyka kształtowania się potrzeb czytelniczych*. Warszawa 1975.
110. Wojciechowski K.: *Systematyczne rozpowszechnianie czytelnictwa*. Warszawa 1938.
111. Wołosz J.: *Konferencja nt. Problemów upowszechniania czytelnictwa*. Rzeszów 15-26 listopada 1986 r. "Informator Bibliotekarza i Księgarza na rok 1988", s.31-35.
112. Woźniak J.: *O tak zwanych potrzebach informacyjnych*. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1989 nr 1, s.39-50.
113. Woźniak J.: *Potrzeby informacyjne (przegląd literatury)*. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1988 nr 2, s.107-122.
114. *Wrocławska Szkoła Przyszłości. Autonomia dziecka w procesie edukacji*. Wrocław 1987 (Acta Universitatis Wratislaviensis No 851. Prace Pedagogiczne nr 47).
115. *Wrocławska Szkoła Przyszłości. - Rozwój szkoły - rozwój człowieka*. Wrocław 1981.
116. Wroczyński R.: *Edukacja permanentna. Problemy - perspektywy*. Wyd.2 rozsz. Warszawa 1976.
117. Wroczyński R.: *Pedagogika społeczna*. Wyd.4 uzup. Warszawa 1975.
118. Wronkowski Cz.: *Środki techniczne w opinii studentów bibliotekoznawstwa olsztyńskiej WSP*. "Poradnik Bibliotekarza" 1981 nr 5, s.117.
119. *Wychowanie moralne i patriotyczne podstawą edukacji społecznej*. "Kultura. Oświata. Nauka" 1984 nr 4, s.5-15.
120. Wysocki A.: *Działalność biblioteczna i informacyjna u progu XXI wieku*. "Przegląd Biblioteczny" 1988 z.3/4, s.304-313.

121. *Wzorcowy statut biblioteki publicznej (zakładowej)*. Załącznik nr 1 do zarządzenia nr 5 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 18 lutego 1985 r. w sprawie określenia wzorcowych statutów instytucji upowszechniania kultury (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Sztuki nr 1 poz. 6).
122. Z a l e w s k a B. : *Kartoteka charakterystyk środowiska*. "Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny Miejskiej Biblioteki w Krakowie", s.48-52.
123. *Założenia programowe i organizacyjne XX Dni Książki Społeczno-Politycznej "Człowiek-Świat-Polityka"*. [Oprac.] Rada ds Książki Społeczno-Politycznej przy KC PZPR. Warszawa, lipiec 1986 [maszyn. powiel.].
124. *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15 maja 1973 r. w sprawie organizacji placówek wychowania pozaszkolnego* (Nr DW 2/4242/2/73). W: *Pozaszkolna działalność wychowawcza z dziećmi i młodzieżą szkolną*. Warszawa 1973, s.21-46.
125. *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 13 maja 1983 r. w sprawie programu pracy bibliotek szkolnych w resorcie oświaty i wychowania*. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty nr 5, poz.31.
126. *Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 września 1971 r. w sprawie wytycznych programowych w zakresie przygotowania uczniów szkół średnich (ogólnokształcących i zawodowych) do korzystania z informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej* (Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego nr B - 13, poz. 84).
127. *Zasady współpracy bibliotek publicznych z bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi*. Załącznik do pisma DBS-XIX-530-7/80 z dnia 17 lipca 1980 r. W: *Przepisy prawne dla bibliotek publicznych według stanu w dniu 1.01.1989 r.* Zebrał i oprac. T. Z a r z ę b s k i . Warszawa 1989, s.52-55.
- *128. Z i e l i Ń s k i A. R. : *Społeczny zasięg książki w Polsce (raport z badań)*. Warszawa 1988 (Materiały Informacyjne IKiCz nr 21).

Materiał źródłowy do pracy stanowiły ponadto:

- kwestionariusze ankiety,
- dokumentacja badanych bibliotek publicznych,
- dokumentacja badanych bibliotek szkolnych,
- dokumentacja bibliotek pedagogicznych: w Złotowie i Pile,
- wywiady

WYKAZ SKRÓTÓW

BPG - Biblioteka Publiczna Gminy
BPMiG - Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy
CWK - Centrala Wymiany Książek
GBP - Gminna Biblioteka Publiczna
IKiCz - Instytut Książki i Czytelnictwa
MBP - Miejska Biblioteka Publiczna
RBP - Rejonowa Biblioteka Publiczna
WBP - Wojewódzka Biblioteka Publiczna
WiMBP - Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna

*Skróty przyjęte na oznaczenie pochodzenia (źródła)
wypowiedzi z ankiet*

miejsowości:

B - Bydgoszcz
In - Inowrocław
P - Piła
S - Solec Kujawski
R - Radawnica
T - Trzcianka
Z - Złotów

typy szkół:

CKU SSZ - Centrum Kształcenia Ustawicznego, Średnie Studium Zawodowe
LM - Liceum Medyczne
LO - Liceum Ogólnokształcące
LZ - Liceum Zawodowe
TE - Technikum Elektroniczne
TM - Technikum Mechaniczne
TS - Technikum Samochodowe
UL - Uniwersytet Ludowy
ZSZ - Zasadnicza Szkoła Zawodowa
WOSS - Wyższa Oficerska Szkoła Samochodowa
WSP - Wyższa Szkoła Pedagogiczna

profile klas:

bc - biologiczno-chemiczny
mf - matematyczno-fizyczny
og - ogólny

Wydawnictwo SBP — Warszawa 1993 r. Wydanie I. Nakład 2000 egz.
Ark. wyd. 12. Ark. druk 9,75. Skład komputerowy KOMCEN, ul. Piękna 16A,
00-539 Warszawa. Druk: Warszawska Drukarnia Naukowa, ul. Śniadeckich 8,
00-656 Warszawa. Zam.

